

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
АКАДЕМИК

№2, 252. 20.05.2024 г.

“Международный научный журнал АКАДЕМИК”

№ 2 (252), 2024 г.

МАЙ, 2024 г.

Издаётся с июля 2020 года

Астана
2024

Содержание

АНАЛИЗ ПРИМЕНЕНИЯ ТИПОВ БУРОВОГО РАСТВОРА НА МЕСТОРОЖДЕНИЕ КАРАЧАГ АНАК Бохоров Галымжан Николаевич, Туменова Жанна Аюповна, Калешева Гульмира Ермухамбетовна.....	4
ЦИФРОВЫЕ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА: СООТНОШЕНИЕ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ Сейіткәрім Дәнелә Маратқызы.....	7
ТАРАТЫЛҒАН АВТОМАТТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІН ӨЗІРЛЕУ ЖӘНЕ ДИСПЕТЧЕРЛЕУ, ГАЗ ТАРАТУ СТАНЦИЯЛАРЫНЫҢ СЕНІМДІЛІГІН БАҚЫЛАУ ЖӘНЕ ЕСЕПТЕУ ӘДІСТЕРІ Кухманов Заманбек Дәуренұлы.....	12
ИННОВАЦИОННЫЕ СТРАТЕГИИ В УПРАВЛЕНИИ КАЧЕСТВОМ: АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ Избасов Зулхарнай Серикович, Камхен Виталий Брониславович, Айтжанова Баян Амирқызы	18
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ОБЗОР: ПАЦИЕНТОРИЕНТИРОВАННОСТЬ В ГОРОДСКОЙ И ЧАСТНОЙ ПОЛИКЛИНИКЕ Раушанова Айжан Муратовна, Зайырбек Сымбат Жарқынбекқызы, Ауезова Эльмира Тугельбаевна	22
CUNNING FOXES AND FEROCIOUS WOLVES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THEIR REPRESENTATION IN ENGLISH TALES Knash Gulnara Knashevna.....	24
КРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СУЩЕСТВУЮЩИХ МЕТОДОВ ИЗМЕРЕНИЯ КСО Елемес Ақтоты Ерболатқызы.....	28
ИСТОРИЯ ПРОБЛЕМЫ ЗАБАСТОВКИ В ПРАВЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА Турчкенов Осман Серикович.....	33
ЦИФРОВИЗАЦИЯ И АВТОМАТИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА Жақсығалиева Дариға Амангелдіқызы	48
HEDGING AND OTHER RISK MANAGEMENT PRACTICES OF KAZAKHSTANI COMPANIES: CASE OF AIR ASTANA JSC Abdiganiyev A.....	52
HEDGING: DIFFERENCES BETWEEN IAS39 AND IFRS9 IN ACCOUNTING Abdiganiyev A.....	60
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ СТИЛЕ Закумбаев Адиль, Беспеева Куралай Амангельдыевна.....	66
EFL TEACHERS' EXPERIENCE ON DEVELOPING SPEAKING SKILLS THROUGH TASK-BASED LANGUAGE TEACHING Danagul Melissova, Perizat Kalybaikyzy.....	69
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МӘНІ МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ Базархан Г.Қ.....	78
ӨСІМДІК ТЕКТЕС КОМПОНЕНТТЕРМЕН БАЙЫТЫЛҒАН СҮТ ӨНІМДЕРІНІҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЖЕТІЛДІРУ А. К. Мустафаева, С. Әлтайұлы, Б. Калемшарив, Д. К. Туякова.....	84
ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ ДИСКУРСЫНДАҒЫ САЯСИ ҚҰБЫЛЫСТАР Қабылова Орынша Тұрсынбайқызы.....	91
СТАЦИОНАР ЖАҒДАЙЫНДА МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕЛЕДІҢ КӘСІБИ КҮЙІН АЛДЫН АЛУҒА АРНАЛҒАН БАҒДАРЛАМА ӨЗІРЛЕУ ЖӘНЕ СЫНЫҚТАН ӨТКІЗУ Ахмедова Жазира Оразымбайқызы, Қасымжанова Анаргүл Алияқпаровна.....	93
ФИЗИКАНЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ Койшибеков Ержан Аманжолович	98
БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ Мусабеков Айдос Туменбаевич, Пошаева Гулжамилла Серикбаевна, Полатбекова Карлыгаш Айдархановна, Назарбаева Улмекен Шерханқызы	102
БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМІН ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ Мусабеков Айдос Туменбаевич, Пошаева Гулжамилла Серикбаевна, Полатбекова Карлыгаш Айдархановна, Молдабеков Марат Артикбойұғли	107
СТУДЕНЧЕСКИЙ ИНФАНТИЛИЗМ: ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ Ильяс Алина Гылымбекқызы.....	111

АНАЛИЗ ПРИМЕНЕНИЯ ТИПОВ БУРОВОГО РАСТВОРА НА МЕСТОРОЖДЕНИЕ КАРАЧАГАНАК

Бохоров Галымжан Николаевич

Туменова Жанна Аюповна

Калешева Гульмира Ермухамбетовна

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: В статье рассматриваются типы и функции бурового раствора при вскрытии пластов, указываются характеристики бурового раствора, которые влияют на процессы бурения.

Ключевые слова: Бурение, буровой раствор, вскрытие пластов, разбуривание скважин.

Современный период развития нефтегазовой промышленности характеризуется возрастанием доли трудноизвлекаемых запасов нефти и газа. Повсеместно происходит освоение, разработка и ввод в эксплуатацию новых нефтяных и газоконденсатных месторождений в районах со сложными геологическими условиями.

На данный момент проблема обеспечения нефтегазоразведочных предприятий региона специфичными реагентами буровых растворов, позволяющих качественно вскрывать слабопроницаемые терригенные пласты, является актуальной и требует своего решения. Одним из приоритетных направлений решения данного вопроса является разработка систем промывочных жидкостей с улучшенными техническими характеристиками.

При бурении скважин на месторождении Карачаганак тип бурового раствора было выбрано на основе внимательного и всестороннего изучения геологических условий залегания всего комплекса горных пород, подлежащих разбуриванию, с учетом технических особенностей проходки скважины[1].

Характеристика бурового раствора приведена в таблице 1.

Таблица 1 -Характеристика бурового раствора

Интервал	Параметры промывочной жидкости	Содержание химреагентов в растворе, кг/м ³
0-350м	Ингибированный раствор: р=1.14-1.16; Т=30-50; В=<8(<10); корка<1; СНС=18-25/33-44(4-5/7-9); песок<1; рН=8.5-9.5	Ингибированный раствор: вода-963; NaOH-1.0; Na ₂ CO ₃ -0.5; бентонит-30.0 Poly-PlusRD-1.4; PolypacUL-3.0; KCL-50.0; PolypacUL-5.0
350-1200м	Полимерный ингибированный раствор: р=1.28-1.30; Т=30-45; В=<6(6-8); корка<1; СНС=28-40/48-60(6-8/10-12); песок<1; рН=8.5-9.5	Полимерный ингибированный раствор: вода-904; KCl-75.0; NaOH-1.5; Na ₂ CO ₃ -0.7; Poly-PlusRD-1.4; PolypacUL-7.0; SperseneCF-10.0; DefoamX-0.10; Барит-213.0
1200-2650м	Соленасыщенный ингибированный раствор: р=1.42-1.44; Т=35-50; В=<5(5-6); корка<1; СНС=28-44/48-67(6-9/12-14); песок<1; рН=8.5-9.5	Соленасыщенный ингибированный раствор: вода-674; NaCl-248; XCDPolymer-2.0; KCl-50.0; NaOH-2.5; Na ₂ CO ₃ -1.0; PolypacUL-5.0; Polysal-11.0; Барит-728
2650-5300м	Полимерный ингибированный раствор: р=1.16-1.21; Т=30-45; В=3-4(<5); корка<1; СНС=18-23/33-44(4-5/7-9); песок<0.5; рН>10	Полимерный ингибированный раствор: вода-833; Duovis-2.0; PolypacUL-5.0; Polysal-11.0; KCl-50; OSI-L-1.0; NaOH-1.42; Na ₂ CO ₃ -0.7; Sulf-X-3.0; Lube 167-10.0; M-ICide-0.1; Safe-Card-291

С точки зрения бурового предприятия данная гамма буровых растворов подобрана вполне правильно и целесообразно. При проводке основного ствола скважины используется глинистый водный раствор. Он удовлетворяет общепринятым требованиям при бурении: обеспечивает необходимую репрессию на пласт, поддерживает гидростатическое давление в скважине, очищает забой от шлама и т.д.

Для бурения скважин предусмотрено использование экологически малоопасных рецептур бурового раствора на основе отечественных реагентов КМЦ-600, САЙПАН, ГИПАН, НТФ, ТПФН, КССБ.

Если будем рассматривать каждый из отечественных реагентов, то например КМЦ применяется для регулирования фильтрационных свойств бурового раствора. Приготовление водного раствора КМЦ на буровой производится в глиномешалках или гидромешалках. Глиномешалка МГ2-4 заполняется на 2/3 водой, загружается расчетное количество реагента, перемешивается в течении 10 мин. Приготовление раствора КМЦ осуществляется из расчета не более 200кг на глиномешалку; бентонит, модифицированный метасом и кальцинированной содой, применяется для заготовки и обновления объема глинистых буровых растворов при снижении удельного веса.

Для вскрытия продуктивных пластов Карачаганакского месторождения были проведены исследования по выбору оптимального состава бурового раствора, который одновременно с выполнением основных технологических функций обладал щадящим влиянием на эксплуатационные характеристики продуктивных горизонтов.

Были проанализированы различные составы буровых растворов, применяемые при вскрытии продуктивных пластов. Из массива данных исследований, о воздействии разных видов промывочных жидкостей на различные типы отложений, методом планирования эксперимента, были выбраны 7 рецептур буровых растворов. Для исследования были отобраны 7 композиций:

- 1) $H_2O + 7\%$ бентонит + $0,075\%NaOH + 0,2\%$ КМЦ + 18% $BaSO_4$
- 2) $H_2O + 3\%$ бентонит + $3,5\% Na_2SiO_3 + 0,5\%$ КМЦ + 3% УЦР + 1% ФХЛС
- 3) $H_2O + 4\%$ крахмал + $1\% NaOH + 3,5\% Na_2SiO_3 + 3,5\% Al_2(SO_4)_3$
- 4) $H_2O + 4\%$ крахмал + $1\% NaOH + 3,5\% Na_2SiO_3 + 3,5\% Al_2(SO_4)_3 + 25\% NaCl$
- 5) $H_2O + 7,5\%$ бентонит + $3,5\%$ УЦР + $0,5\% KCl$
- 6) $H_2O + 5\%$ бентонит + $0,5\%$ КМЦ + $0,25\%$ ПАА + 8% нефть
- 7) $H_2O + 3\%NaOH + 8\%$ ксантановая смола + 3% крахмал + 3% ФК-2000 + 2% $CaCO_3$

Параметры выбранных растворов представлены в таблице 2.

Таблица 2 - Параметры буровых растворов

№ р-ра	ρ, кг/м ³	Т, с	в, см ³ /30 мин	СНС, дПа	К, мм	рН	Б _ф , Пас	Б _{плэ} , Пас	Па
1	1185	28	11	26/78	1,5	9	23	19	52
2	1160	45-55	5-8	10/19	<1	9	13	12-15	58
3	1080	41	<3	7/11	Пленка	9	12	12-15	56
4	1260	48	<3	20/22	Пленка	9	13	12-15	57
5	1180	30-41	11	14-22	1	9	19	23	49
6	1060	55-60	7-9	123/134	1	8	17	22	74
7	1150	40-55	5-8	10/19	1	9	13	12-15	58

Тип бурового раствора выбирается в первую очередь из условия обеспечения устойчивости стенок скважины, определяемой физико-химическими свойствами слагающих горных пород и содержащихся в них флюидов, пластовым и горным давлениями, а так же забойной температурой [2]. При этом следует руководствоваться накопленным опытом бурения в проектом районе с промывкой различными буровыми растворами. Критерием оптимальности применяемого типа бурового раствора являются затраты времени и средства на борьбу с осложнениями, связанными с типом бурового раствора. Если затраты времени на

борьбу с подобными осложнениями отсутствуют, то применяемый тип бурового раствора следует считать оптимальным.

Необходимо помнить, что тип бурового раствора определяет не только осложнения при бурении, но и в большей мере эффективность разрушения долотом. Чем быстрее бурится скважина, тем меньше, как правило, наблюдается осложнений. Поэтому при решении этого вопроса следует анализировать и учитывать отечественный и зарубежный опыт бурения скважин в аналогичных разрезах. При прочих равных условиях всегда следует отдавать предпочтение буровым растворам с минимальным содержанием твердой фазы.

Основные требования к буровому раствору на водной основе для первичного вскрытия продуктивных пластов, следующие:

- репрессия на пласт от гидростатического давления столба бурового раствора должна быть минимальной;
- импульсы гидродинамического давления при спускоподъемных операциях и возобновлении циркуляции раствора должны быть также минимальные.

Список использованной литературы

1. Отчет разработки месторождения Карачаганак. – Уральск, 2010.
2. Багринцева К.И. Условия формирования и свойства карбонатных коллекторов нефти и газа». М.: РГГУ, 1999 (II). 285 с.
3. Интернет ресурсы: kpo.kz; ru.proizvodstvo/kapitalnye-proekty, ecoportal.kz.

ЦИФРОВЫЕ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА: СООТНОШЕНИЕ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ

Сейіткәрім Дәнелә Маратқызы
Магистрант университета MNU
Казахстан, г. Астана

Аннотация: Всемирная сеть «Интернет» и развитие цифровых технологий повлекло за собой переосмысления концепции прав человека и возникновения цифровых прав. Под такими правами обычно понимаются права на доступ к Интернету, право на получение и распространение информации, право на конфиденциальность, право на защиты персональных данных. Тем не менее, в теории права природе цифровых прав все еще остается спорным вопросом.

На сегодняшний день в мировой практике нет единой сложившейся концепции цифровых правоотношений. В то время как часть юристов спорят о вопросе отнесения цифровых прав к правам первого или второго поколения, остальные считают, что цифровые права представляют собой новое поколение прав. Кроме того, существует взгляд, что они не могут выступать в качестве самостоятельных прав, скорее как условия или средства реализации общепризнанных прав человека¹.

Попытки урегулирования возникающих правоотношений на международном уровне наблюдаются относительно недавно. Развитие идеи цифрового права берет начало в конце двадцатого века, когда использование интернета приобретало повсеместный характер. До настоящего времени концепция цифровых прав все ещё не сформировалась и продолжает обновляться под условия технического прогресса. В этой связи мнения и подходы к цифровому праву варьируются, исходя из законодательной базы и государственной политики каждой страны по отдельности.

В данной статье будет рассматриваться вопрос соотношения норм международного права в национальной правовой системе в рамках цифровых прав человека. Автор постарается охватить международные договорные и иные обязательства Республики Казахстан в области развития правоотношений в эпоху глобальной цифровизации.

Ключевые слова: международное право, права человека, цифровые права человека.

Международное регулирование цифровых прав человека и их отражение в национальном праве

По характеру права человека выделяют внетерриториальный и вненациональный характер², защита и охрана которых является одной из важнейших задач мирового сообщества. Права человека уже давно понимаются как центральный объект правового регулирования, основывающиеся на такие международные документы, как Всеобщая декларация прав человека (ВДПЧ), Международный пакт о гражданских и политических правах (МПГПП), Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах (МПЭСКП).

Казахстан вступил в Организации Объединенных Наций (ООН) 2 марта 1992 года, обязавшись при этом выполнять и Всеобщую декларацию. На этом основании, априори, наша Конституция и иные законодательные акты должны соотноситься с ВДПЧ.

Говоря про универсальное международное урегулирование цифровых прав человека отмечается применение ВДПЧ, где закреплены фундаментальные права человека, которые в дальнейшем преобразуются как цифровые права. К примеру, в статье 26 ВДПЧ, которая

¹ Рожкова М. А. Цифровые права: публично-правовая концепция и понятие в российском гражданском праве //Хозяйство и право. – 2020. – №. 10. – С. 3-12.

² Паламарчук С. А. Трансформация конституционных прав человека в цифровые права //Вестник Поволжского института управления. – 2022. – Т. 22. – №. 1. – С. 14-22.

регламентирует право каждого на образование сейчас по контексту может трактоваться как право на доступ к интернету³. Статья 12 ВДПЧ: «Никто не может подвергаться произвольному вмешательству в его личную и семейную жизнь, произвольным посягательствам на неприкосновенность его жилища, тайну его корреспонденции или на его честь и репутацию. Каждый человек имеет право на защиту закона от такого вмешательства или таких посягательств».

Статьей 17 МПГПП данная статья была расширена: «Никто не может подвергаться произвольному или незаконному вмешательству в его личную и семейную жизнь, произвольным или незаконным посягательствам на неприкосновенность его жилища или тайну его корреспонденции или незаконным посягательствам на его честь и репутацию. Каждый человек имеет право на защиту закона от такого вмешательства или таких посягательств». Таким образом право на конфиденциальность, право на защиту персональных данных базируется на одном из фундаментальных прав человека.

Неспособность обеспечения гарантированной защиты персональных данных негативно повлияет и на другие права и свободы человека, включая свободу слова, свободу доступа к информации, свободу мирных собраний, принцип недискриминации. Во избежание этого, Законом Республики Казахстан от 28 ноября 2005 года № 91-III был ратифицирован МПГПП. Согласно внутреннему законодательству, международные договоры, заключенные Республикой Казахстан в соответствии с Конституцией Республики в установленном порядке и ратифицированные Парламентом Республики Казахстан, имеют приоритет перед ее законами (пункт 3 статьи 4 Конституции Республики Казахстан). Кроме того, в пункте 11 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 10 июля 2008 года № 1 «О применении норм международных договоров Республики Казахстан» (с изменениями от 21.04.2011 г.) прямо говорится о том, что в необходимых случаях суды должны руководствоваться нормами Международного пакта о гражданских и политических правах, ратифицированного Парламентом 28 ноября 2005 года, для обеспечения выполнения обязательств Республики Казахстан как участника указанного международного пакта.

ООН, и другие соответствующие органы по правам человека, являются органами гарантирующие права человека, в том числе и цифровых прав. Еще одним весомым документом в области рассматриваемых прав является резолюция 68/167, принятой Генеральной Ассамблеей в декабре 2013 года⁴. В ней отражалось глубокое беспокойство касательно возможного негативного эффекта на права и свободы человека в результате слежки и захвата личных корреспонденции. Генеральная Ассамблея, принятием данной резолюции, отметила то, что права, используемые в цифровой среде, должны гарантироваться и защищаться также как и права в автономном режиме. Государств-участников призвали уважать и защищать право на неприкосновенную частную жизнь в цифровом пространстве, а также пересмотреть существующую практику и законы, которые регулируют сбор персональных данных.

Ни в международных актах, ни в национальных законодательствах правил о порядке получения, хранения, обработки и передачи персональных данных не было. Но, с появлением информационных технологий значительно увеличился интерес к персональным данным и частной жизни. Особенно, после принятия резолюции 68/167 Генеральной ассамблеи ООН, наблюдается повсеместная динамика обеспокоенности защиты цифровых, в том числе и у нас. Так, компетентными органами Казахстана были внесены существенные правки и дополнения в нормативно правовые акты. Например, Законом Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 419-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам информатизации» были ужесточены санкции за совершение административного или уголовного правонарушения законодательства Республики Казахстан о персональных данных и их защите, территориальное ограничение базы накопление и хранение персональных данных.

³ См. 1

⁴ Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 18 декабря 2013 год 68/167. Право на неприкосновенность личной жизни в цифровой век

На сегодняшний день существует Канцелярия посланника Генерального секретаря по вопросам технологий при ООН. Главной задачей данного органа является защита координация цифровых правоотношений в системе ООН и подготовка к глобальному цифровому сотрудничеству.

Многочисленные доклады, рекомендации по улучшению защиты цифровых прав человека призывают государств к созданию благоприятных условий и эффективных мер для их исполнения. Казахстан принимает активное участие в обсуждениях этих вопросов. Например, в Дорожной карте по цифровому сотрудничеству, учрежденная Генеральным секретарем ООН, состояла в группе высокого уровня по цифровому сотрудничеству⁵. Дорожная карта направлена на осуществление рекомендаций и охватывает такие вопросы, как цифровая связь, цифровая инклюзия, права человека, искусственный интеллект, доверие и безопасность. Наша страна усердно старается для достижения целей в области устойчивого развития (ЦУР) ООН, и активно вносит свой вклад в реализацию принципа глобальной цифровизации.

Регулирование цифровых прав человека на региональном уровне

На региональном уровне наша страна хорошо продвигается в рамках Евразийского экономического союза (ЕАЭС). Так, к примеру в решении Евразийского экономического совета «Об Основных направлениях реализации цифровой повестки Евразийского экономического союза до 2025 года» ставятся следующие цели: актуализация сложившихся механизмов интеграционного сотрудничества в рамках Союза с учетом глобальных вызовов цифровой трансформации, обеспечение качественного и устойчивого экономического роста государств-членов, ускорение перехода экономик на новый технологический уклад, формирования новых индустрий и рынков.

Следует отметить, что актам Евразийского Экономического Союза характерны признаки наднациональности. Ведь, п. 13 Положения о Евразийской экономической комиссии предусматривает, что комиссия в пределах своих полномочий принимает решения, имеющие нормативно-правовой характер и обязательные для государств-членов, распоряжения, имеющие организационно-распорядительный характер, и рекомендации, не имеющие обязательного характера. Решения комиссии входят в право Союза и подлежат непосредственному применению на территориях государств-членов⁶.

Более того вышеупомянутое решение ЕАЭС оставляет за государствами-членами право самостоятельно разрабатывать, формировать и реализовать национальную политику в сферах цифровизации экономики, связи и информатизации, обеспечить устойчивое функционирование и безопасности единого информационного пространства и инфраструктуры связи, в том числе реализовать национальные мероприятия по развитию цифровой повестки.

В целях исполнения своих международных обязательств и достижения ЦУР ООН Правительство Республики Казахстан вынесло Постановление «Об утверждении Концепции развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и цифровой сферы» от 30 декабря 2021 года № 961. Как отмечается в документе, предыдущие попытки внедрения технологий были направлены на сокращение цифрового неравенства. Но наблюдается тенденция, что чем больше аспектов жизнедеятельности человека переходят в цифровую среду, тем больший риск наступления такого неравенства он предполагает. Поэтому данная концепция охватывает максимальное количество социальных аспектов: социально-трудовую сферу, систему образования, здравоохранения, наука, общественная безопасность, правосудие.

Согласно плану действий по реализации концепции одним из первых предпринимаемых шагов является разработка Цифрового кодекса, которое критически оценено правоведами Казахстана.

⁵ Дорожная карта по цифровому сотрудничеству: осуществление рекомендаций Группы высокого уровня по цифровому сотрудничеству. Доклад Генерального секретаря

⁶ Дауленов М. М., Иржанов А. С., Оралова Е. Ж. Правовая природа решений Евразийской экономической комиссии и их применение в правовой системе Республики Казахстан //Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2015. – №. 5 (41). – С. 97-103.

Так, по С.К. Идрышева разработка нормативного правового акта требует изучения и анализа международного опыта, который на сегодняшний день практически отсутствует, т.к. даже преуспевающие в технологическом плане страны имеют на сегодня лишь отдельные законы, но не всеобъемлющие кодексы⁷.

Помимо того, цифровым технологиям характерно динамичное развитие и почти невозможно предусмотреть направление развития формирующейся сферы. Разделяя критики, попытку кодификации развивающихся цифровых правоотношений в условиях отсутствия соответствующих законодательств данной сферы и судебной практики предполагаю преждевременной.

В целом такая сложилась мировая практика. На данный момент, наверное, ввиду отсутствия единого мнения по концепции цифровых прав, кроме ВДПЧ, МПГПП, решений Комитета по правам человека нет специализированных актов, регулирующих цифровые права человека. Хотя в европейском пространстве существует Общий регламент по защите данных принятый постановлением Европейского Союза, который на сегодняшний день считается одним из образцовых документов в области защиты цифровых прав. Однако, положения регламента не распространяются на Казахстан, соответственно прямого воздействия его норм на наше внутренне право не имеется.

Заключение

Таким образом, в Казахстане заложены лишь основы института правового регулирования цифровых прав. При этом в западных странах этот институт уже выстроен и постепенно меняется с учетом появления новых информационных технологий. В сравнении с другими государствами в нашей стране пока нет судебной практики, которые бы создавали гарантию защиты и пытались бороться за цифровых прав.

Ввиду того, что универсальные права человека в эпоху глобальной цифровизации нуждаются в их закреплении и конкретизации в законодательных и иных правоприменительных актах, учитывая тот факт, что больше половины жизнедеятельности человека (получение документов, государственных услуг, подача заявлений, исков в суд, жалоб, обращений, даже кредитных обязательств) постепенно проходят в цифровом порядке и это неизбежно, мировое сообщество должно озадачиться с разработкой универсального всеобъемлющего документа в области цифровых.

Проблематика защиты цифровых прав человека имеет значение не только как доктринальные или социалистические стороны соотношения международного и внутреннего права, а также, как и практические аспекты, которые влияют на определенные правовые явления и действия государства.

Библиографический список:

1. Дауленов М. М., Иржанов А. С., Оралова Е. Ж. Правовая природа решений Евразийской экономической комиссии и их применение в правовой системе Республики Казахстан //Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2015. – №. 5 (41). – С. 97-103.
2. Довгань Е. Ф. Права человека в эпоху информационных технологий //Вестник Университета имени ОЕ Кутафина. – 2018. – №. 5 (45). – С. 109-125.
3. Идрышева С. К. О цифровом кодексе Казахстана. – 2022.
4. Курносова Т. И. Понятие и способы имплементации норм международного права в национальное законодательство //Актуальные проблемы российского права. – 2015. – №. 4. – С. 203-209.
5. Национальный план действий в области прав человека в Республике Казахстан на 2017 - 2021 гг.

⁷ Идрышева С. К. О цифровом кодексе Казахстана. – 2022.

6. Паламарчук С. А. Трансформация конституционных прав человека в цифровые права //Вестник Поволжского института управления. – 2022. – Т. 22. – №. 1. – С. 14-22.
7. Рожкова М. А. Цифровые права: публично-правовая концепция и понятие в российском гражданском праве //Хозяйство и право. – 2020. – №. 10. – С. 3-12.
8. Степанов О. А., Степанов М. М. Правовое регулирование генезиса цифровой личности //Правоприменение. – 2022. – Т. 6. – №. 3. – С. 19-32.
9. Хертек А. А., Билдинмаа Б. П. О ЦИФРОВЫХ ПРАВАХ //Вестник магистратуры. – 2022. – №. 2-2 (125). – С. 64-65.
10. Цветков А. А. Генезис теорий соотношения норм международного и внутригосударственного права //Юридический вестник Самарского университета. – 2015. – №. 4. – С. 19-25.

ТАРАТЫЛҒАН АВТОМАТТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІН ӘЗІРЛЕУ ЖӘНЕ ДИСПЕТЧЕРЛЕУ, ГАЗ ТАРАТУ СТАНЦИЯЛАРЫНЫҢ СЕНІМДІЛІГІН БАҚЫЛАУ ЖӘНЕ ЕСЕПТЕУ ӘДІСТЕРІ

Кухманов Заманбек Дәуренұлы

2 курс магистранты,

*Ғұмарбек Дәукеев атындағы Алматы энергетика және байланыс университеті,
Қазақстан, Алматы қаласы*

Аннотация. Таратылған автоматтандыру жүйесін әзірлеу – бұл әртүрлі құрылғылар мен платформаларда жұмыс істейтін таратылған компоненттерді қамтитын кешенді басқару және басқару жүйесін құру процесі.

Таратылған автоматтандыру жүйесінің негізгі мақсаты – өндірістік процестерді басқаруды, технологиялық параметрлерді бақылау мен бақылауды, энергияны басқаруды, ғимараттарды басқаруды және т. б. қоса алғанда, әртүрлі процестер мен операцияларды сенімді және тиімді автоматтандыруды қамтамасыз ету.

Таратылған автоматтандыру жүйесін дамыту бірнеше кезеңдерді қамтиды, соның ішінде жүйені жобалау, әзірлеу, тестілеу және енгізу. Ол үшін бағдарламалық жасақтама, аппараттық құралдар, желілік технологиялар мен хаттамалар, сондай-ақ әртүрлі бақылау және басқару құралдары сияқты әртүрлі құралдар мен технологиялар қолданылады.

Таратылған автоматтандыру жүйесінің артықшылықтары басқару және бақылау процестерінің тиімділігі мен сенімділігін арттыруды, энергия шығынын және басқа ресурстарды азайтуды, өнімдер мен қызметтердің сапасын жақсартуды және өндіріс процестерінің қауіпсіздігі мен тұрақтылығын арттыруды қамтиды.

Тұтастай алғанда, таратылған автоматтандыру жүйесін әзірлеу өнеркәсіп пен бизнестің әртүрлі салаларындағы өндірістік процестердің тиімділігі мен сенімділігін арттырудың маңызды қадамы болып табылады.

Түйінді сөздер: таратылған автоматтандыру жүйелері, процесті басқару жүйелері, диспетчерлеу, ГТС, сенімділікті есептеу

1. Таратылған автоматтандыру жүйесін әзірлеу әдістері.

АДБЖ-ның негізгі функциялары төрт топқа бөлінеді:

Таратылған автоматтандыру жүйесі – бұл өнеркәсіптің әртүрлі салаларындағы, көліктегі, энергетикадағы және басқа салалардағы процестерді басқаруға және бақылауға арналған бағдарламалық және аппараттық құралдар жиынтығы.

Таратылған автоматтандыру жүйелерін дамыту әдетте бірнеше кезеңдерді қамтиды. Бірінші кезең – автоматтандырылуы керек процестерді талдауды, бақыланатын параметрлерді анықтауды және таратылған автоматтандыру жүйелерінің қажетті мүмкіндіктері мен функционалдығын бағалауды қамтитын жүйеге қойылатын талаптарды анықтау.

Әрі қарай, жүйенің дизайны жүреді, осы кезеңде жүйенің архитектурасы, оның модельдері мен жұмыс алгоритмдері жасалады, сонымен қатар таратылған автоматтандыру жүйелерін жүзеге асыруға қажетті компоненттер таңдалады және біріктіріледі.

Осыдан кейін қажетті драйверлерді, процестерді басқару және басқару модульдерін, алгоритмдер мен пайдаланушы интерфейстерін қамтитын бағдарламалық жасақтама жасалады.

Таратылған автоматтандыру жүйесін әзірлеу үшін жаңа технологиялар мен инновациялық шешімдерді тапсырыс берушінің талаптарымен және пайдалану шарттарымен үнемі талдау және салыстыру қажет.

Сонымен қатар, таратылған автоматтандыру жүйесін әзірлеу кезінде оның жұмысына әсер етуі мүмкін әртүрлі факторларды ескеру қажет, мысалы, қоршаған орта жағдайлары, қауіпсіздік

пен энергия тиімділігіне қойылатын талаптар, басқа жүйелермен және технологиялармен интеграциялау мүмкіндіктері.

Жалпы, таратылған автоматтандыру жүйесін әзірлеу көп салалы және күрделі міндет болып табылады, ол әзірлеушілер тарапынан жоғары біліктілік пен тәжірибені, сондай-ақ Тапсырыс берушімен және соңғы пайдаланушылармен тығыз өзара іс-қимылды талап етеді.

2. Таратылған автоматтандыру жүйесін диспетчерлеу әдістері.

Таратылған автоматтандыру жүйелері – өнеркәсіптік кәсіпорындар, электр станциялары, көлік жүйелері және т.б. сияқты әртүрлі нысандардағы технологиялық процестерді басқаруды автоматтандыру үшін қолданылатын техникалық құралдар мен бағдарламалық жасақтама компоненттерінің жиынтығы. Таратылған автоматтандыру жүйелерін тиімді басқару үшін әртүрлі объектілердегі технологиялық процестерді орталықтан басқаруға мүмкіндік беретін диспетчерлік әдістер қолданылады.

Таратылған автоматтандыру жүйелерін басқарудың бірнеше әдістері бар, соның ішінде:

1. Орталықтандырылған диспетчерлеу.

Бұл әдіс жүйенің барлық объектілеріндегі технологиялық процестерді орталықтандырылған басқаруды қамтиды. Ол үшін объектілердегі әртүрлі сенсорлар мен контроллерлерден деректерді алатын және сол мәліметтер негізінде басқару шешімдерін қабылдайтын орталық компьютер қолданылады. Орталықтандырылған диспетчерлеу технологиялық процестерді басқарудың максималды деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік береді, бірақ аппараттық және бағдарламалық қамтамасыз етудің жоғары шығындарын талап етеді.

2. Орталықтандырылмаған диспетчерлеу.

Бұл әдісте жүйенің әрбір объектісінің сол объектідегі технологиялық процесті басқаратын өз контроллері болады. Контроллерлер жүйені тұтастай үйлестіру үшін бір-бірімен және Орталық компьютермен байланысады. Орталықтандырылмаған диспетчерлік орталықтандырылғаннан гөрі үнемді, бірақ күрделі үйлестіру жүйесін қажет етеді.

3. Аралас диспетчерлеу.

Бұл әдіс орталықтандырылған және орталықтандырылмаған диспетчер-леудің артықшылықтарын біріктіреді. Жүйеде бірнеше орталық компьютерлер бар, олардың әрқайсысы белгілі бір объектілер тобын басқарады. Нысандардағы контроллерлер жүйені тұтастай үйлестіру үшін бір-бірімен және орталық компьютерлермен байланысады. Біріктірілген диспетчерлеу осы типтегі жүйелерді икемді басқаруға мүмкіндік береді, өйткені ол әр объектідегі басқару процестерін егжей-тегжейлі реттеуге мүмкіндік береді, бірақ орталықтандырылған диспетчерлік сияқты аппараттық және бағдарламалық қамтамасыз етудің жоғары шығындарын қажет етпейді.

4. Мультиагентті диспетчерлеу.

Бұл әдіс объектілердегі датчиктерден алынған жергілікті деректер негізінде нақты уақыт режимінде байланысатын және шешім қабылдайтын көптеген дербес агенттерді қолдануға негізделген. Агенттер белгілі бір мәселелерді шешуге бейімделіп, күрделі мәселелерді шешу үшін топтар құра отырып, бірлесіп жұмыс істей алады. Мультиагентті диспетчерлеу технологиялық процестердегі өзгерістерге тез жауап бере алатын және аппараттық және бағдарламалық қамтамасыз ету шығындарын төмендететін икемді және бейімделгіш басқару жүйесін құруға мүмкіндік береді.

Диспетчерлеу әдісін таңдау технологиялық процестерді басқару жүйесіне қойылатын нақты шарттар мен талаптарға байланысты. Сонымен қатар, жүйенің тиімді жұмыс істеуі үшін оны үнемі диагностикалау және баптау, сондай-ақ ықтимал сыртқы қауіптер мен шабуылдардан сенімді қорғауды қамтамасыз ету қажет.

3. Газды тұтынуды диспетчерлеу

Өнеркәсіптік және коммуналдық тұтынушылардың газ тұтынуын жедел есепке алу, бақылау және реттеу – мұндай міндет ұзақ уақыт бойы аймақтық газ тарату компанияларының алдында тұр.

Оны шешетін басқару жүйесі бірқатар функцияларды орындауы керек. Олардың негізгісі – аумақтық бөлінген коммерциялық газды есепке алу тораптарынан мәліметтер жинау. Ақпарат ағатын компанияның кеңсесінде орналасқан диспетчерлік бөлмеден осындай түйіндердің кейбіріне дейінгі қашықтық жүздеген шақырымға жетеді. Өркениеттен ең алыс объектілерде байланыс арналарын басқару бөлмесіне таңдау өте шектеулі.

Жергілікті объектіде қол жетімді байланыс арналарының әртүрлілігі мен шектеулеріне қарамастан, диспетчерлік жүйе газ тұтыну туралы деректерді орталық буынға – мұрағаттық және аналитикалық серверлерге жеткізуге, сондай-ақ диспетчер мен автоматты алгоритмдердің командаларын сенімді түрде кепілдік беруі керек (ақпараттық функциялардан басқа жүйе жеке тұтынушының газды таңдауын реттеуге мүмкіндік беруі керек).

Айта кету керек зат, кез-келген жеке аймақтық газ компаниясында оның тұтынушылары газды алу көлемін есепке алу үшін есеп тораптарының құрамындағы түзеткіш-есептегіштердің бір түрі емес, бірнеше түрі қолданылады. Бұл әртүрлі тұтынушылардағы газ ағынының әртүрлі диапазондарын жабу үшін қажет. Сонымен, орталықпен байланыс мәселелерінен басқа, жүйе әртүрлі физикалық арналар мен логикалық хаттамалардың көмегімен газды тұтынудың режимдері мен мөлшері туралы мәліметтердің қол жетімділігін қамтамасыз етуі керек, олар әртүрлі типтегі түзеткіштерден – газ есептегіштерінен деректерді оқу (және жазу) үшін қолданылады. Аймақ шеңберінде жүйе қамтуы тиіс есепке алу тораптарының саны ондаған мыңға жетуі мүмкін. Диспетчерлік жүйенің жабдықтары бірліктерінің тиісті санын тез орнату мүмкін емес.

Сондықтан газды тұтынуды есепке алу, бақылау және реттеудің үлестірілген диспетчерлік жүйесін құру кезінде ескеру қажет тағы бір маңызды аспект – ол жұмыс барысында кеңею қабілетіне ие болуы керек. Осылайша, осындай басқару жүйесінің барлық функцияларын жүзеге асыруға арналған бағдарламалық-техникалық кешен техникалық ерекшеліктер мен қабілеттердің кең спектріне ие болуы керек. Бүгінгі таңда Қазақстан нарығында мұндай кешендер соншалықты аз, сондықтан оларды санау үшін бір қолдың саусақтары жеткілікті деп айтуға болады.

Жүйенің техникалық іске асырылуының негізгі бөлшектерін сипаттауға көшейік. Осы бапта сипатталған газды есепке алу тораптарын есептеушілер мен диспетчерлік пункт арасында ақпарат алмасудың таратылған диспетчерлік жүйесі заманауи бағдарламаланатын контроллерлер мен ілеспе компоненттерді қолдануға негізделген.

Деректерді орталық диспетчерлік пунктке беру және командаларды қабылдау арна құраушы аппаратура арқылы жүргізіледі. Жүйедегі негізгі арна GPRS болып табылады, оған ұялы байланыс провайдері қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Сол провайдер виртуалды жеке желіні ұйымдастыру арқылы жүйе деректерінің қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Контроллердің техникалық сипаттамаларына байланысты GPRS – тен басқа басқару жүйесі басқа арналардың кең спектрін қолдана алады-радио модемдер, CDMA, Ethernet және басқалар.

Контроллер мен орталық басқару пункті арасында деректер алмасу кезінде таратқыштан қабылдағышқа деректерді жеткізуді бақылауға мүмкіндік беретін арнайы әзірленген алгоритм пайдаланылады, ал контроллер сервермен байланысты жоғалтқан жағдайда – контроллердің ішкі жадына жіберу үшін деректерді буферлеу, бұл жүйенің ақпараттық құрамдас бөлігінің сенімділігін айтарлықтай арттырады. Контроллердің кең коммуникациялық мүмкіндіктерінің және осы жүйе шеңберінде іске асырылған арнайы бағдарламалық қамтамасыз етудің ерекшеліктерінің арқасында газды есепке алу торабында өлшеу кезінде алынған кез келген деректер орталық диспетчерлік пунктте орналасқан өңірлік газ өткізу компаниясының қызметкерлеріне ғана қол жетімді емес, сонымен қатар осы газды тұтынушыларға-жергілікті өлшеу объектісінде қол жетімді. Ол үшін қосымша бағдарламалық жасақтама бар – тұтынушы контроллердің еркін интерфейсіне қосылу әдісін таңдайды және өзінің SCADA немесе басқа OPS клиентін қосу үшін OPS серверін алады.

Аймақтық газ тарату компаниясының диспетчерлік жүйесінің бағдарламалық модульдері көп ағынды принциптер негізінде жүзеге асырылады, яғни бүкіл жүйенің өнімділігіне нұқсан

келтірместен контроллерлермен жабдықталған және ондаған өлшеу параметрлерін беретін мындаған үлестірілген есеп тораптарын жүйеге қосуға болады.

Соңында, берілген жүйенің қолданылуы туралы бірнеше сөз. Ол нақты міндеттерді орындауға арналған, яғни газ кешендерінен деректерді жинау және осы деректерді орталық диспетчерлік бөлмеге беру үшін әзірленген. Бірақ газды есептегіштің орнында жылу есептегіш немесе электр есептегіш болуы мүмкін. Қол жетімді байланыс арналарының алуан түрлілігінің арқасында жүйе зауытта немесе жылу цехында жергілікті және ғаламдық болуы мүмкін – оның элементтері жер шарының кез-келген жерінде орналасуы мүмкін.

Осылайша, мұндай диспетчерлік жүйе типтік объектілерден деректерді жинау, оларды орталық диспетчерлік пунктке беру және кейіннен есептер мен мнемотехника түрінде өңдеу және көрсету қажет кез келген салада қолданылады.

4. Таратылған автоматтандыру жүйесіндегі диспетчерлеуді газ саласында орындайтын қызметтері.

Газ саласындағы таратылған автоматтандыру жүйесіндегі диспетчерлеу газ беру желілерінің қауіпсіз және тиімді жұмысын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Диспетчерлеу газ құбырларын, компрессорлық станцияларды, газ тарату станцияларын және басқа жабдықтарды қоса алғанда, бүкіл газ беру жүйесінің жұмысын орталықтан бақылауға және басқаруға мүмкіндік береді. Ол қысым, температура, газ ағыны және басқалары сияқты әртүрлі параметрлерді бақылайтын және талдайтын арнайы автоматты басқару жүйелері арқылы жүзеге асырылады.

Таратылған автоматтандырудың диспетчерлік жүйесі кез келген нормадан ауытқуларға жедел ден қоюға және туындаған проблемаларды жою жөнінде шаралар қабылдауға мүмкіндік береді. Ол сондай-ақ газ беру жүйесінің жұмысын оңтайландыруға мүмкіндік береді, мысалы, тиімділікті арттыру және жабдықтың тозуын азайту үшін компрессорлық станциялар арасында жүктемені қайта бөлу арқылы.

Жалпы, диспетчерлеу бүкіл газ беру жүйесінің қауіпсіз және тиімді жұмысын қамтамасыз ете отырып, газ саласындағы таратылған автоматтандыру жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Сонымен қатар, диспетчерлеу апаттар қаупін азайтуға және жабдықты күтіп ұстау мен жөндеуге кететін шығындарды азайтуға мүмкіндік береді. Бұған ықтимал ақауларды уақтылы анықтау және жою, сондай-ақ техникалық қызмет көрсету және жабдықты жөндеу қажеттілігін дәлірек болжау арқылы қол жеткізіледі.

Жүйенің қауіпсіздігі мен сенімділігі маңызды болып табылатын газ саласында диспетчерлеу сонымен қатар операторлар, инженерлер мен техниктерді қоса алғанда, әртүрлі бөлімшелер мен мамандар арасындағы үйлестіру мен байланысты жақсартуға мүмкіндік береді.

Диспетчерлеу, газды тасымалдау процестерін автоматтандыру мен басқаруда, соның ішінде газ шығынын басқаруда, оның сапасын бақылауда және оның тұтынылуын есепке алуда пайдалы болуы мүмкін.

5. Газ тарату станцияларының сенімділігін бақылау.

Газ тарату станцияларының (ГТС) сенімділігін бақылау газбен жабдықтау қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Газ тарату станциялары – бұл газды таратуға және реттеуге жауап беретін кешенді техникалық жүйелер, сондықтан олардың жұмысының сенімділігі мен қауіпсіздігі жоғары деңгейде қамтамасыз етілуі керек.

Газ тарату станцияларының сенімділігін қамтамасыз ету үшін әртүрлі әдістер мен құралдар қолданылады, мысалы:

Газ тарату станцияларының жабдықтары мен жүйелерінің жай-күйін мониторингілеу. Бұл газ тарату станцияларының барлық элементтерінің, соның ішінде газ құбырларының, компрессорлардың, қысым реттегіштерінің, автоматты басқару жүйелерінің және т.б. жағдайын үнемі тексеруді және бақылауды қамтиды.

Тұрақты техникалық қызмет көрсету және жөндеу жұмыстарын жүргізу. Тұрақты техникалық қызмет көрсету газ тарату станцияларының жабдықтарындағы ақаулар мен зақымдарды төтенше жағдайларға әкелмес бұрын анықтауға және жоюға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, тозған элементтерді жөндеу және ауыстыру қажет.

Автоматты басқару және басқару жүйелерін пайдалану. Заманауи автоматты басқару жүйелері қашықтағы газ тарату станцияларының жұмысын бақылауға және басқаруға, сондай-ақ туындаған мәселелерге бірден жауап беруге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, газ тарату станцияларының жабдықтары мен жүйелерінің жай-күйі туралы жедел ақпарат алуға мүмкіндік беретін мониторинг және бақылау жүйелері қолданылады.

Қызметкерлерді оқыту және оқыту. Газ тарату станцияларының қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды аспектісі-осы объектілерде жұмыс істейтін қызметкерлердің біліктілігі мен құзыреттілігі. Сондықтан туындаған проблемалар мен төтенше жағдайларға дұрыс жауап беру үшін қызметкерлерді үнемі оқыту және оқыту қажет.

Эвакуация жоспарларын және авариялық іс-шараларды әзірлеу. Барлық сақтық шараларына қарамастан, Газ тарату станцияларында Төтенше жағдайлар болуы мүмкін. Сондықтан туындаған проблемаларға тез және тиімді жауап беруге және олардың салдарын азайтуға мүмкіндік беретін эвакуация және авариялық іс-шаралар жоспарларын әзірлеу қажет.

Қауіпсіздік стандарттары мен нормативтерін сақтау. Газ тарату станциялары жұмысының сенімділігін қамтамасыз ету үшін ел және халықаралық ұйымдар деңгейінде белгіленген қауіпсіздік стандарттары мен нормативтерін сақтау қажет. Сонымен қатар, жобалау, салу, пайдалану және бөлшектеуді қоса алғанда, ГРС өмірлік циклінің барлық кезеңдерінде қауіпсіздікті арттыру үшін шаралар қабылдау қажет.

Газ тарату станцияларының жабдықтары мен жүйелерін үнемі жаңарту және жаңарту. Технология мен қауіпсіздік талаптары үнемі өзгеріп отырады, сондықтан газ тарату станцияларының жабдықтары мен жүйелерін жаңа талаптарға сай және қауіпсіз және сенімді жұмыс істей алатындай етіп үнемі жаңартып, жаңартып отыру қажет.

Газ тарату станцияларының сенімділігін бақылау әр түрлі мамандардың, соның ішінде инженерлердің, техниктердің, операторлардың, талдаушылар мен менеджерлердің бірлескен күш-жігерін қажет ететін күрделі міндет болып табылады. Алайда дұрыс ұйымдастырылған және үнемі жүргізілетін бақылау авариялық жағдайлардың туындау қаупін азайтуға және газбен жабдықтау қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

6. Газ тарату станцияларының сенімділігін есептеу әдістері.

Газ тарату станцияларының (ГТС) сенімділігін бағалау істен шығу және апаттық жағдайлардың туындау ықтималдығын анықтауға, сондай-ақ газ тарату станцияларын пайдалануға байланысты тәуекелдерді бағалауға мүмкіндік беретін маңызды міндет болып табылады. Бағалау мақсаттарына байланысты қолдануға болатын газ тарату станцияларының сенімділігін есептеудің бірнеше әдістері бар.

Сәтсіздік ағашын талдау әдісі (FMEA). Бұл әдіс жүйенің істен шығуының барлық мүмкін жолдарын талдауға және әрбір істен шығудың ықтималдығы мен салдарын бағалауға мүмкіндік береді. FMEA техникалық қызмет көрсету мен жөндеуді жоспарлау кезінде көп көңіл бөлуді қажет ететін ең маңызды түйіндер мен GRS элементтерін анықтауға көмектеседі.

Марков процестерінің әдісі. Бұл әдіс жүйенің ағымдағы күйіне байланысты істен шығу ықтималдығын бағалау үшін қолданылады. Марков процесі-бұл жүйенің бір күйден екінші күйге ауысуын сипаттайтын математикалық модель. Бұл әдіс газ тарату станцияларын пайдаланудың кез келген кезеңінде істен шығу ықтималдығын анықтауға мүмкіндік береді.

Monte Carlo Әдістері. Бұл әдіс жүйенің моделімен бірнеше рет кездейсоқ эксперименттер жүргізуге негізделген. Газ тарату станцияларының моделі оның дизайны, параметрлері және пайдалану әдісі туралы мәліметтер негізінде жасалады. Содан кейін жүйенің параметрлері кездейсоқ өзгеретін бірнеше кездейсоқ эксперименттер жасалады. Осы эксперименттердің нәтижелеріне сүйене отырып, жүйенің істен шығу ықтималдығын және оның жұмысына байланысты тәуекелдерді бағалауға болады.

Петри гибриді желілеріне негізделген Монте-Карло әдісі (НСРН-МС). Бұл әдіс газ тарату станцияларының сенімділігін талдау үшін Петри гибриді желілерінің математикалық моделі мен Монте-Карло әдісін біріктіреді. Петри гибриді желілерінің моделі жүйенің құрылымын сипаттайды, ал Монте-Карло әдісі бірнеше кездейсоқ эксперименттер жүргізу үшін қолданылады. НСРН-МС жүйенің істен шығу ықтималдығын және оның жұмысына байланысты тәуекелдерді бағалауға мүмкіндік береді.

Жүйелік талдау әдісі. Бұл әдіс жүйені сипаттауды, барлық ықтимал істен шығуларды анықтауды және талдауды, істен шығу ықтималдығын және олардың салдарын бағалауды және жүйенің сенімділігін жақсарту шараларын анықтауды қамтитын газ тарату станцияларының сенімділігін талдаудың кешенді тәсілі болып табылады. Жүйелік талдау әдісі газ тарату станцияларының сенімділігіне терең және жан-жақты талдау жүргізуге және оның сенімділігін жақсартудың ең тиімді шараларын анықтауға мүмкіндік береді.

Тәуекелдерді талдау әдісі. Бұл әдіс газ тарату станцияларын пайдалануға байланысты тәуекелдерді бағалауға және төтенше жағдайлардың дамуының ең ықтимал сценарийлерін анықтауға мүмкіндік береді. Тәуекелдерді талдау техникалық қызмет көрсету мен жөндеуді жоспарлау кезінде көп көңіл бөлуді қажет ететін газ тарату станцияларының ең маңызды тораптары мен элементтерін анықтауға мүмкіндік береді.

Максималды ықтималдылық әдісі. Бұл әдіс газ тарату станцияларын пайдалану туралы қолда бар мәліметтер негізінде жүйе моделінің параметрлерін бағалау үшін қолданылады. Максималды ықтималдық әдісі жүйенің істен шығу ықтималдығын оның жұмысы туралы қолда бар мәліметтер негізінде бағалауға мүмкіндік береді.

Газ тарату станцияларының сенімділігін бағалау мақсаттарына байланысты сенімділікті есептеудің әртүрлі әдістерін таңдауға болады. Бірнеше әдістерді қамтитын кешенді талдау жүйенің сенімділігі туралы толық ақпарат алуға және оны жақсартудың тиімді шараларын анықтауға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, таратылған автоматтандыру жүйесін дамыту өндірістік процестердің тиімділігі мен автоматтандырылуын арттырудағы маңызды қадам болып табылады. Құрылған жүйе нақты уақыт режимінде әртүрлі технологиялық процестерді басқаруға және басқаруға мүмкіндік береді, бұл өндірісте жоғары дәлдік пен сенімділікті қамтамасыз етеді.

Таратылған автоматтандыру жүйесін қолдану өндіріс шығындарын азайтуға, еңбек өнімділігін арттыруға және дайын өнімнің сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жүйе өндіріс процестерін қашықтан басқаруға мүмкіндік береді, бұл өндірісті басқарудың икемділігі мен ыңғайлылығын арттырады.

Жүйені әзірлеу барысында заманауи стандарттар мен талаптарға сәйкес келетін жоғары сапалы жүйені құруға мүмкіндік беретін озық технологиялар мен инновациялық тәсілдер қолданылды.

Таратылған автоматтандыру жүйесін дамыту - бұл үнемі жетілдіруді және сүйемелдеуді қажет ететін ұзақ мерзімді және үнемі дамып келе жатқан процесс. Алайда, дұрыс тәсіл мен тиімді пайдалану арқылы жүйе өндірістің өнімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін едәуір арттыра алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Беспалов А.В., Харитонов Н.И. Системы управления химико-технологическими процессами. — М.: Академкнига, 2007. — 690 с.
2. Николайчук О.И., О. И. Николайчук. Современные средства автоматизации — М.: СОЛОН-ПРЕСС, 2007. — 256 с.
3. Шандров Б.В., Шандров Б.В., Чудаков. А.Д. Технические средства автоматизации: учебник для студентов вузов. — М.: Академия, 2007. — 368 с.
4. Черенков В. В. Промышленные приборы и средства автоматизации: справ. пособие: Машиностроение, 1987.

ИННОВАЦИОННЫЕ СТРАТЕГИИ В УПРАВЛЕНИИ КАЧЕСТВОМ: АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Избасов Зулхарнай Серикович, магистрант по специальности 7М04108 – Деловое администрирование в здравоохранении КазНУ им. Аль – Фараби
Камхен Виталий Брониславович, PhD, Доцент кафедры Биостатистики, эпидемиологии и доказательной медицины КазНУ им. Аль – Фараби
Айтжанова Баян Амиркызы, магистр здравоохранения по специальности Общественное здравоохранение

Введение: Современная организация сталкивается с постоянно изменяющейся бизнес-средой, что требует поиска новых подходов к управлению качеством для обеспечения конкурентоспособности и успешного функционирования. В этой статье рассматриваются новые стратегии и методы управления качеством, которые могут помочь организациям адаптироваться к динамичным рыночным условиям. Реформирование современной системы здравоохранения требует комплексных стратегических мер, которые будут способствовать повышению эффективности управления стратегическим развитием медицинских учреждений.

Цель исследования. Определить фундаментальные теоретические подходы к пониманию сущности управления стратегическим развитием медицинских учреждений.

Современное понимание цели маркетинга заключается не в максимизации прибыли, а в удовлетворении базовых потребностей населения, обеспечении доступности социально значимых товаров и услуг. Это подчеркивает социальную ориентированность современного маркетинга и достижение равновесия трех целей маркетинга: удовлетворение потребностей потребителей, максимизация прибыли производителей и учет интересов общества. Эффективное управление позволяет достичь оптимального использования ресурсов, повысить качество медицинского обслуживания и обеспечить удовлетворение потребностей пациентов. Одним из важных аспектов управления в здравоохранении является финансирование. Многочисленные исследования сосредоточены на поиске оптимальных методов и источников финансирования системы здравоохранения. Распределение бюджетных средств, страховые системы, платежи пациентов, по мнению Г. Хана, являются ключевыми элементами, обеспечивающими устойчивость финансовой системы здравоохранения и доступность медицинской помощи для населения [8]. Управление ресурсами, такими как медицинское оборудование, лекарства, медицинский персонал и финансовые ресурсы, играет важную роль в обеспечении эффективности и доступности медицинской помощи. М. Митчелл считает, что оптимизация использования имеющихся ресурсов, планирование закупок, контроль за финансовыми потоками и обеспечение устойчивости ресурсов являются главными аспектами, что приводят к повышению эффективности и качества медицинской помощи [9]. Материалом для исследования послужили результаты фундаментальных научных работ в медицинской сфере, а также материалы для их планирования в медицинских учреждениях. Теоретико-методологической основой исследования стали основные достижения зарубежной и отечественной науки в медицинской сфере, стратегическое планирование ее развития и применение принципов стратегического управления медицинскими учреждениями. В работе использованы методы структурно-логического анализа исследования, которые позволят выделить, логически структурировать и установить связи между реализацией единой медицинской информационной системы и результатом работы. Для изучения конкурентных преимуществ лечения наркозависимости использовались статистические методы, включая ретроспективный и проспективный анализ. Для научного обоснования стратегических направлений решения задач управления использовался проблемно-ориентированный метод. Система здравоохранения в Республике Казахстан является одной из важных составляющих

социальной инфраструктуры страны. Одной из особенностей системы здравоохранения в Казахстане является ее комплексный характер, объединяющий не только медицинские учреждения, но и организационные структуры и правовые нормы. Это позволяет обеспечить согласованность и сотрудничество различных уровней здравоохранения, а также эффективное функционирование системы в целом [14]. Организационная структура системы здравоохранения в Республике Казахстан представляет собой иерархическую систему с несколькими уровнями. На верхнем уровне находится Министерство здравоохранения, которое является центральным органом государственного управления в области здравоохранения. Оно отвечает за разработку стратегий, политик и нормативных актов, а также за координацию и контроль за функционированием системы здравоохранения на всей территории страны. Министерство здравоохранения имеет подчиненные структуры на региональном и местном уровнях. Региональные органы здравоохранения, такие как областные и городские департаменты здравоохранения, осуществляют непосредственное руководство и контроль за медицинской помощью в своих территориальных единицах. Они обеспечивают реализацию государственной политики в области здравоохранения, контролируют качество медицинских услуг, координируют работу медицинских учреждений и разрабатывают меры по улучшению системы здравоохранения в своем регионе. На местном уровне функционируют медицинские учреждения, включая госпитали, поликлиники, амбулатории и другие. Они предоставляют медицинскую помощь населению в соответствии с установленными нормами и стандартами качества. Местные органы здравоохранения осуществляют надзор и контроль за деятельностью этих учреждений, обеспечивают их финансирование и организуют процессы приема и распределения пациентов [15]. Законодательные и нормативные акты играют важную роль в регулировании и организации системы здравоохранения. Они определяют права и обязанности граждан, регулируют финансирование, определяют стандарты качества и безопасности медицинской помощи, а также устанавливают механизмы контроля и мониторинга за ее оказанием. Было выделено несколько важнейших правовых актов, которые составляют основу системы здравоохранения в Казахстане: 1. Конституция Республики Казахстан. Она определяет право граждан на охрану здоровья, обеспечение медицинской помощью и социальное обеспечение в сфере здравоохранения. 2. Закон «О здравоохранении». Этот закон является основополагающим в области здравоохранения и устанавливает общие принципы организации системы здравоохранения, права и обязанности граждан, регулирование медицинской практики, контроль за качеством и безопасностью медицинской помощи и другие важные аспекты. 3. Закон «Об обязательном социальном медицинском страховании». Этот закон определяет порядок функционирования обязательного медицинского страхования, финансирование системы здравоохранения и участие граждан в платежах. 4. Нормативные акты Министерства здравоохранения. Министерство здравоохранения издает различные нормативные акты, регламентирующие конкретные аспекты медицинской практики, качество медицинской помощи, лицензирование медицинских учреждений, организацию и регулирование медицинских профессий и т.д. 5. Международные соглашения и стандарты. Казахстан является участником международных соглашений и обязательств в области здравоохранения. Эти соглашения и стандарты могут включать принятые международными организациями нормы и рекомендации, которые оказывают влияние на законодательство и нормативные акты в сфере здравоохранения [16]. Все эти правовые акты взаимосвязаны и обеспечивают законность, эффективность и качество деятельности системы здравоохранения в Казахстане. В контексте международного сотрудничества в сфере здравоохранения государство придерживается политики защиты национальных интересов и активно участвует в международных соглашениях, организациях и инициативах, направленных на укрепление системы здравоохранения и установление партнерских отношений. Сотрудничество с Всемирной организацией здравоохранения (ВОЗ), Программой ООН по борьбе со СПИДом (UNAIDS), Фондом ООН по детскому развитию (UNICEF) является неотъемлемой частью комплексного развития национальной системы здравоохранения и направлено на поддержку национальных приоритетов и глобальных целей в области охраны здоровья. Важной

характеристикой системы здравоохранения в Казахстане является ее ориентация на достижение высокого уровня доступности для граждан. Государство придает особое внимание развитию первичного звена здравоохранения, чтобы обеспечить населению доступ к первичной медицинской помощи вблизи места проживания. Кроме того, существуют программы и мероприятия по совершенствованию системы здравоохранения, включая развитие медицинского образования, повышение квалификации медицинских работников, совершенствование медицинских технологий и развитие инфраструктуры. В Республике Казахстан реализуются различные программы: «Государственная программа реформирования и развития здравоохранения Республики Казахстан на 2005–2010 годы» [17]; «Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Здоровый Казахстан» на 2011–2015 годы» [18]; «Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Здоровье» на 2016–2019 годы» [19]; «Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан на 2020–2025 годы». Финансирование Республики Казахстан осуществляется из нескольких источников, включая государственный бюджет, обязательное медицинское страхование и платежи за медицинские услуги. Это позволяет обеспечить финансовую устойчивость и доступность медицинской помощи для населения страны. Государственный бюджет является одним из основных источников финансирования системы здравоохранения. Государство выделяет средства на развитие инфраструктуры здравоохранения, закупку медицинского оборудования, финансирование медицинских учреждений и обеспечение медицинских услуг. Обязательное медицинское страхование также играет важную роль в финансировании системы здравоохранения в Казахстане. Граждане обязаны иметь медицинское страхование, которое финансируется за счет взносов работодателей и граждан. Эти средства направляются на формирование фонда социального медицинского страхования, который используется для оплаты медицинских услуг и компенсации затрат на лечение.

Выводы. Управление стратегическим развитием медицинских учреждений направлено на внедрение новых медицинских технологий, повышение уровня профессиональной подготовки медицинского персонала медицинских учреждений, улучшение качества медицинской помощи с использованием новейших технологий. Уровень и качество оказания медицинских услуг характеризует устойчивое развитие страны, поскольку другие сферы не могут полноценно развиваться, если система здравоохранения находится на низком уровне. Формирование и развитие стратегического менеджмента является важной частью корпоративного управления не только производственным предприятием, но и учреждениями здравоохранения и приобретает особенно важную роль в условиях реформирования медицины, с целью дальнейшего получения социальных, лечебных, финансовых и экономических конкурентных преимуществ на рынке медицинских услуг. Без эффективной медицинской помощи граждане не заинтересованы в решении второстепенных задач, поскольку вопрос сохранения и поддержания здоровья всегда стоит на первом месте. С распространением приоритетов развития рынка, управление медицинскими учреждениями приобретает все большее значение.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Аймагамбетов Е.Б., Тынгишева А.М. Современное состояние системы здравоохранения Карагандинской области // Вестник Карагандинского университета. Серия «Экономика». – Караганда, 2019. – №
2. – С. 11–17. 2 Жетписбаева М., Бейсембекова А. Управление системой здравоохранения в Республике Казахстан // Вестник КЭУ: экономика, философия, педагогика, юриспруденция. – 2019. – № 1(52). – С. 22–25.
- 3 Тургамбаева А.К., Ибраев С.Е., Ескендиоров О.С. Система здравоохранения Казахстана в период независимости: основные этапы и перспективы развития // Journal of Health Development. 2021. No. 4. P. 10–15.

4 Алимбаев А.А., Битенова Б.С., Есенбекова Т.И. Методика оценки социальной и экономической эффективности цифровизации системы здравоохранения // Экономика: стратегия и практика. – 2020. – № 3(15). – С. 25–37.

5 Искаков А.К. Анализ и оценка государственно-частного партнерства в системе финансирования здравоохранения // Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Challenges in Science of Nowadays». Washington, USA, 2020. P. 49–59.

6 Thomas S., Sagan A., Larkin J., Cylus J., Figueras J., Karanikolos M. Strengthening health systems resilience: key concepts and strategies // European Observatory on Health Systems and Policies. 2020. URL: <https://europepmc.org/article/med/32716618>

7 Palagyi A., Marais B.J., Abimbola S., Topp S.M., McBryde E.S., Negin J. Health system preparedness for emerging infectious diseases: a synthesis of the literature // Global Public Health. 2019. No. 14(12). P. 1847–1868. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17441692.2019.1614645>

8 Khan G., Kagwanja N., Whyte E., Gilson L., Molyneux S., Schaay N., Olivier J. Health system responsiveness: a systematic evidence mapping review of the global literature // International Journal for Equity in Health. 2021. No. 20(1). P. 1–24. URL: <https://equityhealthj.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12939-021-01447-w>

9 Mitchell M., Kan, L. Digital technology and the future of health systems // Health Systems & Reform. 2019. No. 5(2). P. 113–120. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23288604.2019.1583040>

10 Alzoubi M.M., Hayati K.S., Rosliza A.M., Ahmad A.A., Al-Hamdan Z.M. Total quality management in the health-care context: integrating the literature and directing future research // Risk management and healthcare policy. 2019. P. 167–177. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.2147/RMHP.S197038>

11 Campos P.A., Reich M.R. Political analysis for health policy implementation // Health Systems & Reform. 2019. No. 5(3). P. 224–235. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23288604.2019.1625251>

12 Yip W., Fu H., Chen A.T., Zhai T., Jian W., Xu R., Chen W. 10 years of health-care reform in China: progress and gaps in universal health coverage // The Lancet. 2019. P. 1192–1204. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0140673619321361>

13 Fink O., Wang Q., Svensen M., Dersin P., Lee W. J., Ducoffe M. Potential, challenges and future directions for deep learning in prognostics and health management applications // Engineering Applications of Artificial Intelligence. 2020. P. 92. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0952197620301184>

14 Gulis G., Aringazina A., Sangilbayeva Z., Zhan K., de Leeuw E., Allegrante J.P. Population health status of the republic of Kazakhstan: trends and implications for public health policy // International Journal of Environmental Research and Public Health. 2021. No. 18(22). P. 12235. URL: <https://www.mdpi.com/1660-4601/18/22/12235>

15 Байжиенова К.Т. История развития европейских стандартов здравоохранения в Казахстане // Вестник ЗКУ. – 2022. – № 3(87). – С. 78–86.

16 Законы Республики Казахстан // URL: https://online.zakon.kz/contentpages/doclist.aspx?m=f&type=475&com=14&sort=3&title=2#doclist_pos=0&sel_item=38550241

17 Указ Президента Республики Казахстан от 13 сентября 2004 года № 1438 «О Государственной программе реформирования и развития здравоохранения Республики Казахстан на 2005–2010 годы». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1050424

18 Указ Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2010 года № 1113 «Об утверждении Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011–2015 годы». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001113>

19 Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 октября 2018 года № 634 «Об утверждении Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016–2019 годы» // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P180000063>

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ОБЗОР: ПАЦИЕНТОРИЕНТИРОВАННОСТЬ В ГОРОДСКОЙ И ЧАСТНОЙ ПОЛИКЛИНИКЕ

*Раушанова Айжан Муратовна, PhD КазНУ им. Аль – Фараби
Зайырбек Сымбат Жарқынбекқызы магистрант по специальности 7М04108 – Деловое
администрирование в здравоохранении КазНУ им. Аль – Фараби
Ауезова Эльмира Тугельбаевна, PhD КазНУ им. Аль – Фараби*

Введение. Современное здравоохранение стремится к улучшению качества медицинской помощи через переход к пациенториентированным моделям. Этот подход подразумевает адаптацию медицинских услуг к нуждам и ожиданиям пациентов, что в конечном счете способствует улучшению результатов лечения и повышению удовлетворенности пациентов. В данной статье представлен сравнительный анализ пациенториентированных подходов в городской поликлинике №2 и частной клинике «Эмирмед».

Актуальность исследования. Качество медицинской помощи является ключевым фактором в поддержании здоровья населения. Оценка и улучшение качества медицинской помощи – это важная задача для организаторов здравоохранения, что требует внедрения реформ и инновационных подходов в медицинских организациях. В условиях растущих потребностей общества необходимо пересмотреть традиционные модели и внедрить более гибкие и пациенториентированные системы здравоохранения.

Цель исследования. Целью данного исследования является выявление сильных и слабых сторон пациенториентированных подходов в городской поликлинике №2 и частной клинике «Эмирмед», а также разработка рекомендаций по их оптимизации.

Методы исследования. Исследование включало анализ более 100 научно-методических источников, проведение анкетирования и опросов среди пациентов, а также структурные наблюдения. Основными объектами исследования стали городская поликлиника №2 и частная клиника «Эмирмед».

Результаты исследования. Количественные показатели: Городская поликлиника №2 (ГП №2): Количество обращений оставалось стабильным, с небольшим снижением с 156,912 в 2021 году до 155,716 в 2022 году и вновь возросло до 156,325 в 2023 году. Обращения с профилактической целью составляют около 25,000 в год, что свидетельствует о регулярной потребности в профилактических услугах среди населения. Частная клиника «Эмирмед»: Количество обращений увеличилось с 31,289 в 2021 году до 37,023 в 2023 году. Обращения с профилактической целью также показывают рост: с 6,018 в 2021 году до 6,997 в 2023 году, что указывает на рост доверия и популярности клиники среди пациентов.

Время приема и ожидание: ГП №2: Среднее время приема одного пациента составляет 9 минут, а среднее время ожидания – 31 минута. Очередь на прием может достигать 16 дней. «Эмирмед»: Время приема одного пациента составляет 25 минут, ожидание приема – 6 минут, а очередь на прием – около 6 дней.

Удовлетворенность пациентов: ГП №2: Удовлетворенность сервисом оценивается в 6.2 балла из 10. «Эмирмед»: Пациенты оценивают удовлетворенность сервисом в 8.8 балла из 10.

Квалификация врачей и структура затрат времени: ГП №2: Врачи высшей категории составляют 16.7%, первой категории – 33.3%, второй категории – 8.3%.

«Эмирмед»: Врачи высшей категории составляют 29.4%, первой категории – 29.4%, второй категории – 7.8%.

Структура затрат времени: ГП №2: Врачи тратят 42.2% времени на лечебно-диагностическую работу, 30% – на оформление медицинской документации, 15.9% – на сбор анамнеза, 2.5% – на профилактическое консультирование, 7.2% – на участие в совещаниях и других мероприятиях, и 2.2% – на перерывы.

«Эмирмед»: Врачи тратят 58.4% времени на лечебно-диагностическую работу, 11.4% – на оформление медицинской документации, 16.4% – на сбор анамнеза, 10.4% – на профилактическое консультирование, 0.6% – на участие в совещаниях и других мероприятиях, и 2.8% – на перерывы.

Обсуждение. Результаты исследования выявили существенные различия в организации и качестве предоставления медицинских услуг между городской поликлиникой №2 и частной клиникой «Эмирмед».

Эффективность и качество обслуживания: Частная клиника «Эмирмед» демонстрирует более высокие показатели удовлетворенности пациентов и эффективность работы врачей. Среднее время приема одного пациента в «Эмирмед» почти в три раза больше, чем в ГП №2, что позволяет более тщательно подходить к каждому случаю. Кроме того, значительно меньшее время ожидания и очередь на прием в частной клинике свидетельствуют о лучшей организации и управлении потоками пациентов.

Квалификация медицинского персонала: В «Эмирмед» больше врачей высшей категории, что может указывать на более высокие требования к персоналу и уровень оказываемой медицинской помощи. В то же время в ГП №2 больше врачей первой категории, что также свидетельствует о высоком уровне профессионализма, но требует улучшения в плане повышения квалификации до высшей категории.

Распределение рабочего времени: Врачи в «Эмирмед» тратят больше времени на лечебно-диагностическую работу и профилактическое консультирование, что является положительным аспектом с точки зрения пациенториентированности. Напротив, в ГП №2 значительная часть времени уходит на оформление медицинской документации и участие в совещаниях, что снижает общую эффективность медицинской помощи.

Материально-техническая база и оборудование: По данным исследования, «Эмирмед» имеет лучшую материально-техническую базу и медицинское оборудование, что способствует более качественному и быстрому оказанию медицинских услуг.

Заключение и рекомендации. Переход к пациенториентированной модели здравоохранения требует внедрения систем обратной связи, повышения квалификации медицинского персонала и оптимизации организационных процессов. На основе результатов данного исследования можно предложить следующие рекомендации для улучшения системы здравоохранения:

Внедрение систем обратной связи: Регулярное анкетирование и опросы пациентов для учета их мнений и улучшения качества обслуживания.

Повышение квалификации медицинского персонала: Регулярные тренинги и семинары для медицинских работников всех категорий.

Оптимизация времени приема: Увеличение времени приема одного пациента для более детального рассмотрения каждого случая.

Улучшение материально-технической базы: Обновление оборудования и расширение доступных медицинских технологий.

Снижение времени ожидания: Оптимизация расписания врачей и процессов записи на прием для сокращения времени ожидания и очередей.

Эти меры помогут повысить качество медицинской помощи и удовлетворенность пациентов, что является основной целью современной системы здравоохранения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ.

1 Послание Президента страны Республики Казахстан Назарбаева Н.А. Стратегия «Казахстан -2050». - Астана, Акорда. -2012.

2 Еспенбетова М.Ж., Беляева Т.М., Юрковская О.А., Амренова К.Ш., Жуманбаева Ж.М. Подготовка врачей общей практики – основное направление повышения качества и эффективности системы охраны здоровья населения // Наука и здравоохранение. – Семей. - №4. -2013. - С.8-12.

3 McCallum A., Brommels M., Robinson R., Bergman S.E., and Palu T. The impact of primary care our chasing in Europe: a comparative case study of primary care reform // Saltman et

CUNNING FOXES AND FEROCIOUS WOLVES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THEIR REPRESENTATION IN ENGLISH TALES

Knash Gulnara Knashevna

1st year Master Student

Aktobe Regional University after K. Zhubanov

Aktobe, Kazakhstan

ANNOTATION

Animals have long played significant roles in folklore and fairy tales, serving as powerful symbols that entertain, educate, and transmit cultural values. Across cultures and history, animals like the cunning fox and the ferocious wolf have been anthropomorphized to convey moral lessons, societal norms, and cultural beliefs [1, 2]. This study explores the representation of foxes and wolves in English tales, examining their portrayal and symbolic significance in storytelling.

The aim of this study is to analyze the representation of foxes and wolves in English tales, focusing on their cultural significance, common themes, and character traits.

The following research questions were put to analysis:

1. How are foxes and wolves portrayed in English folklore and fairy tales?
2. What common themes and motifs are associated with these animals?
3. What cultural values and beliefs do foxes and wolves symbolize in English storytelling?

This study specifically examines the portrayal of foxes and wolves in English tales, analyzing traditional folklor as well as modern literature and children tales were selected.

Understanding these representations sheds light on cultural values and societal norms embedded in English folklore. It contributes to animal studies, folklore studies, and literary analysis, offering insights into the evolution of storytelling and the enduring appeal of these animals.

This study employs qualitative content analysis. A variety of English tales featuring foxes and wolves was selected. The list of the tales and legends is presented in table1. Passages mentioning foxes and wolves were identified. Each passage was cited, followed by an interpretation and analysis of the animals' behavior, characteristics, and symbolism. The behavior, traits, and symbolism of foxes and wolves across different tales were compared to identify common themes and cultural representations. Recurring themes and motifs, such as cunning, deception, predatory instinct, and cultural symbolism, were identified.

The methods employed in this study were carefully selected to ensure a comprehensive and nuanced analysis of the representation of wolves and foxes in various cultural contexts.

The analysis of the selected tales revealed notable differences in the frequency and nature of fox and wolf appearances across different categories.

In Old English Folklore wolves appeared in 11 out of 12 tales, while foxes featured in 9. Wolves were often portrayed as menacing and cunning, but also occasionally as protectors or guardians. Foxes consistently embodied traits of cleverness and deceit. In children tales foxes appeared in 5 out of 6 tales, while wolves appeared in 2. Foxes were predominantly depicted as tricksters using their wits to outsmart other characters. Wolves were mainly portrayed as dangerous predators. In foreign author's tales foxes were featured in all analyzed tales, whereas wolves appeared in 4 out of 6. Foxes continued to be portrayed as clever and manipulative, while wolves were depicted as dangerous and deceitful.

Table 1. Tales selected for the analysis, with fox and/or wolf represented

Tale Name	Author	References
Old epics, legends, Tales. Irish, Scottish, English		
Beowulf	Old English epic poem	[3]
Beth Gellert	Traditional Welsh legend	[4]
The Lad with the Goat-skin	Traditional Scottish folktale collected by Andrew Lang in "The Blue Fairy Book"	[4]
Guleesh	Irish folk tale	[4]
Conall Yellowclaw	Irish folk tale	[4]
Jack and His Comrades	Traditional folk tale	[4]
The Story-Teller at Fault	Folk tale	[4]
Mr. Fox	Traditional English fairy tale	[5]
The Story of King Edmund	English Fairy Tale	[6]
Canterbury Tales	Geoffrey Chaucer	[7]
Colonial times		
The Jungle Book (Mowgli's Brothers)	Rudyard Kipling	[8]
Foreign author's translated into ENGLISH tales		
Little Red Riding Hood	Brothers Grimm	[9]
The Wolf and the Seven Young Kids	Brothers Grimm	[9]
The Fox and the Grapes	Aesop	[10]
The True History of Little Golden Hood	Charles Perrault	[11]
The Fox and the Crow	Aesop	[10]
Children Tales		
The Fox and the Wolf	Andrew Lang	[12]
The Three Little Pigs		[13]
The Fox and the Cat		[10]
The Wolf & the Crane		[10]
The Wild Boar & the Fox		[10]
The Fox And The Stork		[10]
The Cock & the Fox		[10]
Reynard the Fox	Michael Woods and Robert St Cloud	[14]

The thematic analysis revealed several key patterns in the portrayal of foxes and wolves across the different groups of tales:

- 1. Cunning and Deception:** Both animals are commonly associated with cunning and deceptive behavior. However, foxes are more frequently depicted as using their intelligence and wit to manipulate situations and outsmart others. In contrast, wolves often combine cunning with physical prowess and menace.
- 2. Danger and Threat:** Wolves are consistently portrayed as embodying danger and threats, particularly in children's tales and Old English folklore. They serve as antagonists that heroes or protagonists must confront and overcome.
- 3. Protection and Loyalty:** In Old English folklore, wolves occasionally take on roles of protectors or loyal guardians. This duality reflects a more nuanced cultural perception of wolves, recognizing their potential for both danger and protection.

4. **Cultural Symbolism:** The portrayal of foxes and wolves in these tales reflects deeper cultural symbolism. Foxes, often associated with trickery and intelligence, highlight themes of resourcefulness and the perils of deceit. Wolves symbolize the wild's threats and the importance of overcoming fearsome adversaries.

Kipling's "The Jungle Book" offers a distinct portrayal of wolves, diverging significantly from the other analyzed tales. In "Mowgli's Brothers":

1. **Positive Traits:** Wolves are depicted as loyal, protective, and integral to the community. Father Wolf and Mother Wolf exemplify leadership and nurturing qualities, providing a stark contrast to the typical menacing depiction.
2. **Family and Community:** The wolf pack in Kipling's story emphasizes themes of family, community, and the importance of social bonds. This portrayal highlights the protective and cohesive nature of wolves, differing from the adversarial roles seen in other tales.
3. **Law and Order:** The wolves adhere to the Law of the Jungle, symbolizing the necessity of rules and structure within the wild. This portrayal underscores themes of justice, order, and the moral framework guiding the wolves' actions.

The comprehensive analysis allowed us to answer the research questions we put at the beginning of our research.

1. How are foxes and wolves portrayed in English folklore and fairy tales?

Wolves are often depicted as symbols of danger, cunning, and aggression, serving as adversaries or obstacles for the protagonists in many tales.

Foxes are portrayed as cunning and deceptive characters, using their intelligence and trickery to outwit others.

2. What common themes and motifs are associated with foxes and wolves in these tales?

Common themes associated with wolves and foxes include danger, the untamed wilderness, and the challenges one must face in life. Besides, fox is associated with cunning.

3. What cultural values and beliefs do foxes and wolves symbolize in English storytelling?

Wolves symbolize various cultural values such as danger, the untamed wilderness, loyalty, family and the predatory nature of world. Foxes symbolize intelligence, cunning, adaptability and resourcefulness, survival in the face of adversity. Rudyard Kipling's "The Jungle Book" significantly differs from traditional English folklore in its portrayal of wolves. In "The Jungle Book," wolves are depicted as noble and honorable creatures, serving as the adoptive family for the human child Mowgli. Unlike the traditional portrayal of wolves as adversaries or dangers, Kipling's wolves are protective and nurturing, raising Mowgli as one of their own.

Symbolism: In both traditional English folklore and "The Jungle Book," wolves symbolize important cultural and moral themes such as loyalty, family, and the untamed wilderness. However, Kipling's portrayal emphasizes themes of acceptance, unity, and cooperation, offering a unique perspective on these iconic creatures within the context of English literature.

While "The Jungle Book" represents a departure from traditional English folklore in its portrayal of wolves, it continues to emphasize important cultural and moral themes associated with these creatures. Kipling's depiction of wolves highlights themes of loyalty, family, and acceptance, offering a nuanced perspective on these iconic creatures within the context of English literature.

The representation of wolves and foxes across different storytelling traditions reveals a complex interplay of cultural perceptions and symbolic meanings. While both animals are consistently depicted as cunning and deceptive, their specific roles and characteristics vary. Wolves symbolize danger, aggression, and loyalty, whereas foxes are often clever tricksters. Kipling's "The Jungle Book" presents a unique perspective, emphasizing the protective and integrative nature of wolves. This

analysis highlights the rich diversity of English storytelling and the enduring symbolic significance of these iconic animals.

References:

1. Martin, Ann. *Red Riding Hood and the Wolf in Bed: Modernism's Fairy Tales*. Toronto: University of Toronto Press, 2007. 240 pp.
2. Mann, Jill, *From Aesop to Reynard: Beast Literature in Medieval Britain* (Oxford, 2009; online edn, Oxford Academic, 1 Feb. 2010), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199217687.001.0001>, accessed 2 April 2024.
3. *Beowulf*. Translated by Seamus Heaney. Norton Anthology of English Literature, general editor, Stephen Greenblatt. 9th ed., vol. A, Norton, 2012. pp. 41-108.
4. Jacobs, J. & Batten, J. D. (1890) *English fairy tales* / / collected by Joseph Jacobs; illustrated by John D. Batten. London: David Nutt.
5. "Mr. Fox." *Fairy Gold: A Book of Old English Fairy Tales Chosen by Ernest Rhys*, Ernest Rhys, London: J.M. Dent & Co.; New York: E.P. Dutton & co., 1907, pp. 49-50.
6. *Edmund: the Untold Story of the Martyr-King and His Kingdom* by Mark Taylor (2013-10-14).
7. Chaucer, Geoffrey. *The Canterbury Tales*. Penguin Books, 2007.
8. Kipling, Rudyard, 1865-1936. (1991). *The jungle book*. New York: Arcade Pub.
9. Grimm, J., Grimm, W., & Pullman, P. (2012). *Fairy tales from the Brothers Grimm: a new English version*. New York, Viking.
10. Aesop., & Hague, M. (1985). *Aesop's fables*. New York, Henry Holt.
11. Perrault, C. & Rich, E. G. (1922) *Perrault's Fairy Tales*. Boston, Small, Maynard & company.
12. Lang, A. (2018). *The Orange Fairy Book*. (n.p.): Independently Published.
13. Altman, Anna E. and Gail de Vos. *Tales, Then and Now: More Folktales As Literary Fictions for Young Adults*. Englewood, CO: Libraries Unlimited, 2001.
14. Masfield, John, 1878-1967. (1920). *Reynard the fox*. New York: Macmillan.

КРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СУЩЕСТВУЮЩИХ МЕТОДОВ ИЗМЕРЕНИЯ КСО

*Елемес Ақтомы Ерболатқызы
Магистрант 2 курса,
Университет «NARXOZ»
Казахстан, г.Алматы*

Аннотация

Данная статья представляет собой критический обзор существующих методов измерения корпоративной социальной ответственности (КСО) и предлагает рекомендации для их улучшения. Рассмотрены три основных метода измерения КСО: Глобальная Инициатива Подотчетности (GRI), Международный Совет по Отчетности о Капитале (IIRC) и Стандарты для Учета и Отчетности о Устойчивости (SASB). Проанализированы их достоинства и недостатки, а также предложены пути совершенствования, включая стандартизацию и гармонизацию, развитие интегрированного подхода, учет реального воздействия и участие заинтересованных сторон. Заключительная часть подчеркивает важность дальнейшей работы в области развития методов измерения КСО для создания более надежных и эффективных инструментов для компаний и их заинтересованных сторон.

Введение

В современном мире понятие корпоративной социальной ответственности (КСО) становится все более важным как для бизнеса, так и для общества в целом. КСО представляет собой концепцию, согласно которой компании несут ответственность за свои действия перед заинтересованными сторонами, такими как сотрудники, клиенты, акционеры, общество и окружающая среда. Это включает в себя принятие этических решений, учет интересов всех заинтересованных сторон и вклад в устойчивое развитие.

С ростом осознания важности социальной ответственности бизнеса возникает необходимость в разработке эффективных методов измерения КСО. Эти методы позволяют компаниям оценивать свои усилия в области социальной ответственности, выявлять сильные и слабые стороны и определять области для улучшения. Правильно выбранные и примененные методы измерения КСО могут помочь компаниям не только улучшить свою репутацию и отношения с заинтересованными сторонами, но и повысить свою конкурентоспособность и долгосрочную устойчивость.

На сегодняшний день существует ряд различных методов измерения КСО, каждый из которых имеет свои особенности и преимущества. Среди них можно выделить такие стандарты и инициативы, как Глобальная Инициатива Подотчетности (GRI), Международный Совет по Отчетности о Капитале (IIRC), и Стандарты для Учета и Отчетности о Устойчивости (SASB). Каждый из этих методов предоставляет компаниям набор инструментов для систематической оценки и отчетности о своей социальной ответственности. Однако, несмотря на их широкое использование, все они имеют свои ограничения и вызовы, которые необходимо учитывать при их применении.

Цель данной работы заключается в проведении критического анализа существующих методов измерения корпоративной социальной ответственности (КСО) и их применимости в современной практике бизнеса. Мы стремимся выявить достоинства и недостатки различных методов измерения КСО, а также предложить рекомендации для улучшения этой области. Наша работа направлена на то, чтобы помочь компаниям лучше понимать и оценивать свои усилия в области социальной ответственности, что в свою очередь может способствовать повышению их конкурентоспособности, укреплению отношений с заинтересованными сторонами и

достижению устойчивого развития. Мы стремимся предоставить компаниям исчерпывающую информацию о различных методах измерения КСО, чтобы они могли сделать более обоснованный выбор при определении подходящего инструмента для оценки своей социальной ответственности.

История и методы измерения КСО

Корпоративная социальная ответственность (КСО) имеет долгую историю развития, начиная с конца 19 века. Первоначально КСО была связана с благотворительностью и филантропией, когда компании выделяли средства на поддержку общественных и благотворительных программ. Однако в течение последних десятилетий понимание и практика КСО претерпели значительные изменения.

В 1950-1960-е годы началась новая волна интереса к социальной ответственности корпораций, связанная с появлением и распространением теории "заинтересованных сторон" (stakeholder theory). Эта теория предполагает, что компании должны учитывать интересы не только своих акционеров, но и всех заинтересованных сторон, включая сотрудников, клиентов, поставщиков, общество и окружающую среду.

В 1970-1980-е годы растущая осознанность общественных и экологических проблем привела к усилению требований к компаниям в области социальной ответственности. Многие компании начали активно внедрять программы по охране окружающей среды, улучшению условий труда и поддержке общественных инициатив.

С середины 1990-х годов и до настоящего времени КСО стала неотъемлемой частью стратегии бизнеса многих компаний. В настоящее время КСО включает в себя широкий спектр деятельности, включая социальное волонтерство, этические бизнес-практики, развитие сообществ, управление цепочками поставок, устойчивое производство и многое другое.

Относительно методов измерения КСО, они начали активно развиваться в конце 20 века и продолжают развиваться и совершенствоваться по сей день. Одним из первых стандартов в этой области была серия ISO 14000, ориентированная на оценку управления окружающей средой. Позднее были разработаны более общие стандарты и методологии, такие как Глобальная Инициатива Подотчетности (GRI), Международный Совет по Отчетности о Капитале (IIRC), и Стандарты для Учета и Отчетности о Устойчивости (SASB). Эти методы предоставляют компаниям структурированный подход к измерению и отчетности о своей социальной ответственности, помогая им оценить свои усилия и внести свой вклад в общественное благо.

Рисунок 1: Методы измерения КСО

Обзор существующих методов измерения корпоративной социальной ответственности (КСО):

1. Глобальная Инициатива Подотчетности (GRI):
GRI является одним из наиболее широко распространенных и признанных международных стандартов для отчетности о устойчивом развитии.
Он предоставляет компаниям структурированный подход к отчетности о социальной, экономической и экологической деятельности.
GRI включает в себя набор стандартов, указывающих на ключевые аспекты КСО, такие как управление социальными рисками, воздействие на окружающую среду и вклад в общество.
Этот метод позволяет компаниям систематизировать свою отчетность и обеспечить прозрачность перед заинтересованными сторонами.
2. Международный Совет по Отчетности о Капитале (IIRC):
IIRC предлагает интегрированный подход к отчетности, который учитывает не только финансовые аспекты, но и другие формы капитала, такие как человеческий, социальный и природный капитал.
Целью этого подхода является создание связанного и сбалансированного отчета, который отражает вклад компании в устойчивое развитие.
IIRC подчеркивает важность интеграции нефинансовых показателей в отчетность компаний, чтобы заинтересованные стороны могли получить более полную картину их деятельности.
3. Стандарты для Учета и Отчетности об Устойчивости (SASB):
SASB сосредоточен на интегрировании устойчивости в финансовую отчетность компаний, учитывая отраслевые особенности. Он предоставляет набор стандартов, которые помогают компаниям и инвесторам лучше понимать риски и возможности, связанные с устойчивостью в их конкретной отрасли. SASB акцентирует внимание на ключевых аспектах устойчивости, которые могут иметь значительное воздействие на финансовую производительность компаний.

Каждый из этих методов предоставляет компаниям структурированный подход к оценке и отчетности о их социальной ответственности. Однако, несмотря на их значимость и широкое использование, каждый из методов имеет свои сильные и слабые стороны, и важно подходить к их применению с учетом специфики компании и ее отрасли.

Оценка достоинств и недостатков существующих методов

Достоинства:

1. Все три метода предоставляют структурированные подходы к измерению КСО, что помогает компаниям систематизировать свою отчетность и управлять социальными и экологическими рисками.
2. Они повышают прозрачность и доверие со стороны заинтересованных сторон, таких как инвесторы, потребители и общество в целом.

Недостатки:

1. Существует значительное перекрытие между стандартами, что создает путаницу и затрудняет сравнение между компаниями.
2. Некоторые критики считают, что стандарты не всегда отражают действительное воздействие компании на социальную ответственность и могут быть подвержены манипуляциям.

Предложения для улучшения методов измерения корпоративной социальной ответственности (КСО):

1. Стандартизация и гармонизация:
Важно продолжать работу по стандартизации и гармонизации методов измерения КСО. Это позволит упростить процесс сравнения между компаниями и снизить уровень путаницы.
Разработка общих международных стандартов, которые учитывают особенности различных отраслей и регионов, может способствовать созданию единого подхода к измерению КСО.
2. Интегрированный подход:
Дальнейшее развитие интегрированного подхода к измерению КСО позволит компаниям представлять более полную картину своей деятельности и воздействия на общество.

Интеграция социальных, экологических и экономических аспектов позволит компаниям лучше понять и управлять своей социальной ответственностью.

3. Учет реального воздействия:

Необходимо разработать методы измерения, которые более точно отражают реальное воздействие КСО на общество и окружающую среду.

Это может включать в себя разработку более объективных и надежных индикаторов, которые позволят компаниям измерять и отслеживать свой прогресс в области социальной ответственности.

4. Участие заинтересованных сторон:

Важно учитывать мнение и интересы всех заинтересованных сторон при разработке методов измерения КСО.

Включение широкого круга заинтересованных сторон в процесс разработки стандартов и методик поможет создать более сбалансированные и релевантные подходы к оценке КСО.

5. Обучение и информирование:

Осуществление обучения и информирования компаний о методах измерения КСО поможет им лучше понять и применить эти методы в своей деятельности.

Обмен опытом и лучшими практиками между компаниями и организациями также может способствовать развитию более эффективных методов измерения КСО.

Продолжение работы в указанных направлениях поможет улучшить методы измерения КСО и сделать процесс оценки социальной ответственности более надежным, объективным и информативным для компаний и их заинтересованных сторон.

Заключение

В заключение, существующие методы измерения корпоративной социальной ответственности (КСО) играют важную роль в оценке и отчетности о социальной деятельности компаний. Однако, несмотря на их значимость, каждый из методов имеет свои сильные и слабые стороны, и важно стремиться к их улучшению.

Стандартизация и гармонизация методов измерения КСО поможет упростить процесс сравнения между компаниями и повысить прозрачность отчетности. Развитие интегрированного подхода к оценке КСО позволит компаниям представлять более полную картину своей деятельности и воздействия на общество. Также важно разрабатывать методы измерения, которые более точно отражают реальное воздействие КСО на общество и окружающую среду.

Участие заинтересованных сторон в процессе разработки методов измерения КСО, а также обучение и информирование компаний о существующих стандартах и методиках, поможет создать более сбалансированные и эффективные подходы к оценке социальной ответственности.

Продолжение работы в указанных направлениях способствует развитию более надежных, объективных и информативных методов измерения КСО, что в конечном итоге поможет компаниям и их заинтересованным сторонам лучше понимать и управлять своей социальной ответственностью.

Список литературных источников:

1. Velte, P. (2021). Meta-analyses on Corporate Social Responsibility (CSR): a literature review. *Management Review Quarterly*, 72, 627 - 675. <https://doi.org/10.1007/s11301-021-00211-2>.
2. Ibrahim, H. (2021). A literature review of the History and Evolution of Corporate Social Responsibility. *Research*, 6(1), 1-25. <https://researchsci.net/index.php/Journal/article/view/15/14>
3. Евдокимов, В. В., Грицишен, Д. А., & Грищенко, О. О. (2013). Принципы GRI в системе отчетности устойчивого развития. *Международный бухгалтерский учет*, (22), 44-53. <https://cyberleninka.ru/article/n/printsipy-gri-v-sisteme-otchetnosti-ustoychivogo-razvitiya>
4. Гулло А.А., & Филимонова Н.Г. (2018). Анализ методик оценки эффективности корпоративной социальной ответственности предприятий. *Социально-экономический и гуманитарный журнал Красноярского ГАУ*, (1 (7)), 92-106. <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-metodik-otsenki-effektivnosti-korporativnoy-sotsialnoy-otvetstvennosti-predpriyatij>
5. Kobiela-Pionnier, K. (2020). Areas of changes in the International Integrated Reporting Framework in the context of substantial changes in the investors' approach to sustainable development issues. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 108, 89-114. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.3597>.
6. Hericher, C., & Bridoux, F. (2022). Employees' Emotional and Behavioral Reactions to Corporate Social Irresponsibility. *Journal of Management*, 49, 1533 - 1569. <https://doi.org/10.1177/01492063221100178>.
7. Grusec, J. (2020). Social learning theory and developmental psychology: The legacies of Robert Sears and Albert Bandura. *Developmental Psychology*, 28, 776-786. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.5.776>.
8. Gao, S., Wang, H., Zhu, Y., Liu, J., & Tang, O. (2023). Comparative relation mining of customer reviews based on a hybrid CSR method. *Connection Science*, 35. <https://doi.org/10.1080/09540091.2023.2251717>.
9. Maqbool, S. (2019). Does corporate social responsibility lead to superior financial performance? Evidence from BSE 100 index. *DECISION*, 46, 219 - 231. <https://doi.org/10.1007/s40622-019-00219-4>
10. Gu, S. (2023). Corporate Social Responsibility and Customer Loyalty: The Mediating Role of Co-creation and Customer Trust. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*. <https://doi.org/10.9734/ajeba/2023/v23i3921>

ИСТОРИЯ ПРОБЛЕМЫ ЗАБАСТОВКИ В ПРАВЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА

Турчкенов Осман Серикович

1.1 Правовая природа права на забастовку

Для глубокого понимания степени реализации международных стандартов в сфере права на забастовку в Республике Казахстан, необходимо обратиться к истокам этого права, проследить его историческое развитие и эволюцию в контексте международного права. Важным этапом исследования является анализ процесса формирования международно-правовых норм, регулирующих право на забастовку, а также того, как эти нормы интерпретируются и применяются международными организациями. Особое внимание следует уделить анализу целей и определений данного права, закреплённых в международных конвенциях, договорах и т.п. Изучение международных стандартов имеет крайне важное значение для Республики Казахстан, поскольку национальное законодательство в сфере трудовых отношений, включая право на забастовку, должно базироваться на общепризнанных международных нормах. Анализ эволюции, содержания и практики применения международных стандартов позволит оценить степень соответствия законодательства Республики Казахстан международным обязательствам, выявить существующие проблемы и разработать рекомендации по совершенствованию национальной правовой базы в сфере права на забастовку.

Забастовка – это естественное явление, возникающее в рамках сложных взаимоотношений между работниками и работодателями⁸. Будучи одним из наиболее действенных инструментов защиты интересов обеих сторон, забастовка представляет собой наиболее явное и радикальное проявление коллективного трудового конфликта. Важно отметить, что забастовка не является первоочередным механизмом урегулирования трудовых споров. В подавляющем большинстве случаев она рассматривается как крайняя мера, к которой прибегают работники для защиты своих прав и интересов, когда другие средства оказываются неэффективными. Именно неизбежность забастовки в ситуациях, когда коллективные переговоры заходят в тупик и трудовой конфликт затягивается, придаёт ей характер естественного явления. Работники обращаются к этому инструменту только тогда, когда исчерпаны все мирные средства разрешения спора, а работодатели продолжают игнорировать трудовые стандарты или злоупотребляют своим доминирующим положением. Обращение к забастовке в таких обстоятельствах соответствует самой природе человека, который в случае невозможности решить проблему мирным путём, вынужден прибегать к более решительным действиям. В этом контексте забастовку можно рассматривать как своего рода "маленькую революцию", хотя она и регулируется законодательством многих стран. В своих работах Карл Маркс утверждал, что революция является движущей силой истории и прогресса⁹. Проводя параллель между забастовкой и революцией, можно отметить, что обе они направлены на достижение изменений, улучшающих положение угнетённой стороны. В случае забастовки этой стороной выступают работники, а целью является достижение соблюдения их трудовых прав и интересов. Безусловно, между забастовкой и революцией существуют принципиальные отличия, в первую очередь в методах достижения цели. Однако аналогия между этими явлениями позволяет лучше понять природу забастовки как естественной реакции на нарушение прав работников. Забастовка возникает на основе конфликта между двумя противоборствующими силами — работодателями и работниками — и направлена на улучшение существующего положения

⁸ «ГЛАВА V Основные положения трудового законодательства: Право на забастовку», доступно на <https://webapps.ilo.org/static/russian/dialogue/ifpdial/llg/ch5/index.htm> (10 мая 2024).

⁹ А. А. Раенко, 'Наследие Карла Маркса и современные исследования: К двухсотлетию со дня рождения ученого' (2021) 11(4) Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 11, Социология: Реферативный журнал стр. 78–89

работников, когда другие способы урегулирования конфликта себя исчерпали. Таким образом, право на забастовку — это естественное право, которое реализуется в случае невозможности мирного урегулирования коллективного трудового конфликта и служит инструментом достижения справедливости в трудовых отношениях.

Предшествующий анализ убедительно демонстрирует, что право на забастовку является естественным феноменом, коренящимся в самой природе общественных трудовых отношений. Это право представляет собой неотъемлемый элемент любого коллективного трудового конфликта, являясь результатом естественного стремления работников защищать свои трудовые права и интересы.

Однако для эффективной реализации этого права необходимо его чёткое законодательное закрепление как на международном, так и на национальном уровне. Включение соответствующих норм в международные договоры и национальные законодательные акты позволит не только формально закрепить правовой статус права на забастовку, но и установить чёткие рамки его применения, обеспечивая баланс интересов всех сторон трудовых отношений.

Идея о необходимости легитимации права на забастовку активно продвигается мировым сообществом уже не первое десятилетие. Осознание важности этого права в контексте трудовых отношений привело к призывам о его системном включении в юридические нормы с целью гармонизации интересов работников и работодателей¹⁰.

1.2 Понятие и цель права на забастовку в рамках МОТ

В период формирования МОТ, непосредственно после окончания Первой мировой войны, право на забастовку занимало центральное место среди требований Международной федерации профсоюзов (далее - МФП)¹¹. МФП активно выступала за включение этого права в Устав МОТ, рассматривая его как неотъемлемую часть свободы объединения и важнейший инструмент защиты интересов трудящихся. Примечательно, что уже в 1919 году профсоюзы отстаивали принцип равенства в реализации права на забастовку для всех работников, включая мигрантов, независимо от их гражданства или страны пребывания. Этот ранний этап деятельности МОТ свидетельствует о том, что право на забастовку с самого начала воспринималось как фундаментальный элемент международных трудовых стандартов, необходимый для обеспечения социальной справедливости и защиты прав трудящихся. Данный подход сохраняет свою актуальность и сегодня, подчёркивая важность международного сотрудничества в решении вопросов, связанных с защитой прав работников¹².

Однако, не смотря на фактическое признание права на забастовку, как фундаментальный элемент прав человека в области труда, право на забастовку не было текстуально закреплено в Уставе МОТ или в каких-либо конвенциях МОТ. Уже на начальном этапе становления МОТ право на объединение было признано одним из ключевых принципов её деятельности. Это нашло отражение в Уставе МОТ, а именно в преамбуле и Хартии труда, являвшейся частью Устава до 1946 года¹³. В дальнейшем, при принятии новой редакции Устава в 1946 году, принцип свободы объединения был вновь подтверждён в преамбуле, а также включён в текст Филадельфийской декларации, ставшей новым элементом Устава¹⁴. Этот последовательный акцент на важности свободы объединения свидетельствует о глубокой приверженности МОТ принципам социальной справедливости и защиты прав трудящихся, неотъемлемой частью которых является право на коллективные действия, в том числе право на забастовку.

Уже в первые годы существования МОТ право на забастовку нашло отражение в документах её контрольных органов. Ярким примером служит работа миссии по расследованию Международного бюро труда, проведённая в Венгрии в августе-сентябре 1920 года. В решении

¹⁰ T Garaway, 'Freedom of Association: Battering Ram or Trojan Horse?' (2006) 13(2) Review of International Political Economy стр. 210–219.

¹¹ Official Bulletin (1923) стр. 255–259.

¹² Александр Нурик, 'Признание права на забастовку в системе норм Международной организации труда' (2021) стр. 4.

¹³ Версальский мирный договор (1925)

¹⁴ Устав Международной организации труда, преамбула, (2012) стр. 5.

о создании этой миссии Административный совет МОТ чётко обозначил полномочия Международного бюро труда, включив в них «сбор и распространение информации по всем вопросам, касающимся международного регулирования условий производственной жизни и труда»¹⁵.

Более того, в решении Административного совета была подчеркнута важность свободы объединения, которая, согласно Уставу МОТ, является одним из фундаментальных прав, гарантированных трудящимся. Это решение свидетельствует о том, что МОТ с самого начала своей деятельности признавала право на забастовку как неотъемлемую часть свободы объединения, необходимую для эффективной защиты интересов работников¹⁶.

Данный подход, заложенный в основе работы МОТ, подтверждает её приверженность принципам социальной справедливости и показывает, что право на забастовку воспринималось не просто как абстрактная норма, но как реальный инструмент, который должен быть доступен трудящимся для защиты своих прав и интересов.

В 1921 году Венгрия оказалась в центре внимания международного сообщества в связи с разгулом террора в 1919-1920 годах, который нанёс серьёзный ущерб профсоюзному движению страны. В ответ на эти тревожные события Международное бюро труда (МБТ), предшественник МОТ, направило в Венгрию миссию с целью выяснить, соблюдаются ли там основополагающие права трудящихся – право на объединение и право на забастовку¹⁷.

Эта миссия стала знаменательным событием в истории МОТ по ряду причин. Во-первых, это был, вероятно, первый случай, когда структуры МОТ обратили своё внимание на вопросы соблюдения права на объединение и права на забастовку. Во-вторых, это была первая масштабная международная миссия под эгидой МОТ, направленная в страну для детального изучения ситуации. Участники миссии провели встречи с представителями государственных органов, профсоюзов и работодателей, а также изучили законодательные акты и практику Венгрии на предмет соответствия международным стандартам.

Результаты исследования оказались неутешительными: миссия установила, что право на забастовку в Венгрии было существенно ограничено, а фактически ликвидировано. Важно отметить, что миссия по расследованию не обладала широкими полномочиями и высоким "политическим" статусом, сравнимым с комиссией по расследованию, предусмотренной Уставом МОТ. Возможно, это решение было связано с тем, что в 1920 году механизмы работы Международной организации труда ещё не были полностью отработаны и развиты.

Несмотря на ограниченные полномочия, миссия МБТ в Венгрию стала важным прецедентом и заложила основу для будущей работы МОТ по защите прав трудящихся. Миссия продемонстрировала приверженность МОТ принципам социальной справедливости и защите прав работников. Она также стала важным шагом в развитии механизмов контроля за соблюдением конвенций МОТ. Опыт этой миссии был учтён при создании Комитета экспертов по применению конвенций и рекомендаций, который играет ключевую роль в этой работе и по сей день¹⁸. Миссия МБТ в Венгрию — это важный эпизод в истории МОТ, который является актом подтверждения права на забастовку, как один из фундаментальных принципов права, который необходимо соблюдать в соответствии с международными стандартами.

1.3 Конвенции и рекомендации МОТ

Несмотря на то, что право на забастовку являлось предметом активных дискуссий на нескольких послевоенных сессиях Международной конференции труда, оно так и не получило прямого закрепления в ключевых конвенциях МОТ. В частности, право на забастовку не было включено ни в текст Конвенции № 87¹⁹ о свободе объединений и защите права объединяться в

¹⁵ Версальский мирный договор art 396

¹⁶ Trade Union Conditions in Hungary. 1921 (стр. VI).

¹⁷ Trade Union Conditions in Hungary. 1921 (стр. VI)

¹⁸ Александр Нурик, 'Признание права на забастовку в системе норм Международной организации труда' (2021) стр. 5.

¹⁹ Конвенция о свободе объединений и защите права объединяться в профсоюзы 1948 г. (№87)

профсоюзы, принятой в 1948 году, ни в текст Конвенции № 98²⁰ о праве на объединение в профсоюзы и на ведение коллективных переговоров, принятой в 1949 году.

Этот факт может показаться удивительным, учитывая, что право на забастовку обсуждалось на 30-й²¹, 31-й²² и 32-й²³ сессиях Международной конференции труда, проходивших соответственно в 1947, 1948 и 1949 годах. Однако необходимо учитывать сложность и многогранность данного вопроса, а также разнообразие позиций стран-членов МОТ.

Отсутствие прямого упоминания права на забастовку в тексте конвенций не означает, что МОТ игнорировала право на забастовку или отрицает его наличие. Скорее, это свидетельствует о том, что МОТ признавала сложность задачи по разработке универсальных стандартов в этой области, которые учитывали бы специфику различных национальных систем трудового права. Действительно проблематично объединив все различные мнения регламентировать право на забастовку, анализируя текст сессий и докладов МОТ, в которых были представлены различные мнения, касательно осуществления данного права, что достаточно сильно усложняет и без того не лёгкую ситуацию в области права на забастовку.

Вместо того, чтобы пытаться создать единый подход, МОТ выбрала более гибкую стратегию, предоставляя странам-членам возможность самостоятельно регулировать право на забастовку в своём законодательстве, руководствуясь при этом общими принципами международного трудового права. Данный подход не является абсолютно правильным и нуждается в значительных доработках, но на момент послевоенных сессий и до принятия Пакта, который закрепил право на забастовку, данный подход оказался наиболее верным. Более того в последствии контрольные органы МОТ осуществляли трактовку права на забастовку²⁴.

Особое место в развитии подхода МОТ к праву на забастовку занимает Рекомендация № 92 о добровольном примирении и арбитраже, принятая на 34-й сессии Международной конференции труда в 1951 году²⁵. Этот документ, наряду с Рекомендацией № 91²⁶ о коллективных договорах, принятой на той же сессии, развивает положения Конвенции № 98, касающиеся ведения коллективных переговоров.

Важность Рекомендации № 92 обусловлена тем, что она стала первым и пока единственным документом МОТ, в котором прямо упоминается право на забастовку. Это свидетельствует о том, что МОТ признала важность этого права как инструмента защиты интересов работников и обеспечения социальной справедливости в трудовых правоотношениях. Следует отметить, что Рекомендация № 92 не содержит подробного регулирования права на забастовку. Она скорее фокусируется на процедурах добровольного примирения и арбитража, которые должны способствовать мирному урегулированию трудовых споров.

Рекомендация № 92, призывая работников и работодателей к мирному урегулированию споров и воздержанию от забастовок и локаутов во время примирительных процедур и арбитража, вместе с тем однозначно подчёркивает, что ничто в этой Рекомендации не должно

²⁰ Конвенция о применении принципов права на объединение в профсоюзы и на ведение коллективных переговоров 1949 г. (№98)

²¹ Report of the Committee on Freedom of Association, https://labordoc.ilo.org/discovery/delivery/41ILO_INST:41ILO_V2/1246512800002676 (доступ осуществлён 10 мая 2024 г.)

²² International Labour Conference: 31st - 35th Sessions, <https://libguides.ilo.org/conference/31-35> (доступ осуществлён 10 мая 2024 г.)

²³ International Labour Conference: 31st - 35th Sessions, <https://libguides.ilo.org/conference/31-35> (доступ осуществлён 10 мая 2024 г.)

²⁴ Герасимова, Е.С., Колганова, С.Г. Право на забастовку в праве Международной организации труда // Государство и право. – 2018. – № 7. – С.185.

²⁵ International Labour Conference: 31st - 35th Sessions, <https://libguides.ilo.org/conference/31-35> (доступ осуществлён 10 мая 2024 г.)

²⁶ International Labour Conference: 31st - 35th Sessions, <https://libguides.ilo.org/conference/31-35> (доступ осуществлён 10 мая 2024 г.)

истолковываться как ограничение права на забастовку. Этот нюанс имеет принципиальное значение. Рекомендация № 92 продвигает идею мирного урегулирования конфликтов, но при этом не ставит под сомнение легитимность права на забастовку как крайней меры, к которой могут прибегнуть работники для защиты своих интересов. Такая позиция демонстрирует взвешенный подход МОТ, которая признает важность сохранения баланса между интересами работников и работодателей в контексте трудовых отношений.

Тем не менее, само упоминание права на забастовку в этом документе имеет принципиальное значение, поскольку оно подтверждает его легитимность в рамках международных трудовых стандартов. Принятие Рекомендации № 92 стало важным шагом в развитии подхода МОТ к праву на забастовку. Этот документ заложил основу для последующего развития норм и принципов, касающихся этого права, и способствовал его более широкому признанию в международном сообществе.

Несмотря на то, что право на забастовку не получило прямого закрепления в Конвенции № 87 о свободе ассоциаций и защите права на организацию, надзорные органы МОТ на протяжении десятилетий рассматривают вопросы реализации этого права именно в контексте применения данной Конвенции.

Такой подход обусловлен тем, что право на забастовку тесно связано с свободой объединения и является неотъемлемым элементом эффективного функционирования профсоюзов. Без возможности прибегать к забастовке в случае необходимости, профсоюзы лишаются важнейшего рычага воздействия на работодателей и не могут в полной мере защищать интересы своих членов. Контроль за соблюдением права на забастовку в рамках Конвенции № 87 осуществляется тремя ключевыми трёхсторонними органами МОТ²⁷:

- Комитет по свободе объединения (КСО), который рассматривает жалобы на нарушения свободы объединения, в том числе права на забастовку²⁸.

- Комитет экспертов по применению конвенций и рекомендаций (КЭ), который проводит регулярный анализ законодательства государств-членов МОТ на предмет его соответствия международным стандартам, в том числе в области права на забастовку²⁹.

- Комитет Международной конференции труда по применению стандартов (Комитет конференции), который ежегодно рассматривает наиболее серьезные нарушения конвенций МОТ, выявленные Комитетом экспертов, и формулирует рекомендации по их устранению³⁰.

Кроме того, в отдельных случаях, для расследования серьёзных нарушений прав работников, включая право на забастовку, МОТ может создавать специальные комиссии по расследованию. Права на забастовку начались в 1950-х годах, когда Конвенция № 87 вступила в силу, и продолжается по сей день. За прошедшие десятилетия надзорные органы МОТ накопили богатый опыт в этой области, разработав подробные критерии оценки соответствия национального законодательства и практики международным стандартам, касающимся права на забастовку. Таким образом, Конвенция № 87, хотя и не содержит прямого упоминания права на забастовку, служит основой для его эффективной защиты на международном уровне. Благодаря работе надзорных органов МОТ, право на забастовку получило признание в качестве одного из фундаментальных прав работников, необходимых для обеспечения социальной справедливости и защиты их интересов.

1.4 Надзорные органы МОТ и их отношение к праву на забастовку

Комитет по свободе объединения

В 1951 году, вскоре после вступления в силу Конвенций МОТ № 87 и № 98, в структуре Административного совета МОТ был создан Комитет по свободе объединения (далее – КСО).

²⁷ Александр Нурик, 'Признание права на забастовку в системе норм Международной организации труда' (2021) 6

²⁸ Тейджман Д. и Кертис К. Свобода объединения: руководство пользователя (2013) стр. 58.

²⁹ Тейджман Д. и Кертис К. Свобода объединения: руководство пользователя (2013) стр. 48.

³⁰ Тейджман Д. и Кертис К. Свобода объединения: руководство пользователя (2013) стр. 55.

Комитет рассматривает жалобы на нарушение права на свободу объединения, включая право на забастовку³¹.

На ранних этапах своей работы КСО уделял особое внимание праву на забастовку. В своих отчётах он подчёркивал, что право на забастовку и право на организацию профсоюзных собраний являются важнейшими элементами прав профсоюзов. КСО также признал право на забастовку неотъемлемой частью общих прав трудящихся и их организаций на защиту своих экономических интересов. В своих решениях КСО последовательно отстаивал эти принципы. Например, в деле о подавлении забастовок и публичных собраний на Ямайке КСО заявил, что право на забастовку является "неотъемлемым правом профсоюзов"³². В другом деле, связанном с антипрофсоюзными репрессиями и запретом забастовок в Индии, КСО подчеркнул, что "право на забастовку обычно признаётся как неотъемлемая часть общего права трудящихся и их организаций на защиту своих экономических интересов"³³. КСО также рассмотрел различные аспекты реализации права на забастовку, включая ограничения и злоупотребления. В своём докладе 1957 года по делу о подавлении профсоюзного движения в Доминиканской Республике КСО отметил, что ограничения на право на забастовку должны быть "строго ограничены" и применяться только в исключительных случаях³⁴. Решения КСО оказали значительное влияние на развитие международных трудовых норм и стандартов. Они легли в основу сборника "Свобода объединения", который публикуется МОТ и содержит принципы и рекомендации по обеспечению основных принципов свободы объединения³⁵. Публикация сборника является результатом Резолюции о профсоюзных правах и их связи с гражданскими свободами, принятой Международной конференцией труда в 1970 году. Эта резолюция подтвердила важность права на забастовку как неотъемлемой части прав профсоюзов и призвала к его защите. В заключение, Комитет МОТ по свободе объединения сыграл важную роль в защите права на забастовку как фундаментального права трудящихся. Решения КСО на данный момент служат основанием для реализации права на забастовку, ввиду того, что контрольный орган МОТ трактовал право на забастовку, как право напрямую вытекающее из Конвенции МОТ №87 и №98.

Комитет экспертов по применению конвенции и рекомендации

Право на забастовку также находило своё отражение в докладах созданного Административным советом в 1926 году Комитета экспертов по применению конвенций и рекомендаций (далее — КЭ). В 1920-х годах КЭ МОТ по применению конвенций и рекомендаций рассматривал право на забастовку только в узком контексте Конвенции № 11 о свободе объединения в сельском хозяйстве, а именно в докладах от 1936³⁶ и 1937³⁷ годов. Однако с принятием в начале 1950-х годов Конвенций МОТ № 87, 84 и 98 о свободе объединения это право стало предметом регулярного обсуждения в докладах КЭ. Гарантии права на забастовку рассматриваются в докладах 1956, 1957 и 1959 годов. В контексте Конвенции МОТ №87 право на забастовку рассматривалось в Норвегии³⁸, Аргентине³⁹, Индии и

³¹ «Коротко о МОТ», <https://www.ilo.org/ru/media/51156/download> (доступ осуществлён 10 мая 2024 г.)

³² Sixth Report of the ILO to the United Nations. 1952 (второй доклад, дело № 28, пар. 68, стр. 210).

³³ Seventh Report of the ILO to the United Nations. 1953 (шестой доклад, дело № 47, пар. 724, стр. 340).

³⁴ Official Bulletin. 1957 (25-й доклад, дело № 151, пар. 305, стр. 122).

³⁵ «Коротко о МОТ», <https://www.ilo.org/ru/media/51156/download> (доступ осуществлён 10 мая 2024 г.)

³⁶ Summary of Annual Reports Under Article 22 of the Constitution of the International Labour Organisation. 1936 (стр. 139).

³⁷ Summary of Annual Reports Under Article 22 of the Constitution of the International Labour Organisation. 1937 (стр. 171).

³⁸ Summary of Reports on Ratified Conventions (Articles 22 and 35 of the Constitution). 1957 (стр. 162).

³⁹ Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (Articles 19, 22 and 35 of the Constitution). 1957 (стр. 171).

Люксембурге⁴⁰, то в Колумбии право на забастовку было рассмотрено в контексте Конвенции МОТ №98⁴¹, также стоит отметить, что право на забастовку на Кипре рассматривалось в контексте Конвенции МОТ №84⁴².

Комитет экспертов подчёркивал основополагающий характер права на забастовку как неотъемлемой части свободы объединения. Он отмечал, что ограничения на это право должны быть чётко определены и оправданы общественными интересами, а государства должны предоставлять адекватные гарантии защиты интересов работников, которым запрещено бастовать. Например, КЭ выразил обеспокоенность по поводу запрета забастовок для работников государственных служб и жизненно важных служб. КЭ было указано, что такие ограничения должны быть чётко определены и соразмерны преследуемым целям, а работникам должны предоставляться надлежащие альтернативные средства защиты своих интересов. Более того КЭ было утверждено, что запрет или ограничение на проведение забастовок может распространяться только на те службы, прекращение работы которых может вызвать существенную угрозу существованию и благополучию всего населения или его части⁴³.

КЭ также рассматривал право на забастовку в связи с Конвенцией МОТ №105 об упразднении принудительного труда. Он подчеркнул, что запрет на использование принудительного труда в качестве наказания за участие в забастовках является одним из основных принципов этой конвенции. В контексте применения конвенции МОТ №105 в докладе 1974 года рассматривался принятый Турецкий закон, ограничивавший право на забастовку, более того, данный закон вводил за нарушение ограничений наказание в виде тюремного срока, более того наказание включало выполнение обязательных работ⁴⁴.

В 1959 году КЭ высказал важное мнение о том, что запрет забастовок для определённых категорий работников не должен нарушать гарантии, предоставляемые п.2 ст.8 Конвенций МОТ № 87, данная норма гласит, что национальное законодательство должно применяться таким образом, чтобы не нарушать положения Конвенции МОТ №87. Он также указал, что федерации и конфедерации профсоюзов должны иметь право объявлять забастовки⁴⁵.

В 1973 году КЭ отметил, что право на забастовку может быть ограничено только для жизненно важных служб, где перебои в работе могут угрожать жизни или благополучию населения. Он призвал правительства предоставлять информацию о таких ограничениях и компенсационных гарантиях для работников⁴⁶.

Таким образом, КЭ МОТ сыграл важную роль в развитии международных норм о праве на забастовку и продолжает следить за его реализацией в различных странах мира. Его доклады предоставляют ценные рекомендации правительствам и социальным партнёрам о том, как обеспечить эффективную защиту этого основополагающего права.

Кроме того, КЭ рассматривал различные аспекты права на забастовку, включая право на объявление забастовок солидарности и право на проведение забастовок в поддержку политических требований. Он также рассматривал вопрос о том, в какой степени забастовки могут ограничиваться в условиях чрезвычайного положения.

В своих докладах КЭ экспертов подчёркивал важность обеспечения баланса между правом на забастовку и другими законными интересами, такими как общественный порядок и

⁴⁰ Summary of Reports on Unratified Conventions and on Recommendations (Article 19 of the Constitution). 1959 (стр. 7 и 9).

⁴¹ Summary of Reports on Unratified Conventions and on Recommendations (Article 19 of the Constitution). 1955. (стр. 7).

⁴² Summary of Reports on Ratified Conventions (Articles 22 and 35 of the Constitution). 1957 (стр. 162 и 375).

⁴³ Summary of Reports on Ratified Conventions (Articles 22 and 35 of the Constitution). 1973 (стр. 95).

⁴⁴ Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (Articles 19, 22 and 35 of the Constitution). 1974 (стр. 185—186).

⁴⁵ Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (Articles 19, 22 and 35 of the Constitution). 1959 (стр. 114—115).

⁴⁶ Freedom of Association and Collective Bargaining. 1973 (пар. 107, стр. 44—45).

экономика. Он призвал правительства принимать меры для содействия мирному разрешению трудовых споров и избегать использования чрезмерной силы против бастующих работников.

Доклады КЭ МОТ по применению конвенций и рекомендаций являются важным источником информации о состоянии соблюдения права на забастовку глобально. Они предоставляют ценное руководство правительствам и социальным партнёрам в их усилиях по обеспечению защиты этого основополагающего права трудящихся.

Комитет по применению стандартов

Комитет по применению стандартов (далее - КПС) был создан в 1926 году в качестве постоянно действующего трёхстороннего органа Международной конференции труда. Его задача - рассматривать ежегодные доклады КЭ по применению конвенций и рекомендаций. По итогам рассмотрения КЭ формирует итоговый доклад о соблюдении конвенций и рекомендаций государствами-членами МОТ, а также может излагать собственные выводы и рекомендации для правительств⁴⁷.

До 1950-х годов право на забастовку не находило отражения в докладах Комитета конференции. Право на забастовку впервые упоминается в докладе 1953 года в контексте соблюдения Конвенции № 11 о свободе объединения в Чили⁴⁸. В дальнейшем право на забастовку стало регулярно рассматриваться в докладах КПС, преимущественно в связи с Конвенцией № 87 о свободе объединений и защите права объединяться в профсоюзы.

В докладе КПС конференции за 1973 год обсуждался вопрос о праве государственных служащих на забастовку и ведение коллективных переговоров в контексте применения Конвенций № 87 и 98 МОТ. Комитет отметил, что ни одна из этих конвенций не содержит прямого упоминания о праве на забастовку. Однако КПС по свободе объединения и КЭ ранее пришли к выводу, что право организации трудящихся свободно организовывать свою деятельность, предусмотренное статьёй 3 Конвенции № 87, подразумевает право на забастовку как крайнюю меру, позволяющую трудящимся защищать свои интересы⁴⁹. КПС согласился с этой позицией и подчеркнул, что общий запрет на забастовки ограничил бы право трудящихся на организацию своей деятельности. Комитет признал, что для государственных служащих и работников жизненно важных служб могут быть предусмотрены определённые ограничения права на забастовку. Тем не менее, такие ограничения должны быть чётко определены и соразмерны преследуемым целям⁵⁰.

В ходе обсуждений докладов Объединённого комитета экспертов МОТ/ЮНЕСКО о применении Рекомендации о положении учителей Комитет конференции неоднократно поднимал вопрос о праве учителей на забастовку⁵¹. В своём докладе 1971 года Комитет обозначил позицию о том, что ограничения права на забастовку для учителей, имеющих статус государственных служащих, несовместимы с принципами Рекомендации⁵².

Комитет по применению стандартов сыграл важную роль в разъяснении и защите права на забастовку. Его доклады предоставляют ценные рекомендации правительствам и социальным партнёрам о том, как обеспечить эффективную защиту этого основополагающего права трудящихся, как право на забастовку. Доклады Комитета также способствовали развитию международных норм о праве на забастовку и продолжают служить руководством для государств, работников и работодателей.

1.5 Методология Комитета по свободе объединения по отношению к праву на забастовку в контексте применения Конвенций МОТ № 87 и №98.

⁴⁷ Summary of Reports on Ratified Conventions (Articles 22 and 35 of the Constitution). 1973 (стр. 95).

⁴⁸ International Labour Conference. Thirty-Sixth Session. 1954 (стр. 378).

⁴⁹ International Labour Conference. Thirty-Seventh Session. 1955 (стр. 516).

⁵⁰ Freedom of Association and Collective Bargaining. 1973 (пар. 107, стр. 44—45).

⁵¹ Международная организация труда и ЮНЕСКО. Рекомендация о положении учителей. Принята на Специальной межправительственной конференции с участием представителей ЮНЕСКО и МОТ. Париж, 5 октября 1966 года.

⁵² International Labour Conference. Fifty-Sixth Session. 1971 (стр. 596, пар. 74).

Как было описано ранее Комитет по свободе объединения уделяет особое внимание праву на забастовку, рассматривая его в контексте Конвенций № 87 и 98. Комитет вынес множество решений, касающихся как общих принципов права на забастовку, так и отдельных аспектов, например, увольнения за участие в забастовке.

Детальный анализ всех решений Комитета может стать темой отдельного исследования. В данной главе будут рассмотрены только некоторые решения и их применение в делах о нарушении права на свободу объединения. В частности, будут рассмотрены вопросы объявления забастовок федерациями и конфедерациями, исключительного права профсоюзов объявлять забастовки, увольнения за участие в забастовке и сущности права на забастовку.

Анализ решений Комитета позволяет понять его подход к реализации права на забастовку работниками и профсоюзами. Комитет признаёт право на забастовку одним из важнейших трудовых прав, вытекающим, прежде всего, из Конвенции № 87.

Комитет по свободе объединения последовательно отстаивает право федераций и конфедераций профсоюзов на объявление забастовок. Эта позиция, впервые сформулированная в 1966 году в связи с рассмотрением жалобы из Гондураса, неоднократно подтверждалась Комитетом в последующие годы⁵³.

В своих решениях Комитет подчёркивает, что запрет на объявление забастовок федерациями и конфедерациями противоречит статье 6 Конвенции № 87, которая распространяет положения статьи 3 на деятельность этих организаций. Статья 3 гарантирует профсоюзам право свободно организовывать свою деятельность и формулировать программу действий без вмешательства государства.

Комитет последовательно применял эту позицию при рассмотрении жалоб из разных стран, включая Колумбию⁵⁴, Эквадор⁵⁵, Чили⁵⁶ и Свазиленде⁵⁷. В каждом случае Комитет призывал правительства привести законодательство в соответствие с Конвенцией № 87 и обеспечить федерациям и конфедерациям профсоюзов право на забастовку.

Запрет на забастовки для федераций и конфедераций профсоюзов нарушает их право на свободу объединения и ограничивает возможности защиты интересов работников. Комитет по свободе объединения продолжает следить за соблюдением этого права и призывает государства гарантировать его реализацию.

В 1977 году Комитет по свободе объединения, рассматривая жалобу греческих профсоюзов, подчеркнул, что право на забастовку является неотъемлемым элементом свободы объединения и вытекает из статьи 3 Конвенции № 87. Комитет признал забастовку законным и важнейшим инструментом защиты профессиональных интересов трудящихся⁵⁸.

При этом Комитет не усмотрел противоречия с Конвенцией № 87 в наделении профсоюзов исключительным правом объявлять забастовки. Важным условием, по мнению Комитета, является защита трудящихся от дискриминации в связи с участием в забастовках⁵⁹.

Эта позиция, сформулированная в 1977 году, получила дальнейшее развитие и подтверждение в последующих решениях Комитета. В частности, она применялась при рассмотрении жалоб из Кубы⁶⁰ и Алжира⁶¹.

Таким образом, Комитет по свободе объединения последовательно отстаивает право на забастовку как неотъемлемую часть свободы объединения, закреплённой в Конвенции № 87.

⁵³ Official Bulletin. Supplement II. 1966 (92-й доклад, дело № 454, пар. 193, стр. 109).

⁵⁴ Official Bulletin. 1972 (129-й доклад, дело № 514, пар. 113, стр. 82).

⁵⁵ Official Bulletin. 1978 (172-й доклад, дело № 885, пар. 385, стр. 89).

⁵⁶ Official Bulletin. 1979 (197-й доклад, дело № 823, пар. 409, стр. 97).

⁵⁷ Official Bulletin. 1997 (306-й доклад, дело № 1884, пар. 686, стр. 196).

⁵⁸ Official Bulletin. 1977 (160-й доклад, дело № 851, пар. 199, 200, стр. 47).

⁵⁹ Freedom of Association. Third edition. 1985 (пар. 361, стр. 73).

⁶⁰ Official Bulletin. 2004 (334-й доклад, дело № 2258, пар. 454, стр. 125).

⁶¹ Official Bulletin (Vol. LXXXVIII, Series B, No. 1). 2005 (336-й доклад, дело № 2153, пар. 173, стр. 41).

Исключительное право профсоюзов объявлять забастовки не противоречит Конвенции при условии, что работники защищены от дискриминации за участие в забастовках.

Комитет по свободе объединения последовательно признаёт право на забастовку естественным следствием права на организацию, которое защищено Конвенцией № 87. Эта позиция, впервые озвученная в 1998 году в деле Кот-д'Ивуара, где рассматривались массовые увольнения за участие в забастовках, стала основополагающей и вошла в сборник «Свобода объединения»⁶². Комитет неоднократно подтверждал эту позицию, рассматривая жалобы из разных стран, включая Грецию⁶³, Джибути⁶⁴, Великобританию⁶⁵, Бахрейн⁶⁶ и Индонезию⁶⁷. Комитет в данных решениях подчёркивает, что организации, защищающие социально-экономические интересы работников, должны иметь возможность использовать забастовки для решения проблем, затрагивающих жизнь и благосостояние их членов. Таким образом, право на забастовку — это неотъемлемое право работников, непосредственно вытекающее из права на свободу объединения и гарантирующее эффективную защиту их интересов.

Комитет по свободе объединения на протяжении десятилетий последовательно отстаивает право работников на забастовку как неотъемлемую часть свободы объединения и борется с любыми формами дискриминации за участие в забастовках.

Эта позиция, впервые чётко сформулированная в 1982 году в связи с рассмотрением дела Шри-Ланки, где произошли массовые увольнения работников за участие во всеобщей забастовке, стала основополагающей для Комитета. Он подчеркнул, что увольнение за участие в забастовке, которая является законным способом защиты профессиональных интересов, является серьёзной дискриминацией и нарушает Конвенцию № 98⁶⁸.

Эта позиция была включена в сборник «Свобода объединения»⁶⁹ и неоднократно подтверждалась Комитетом при рассмотрении жалоб из различных стран, включая Чили⁷⁰, Румынию⁷¹, Колумбию⁷², Южную Корею⁷³ и Пакистан⁷⁴.

Комитет не только осуждает увольнения за участие в забастовках, но и выступает против любых других действий, направленных на подавление права на забастовку. Так, Комитет считает недопустимым наем других работников для замены бастующих, так как это подрывает эффективность забастовки и нарушает свободу объединения.

Особое внимание Комитет уделяет отраслям, не относящимся к жизненно важным службам, где забастовки не могут быть запрещены. В этих отраслях увольнение за участие в забастовках является ещё более вопиющим нарушением прав работников.

Анализ решений Комитета позволяет сделать вывод о том, что он рассматривает право на забастовку как фундаментальное право работников, которое непосредственно вытекает из права на свободу объединения. Комитет последовательно защищает это право и борется с любыми дискриминационными практиками, направленными на его ограничение.

⁶² Official Bulletin. 1998 (311-й доклад, дело № 1954, пар. 405, стр. 127).

⁶³ Свобода объединения. Пятое издание. 2016 год (пар. 523, стр. 121).

⁶⁴ Official Bulletin (Vol. XC, Series B, No. 1). 2007 (344-й доклад, дело № 2471, пар. 891, стр. 205).

⁶⁵ Official Bulletin (Vol. XC, Series B, No. 2). 2007 (346-й доклад, дело № 2473, пар. 1532; стр. 409—410).

⁶⁶ Official Bulletin (Vol. XCI, Series B, No. 1). 2008 (349-й доклад, дело № 2552, пар. 419, стр. 106).

⁶⁷ Official Bulletin (Vol. XCII, Series B, No. 2). 2009 (354-й доклад, дело № 2581, пар. 1114, стр. 290—291).

⁶⁸ Official Bulletin (Vol. XCI, Series B, No. 1). 2008 (349-й доклад, дело № 2552, пар. 419, стр. 106).

⁶⁹ Freedom of Association. Third edition. 1985 (пар. 443, стр. 85).

⁷⁰ Official Bulletin (Vol. LXV, Series B, No. 2). 1982 (217-й доклад, дело № 823, пар. 510, стр. 113)

⁷¹ Official Bulletin. 1984 (236-й доклад, дело № 1066, пар. 122, стр. 35).

⁷² Official Bulletin (Vol. LXXXVIII, Series B, No. 3). 2005 (338-й доклад, дело № 2046, пар. 104, стр. 26—27).

⁷³ Official Bulletin (Vol. XCII, Series B, No. 3). 2009 (355-й доклад, дело № 2602, пар. 662, стр. 168).

⁷⁴ Reports of the Committee on Freedom of Association 372nd Report of the Committee on Freedom of Association. 2014 (372-й доклад, дело № 3018, пар. 494, стр. 119—120).

Важно отметить, что позиция Комитета имеет не только юридическое, но и социальное значение. Защита права на забастовку способствует обеспечению социальной справедливости и созданию более сбалансированных отношений между работниками и работодателями.

1.6 Методология Комитета экспертов МОТ по отношению к праву на забастовку в контексте применения Конвенций МОТ № 87

Вопрос о праве на забастовку и его связи с Конвенцией №87, гарантирующей свободу объединения, является предметом давних и крайне острых дискуссий в МОТ. Эта дискуссия отражает фундаментальные разногласия в понимании роли профсоюзов и прав работников в современном мире⁷⁵.

В 1994 году Комитет экспертов МОТ, анализируя право на забастовку, занял недвусмысленную позицию, утверждая, что это право является неотъемлемым следствием права на организацию, защищаемого Конвенцией №87. Комитет экспертов подчеркнул, что право на забастовку – это неотъемлемая часть свободы объединения, и без этого права свобода объединения оказывается пустой формальностью⁷⁶. Данная позиция является правильной, так как право на свободу объединения подразумевает за собой какие-либо коллективные действия, например, коллективные переговоры или забастовки.

Однако эта позиция встретила жёсткую критику со стороны работодателей, которые категорически отрицают связь права на забастовку с Конвенцией №87. Они утверждают, что в самой Конвенции № 87 право на забастовку не упоминается напрямую, а значит, Комитет экспертов выходит за пределы своих полномочий, толкуя конвенцию расширительно⁷⁷. В данном случае позиция работодателей так же является понятной, так как Комитет Экспертов за собой осуществляет широкое толкование Конвенции МОТ №87

Представители работников, напротив, выступили в поддержку позиции Комитета экспертов. Они подчеркнули, что право на забастовку – это важнейший инструмент для защиты интересов работников, и без этого права работники оказываются безоружными перед произволом работодателей⁷⁸.

В последующие годы Комитет экспертов последовательно подтверждал свою позицию о праве на забастовку, ссылаясь на статью 3 Конвенции № 87, гарантирующую право организации трудящихся на свободную деятельность, и на статью 10, определяющую цель профсоюзов как защиту интересов работников. Комитет экспертов неоднократно подчёркивал, что право на забастовку вытекает из самой сущности свободы объединения⁷⁹.

Тем не менее, работодатели продолжили наступать, оспаривая позицию Комитета экспертов и стремясь ограничить право на забастовку. В 2012 году они предприняли беспрецедентный шаг, заблокировав обсуждение доклада Комитета экспертов в связи с его подходом к праву на забастовку. Это было вопиющим нарушением традиций социального диалога в рамках МОТ⁸⁰.

Работодатели критикуют Комитет экспертов за толкование Конвенции № 87, утверждая, что Комитет должен ограничиваться формальным анализом текста конвенции. Однако Комитет экспертов не претендует на окончательное толкование, которое является прерогативой Международного суда ООН, в соответствии со ст.37 Устава МОТ⁸¹. Комитет экспертов лишь анализирует практику применения конвенций и выносит свои заключения, основываясь на принципах права и социальной справедливости.

⁷⁵ Freedom of association and collective bargaining. 1994 (пар. 136, стр. 61).

⁷⁶ Freedom of association and collective bargaining. 1994 (пар. 151, стр. 66—67).

⁷⁷ International Labour Conference. Eighty-First Session. 1995 (стр. 25/31, 25/32, 25/33, пар. 115, 117, 121).

⁷⁸ International Labour Conference. Eighty-First Session. 1995 (стр. 25/38, пар. 136).

⁷⁹ Giving globalization a human face. 2012 (пар. 117, стр. 46).

⁸⁰ Provisional Record No 19, ILC, 101st Session, Geneva, 2012, Part 1 Rev, 19/48–9; C Hofmann, '(The Right to) Strike and the International Labour Organization: Is the System for Monitoring Labour and Social Standards in Trouble?' <http://library.fes.de/pdf-files/iez/10775.pdf> (доступ осуществлён 10 мая 2024 г.)

⁸¹ Устав Международной организации труда, (2012) стр. 21

Комитет экспертов, в свою очередь, подчёркивает свой независимый статус и стремление к объективной оценке соблюдения конвенций. Комитет экспертов состоит из высококвалифицированных юристов, которые не представляют интересы ни работников, ни работодателей. Их задача — дать независимую оценку ситуации с правами человека в мире⁸².

Несмотря на жёсткое противодействие работодателей, Комитет экспертов продолжает отстаивать право на забастовку как одно из фундаментальных прав работников. Комитет экспертов последовательно защищает это право и призывает все страны-члены МОТ обеспечить его реализацию. Противостояние двух позиций — это не просто юридический спор, а отражение глубинных социальных противоречий современного мира.

1.7 Методология Комиссии по расследованию по отношению к праву на забастовку в контексте применения Конвенций МОТ № 87

Комиссия по расследованию – это исключительный механизм, предусмотренный Уставом Международной организации труда (МОТ) для расследования наиболее серьёзных нарушений прав работников. Комиссия создаётся Административным советом МОТ в тех случаях, когда государство-член МОТ подозревается в систематических и вопиющих нарушениях ратифицированных им конвенций и упорно отказывается исправить ситуацию⁸³. Хотя этот механизм был предусмотрен Уставом МОТ с самого начала, впервые он был применён лишь в 1961 году. Данный механизм было применён по отношению к Португалии, а именно проведение проверки соблюдения норм Конвенции МОТ №105 по отношению к африканским колониям Португалии⁸⁴. До этого МОТ предпочитала использовать менее радикальные методы воздействия на государства-нарушители.

В 20 веке, Административный совет не однократно учреждал с комиссии по расследованию с целью выяснения ситуации с соблюдением норм Конвенций № 87 и 98, а именно комиссия расследовала ситуации в Греции, Польше, Никарагуа и Зимбабве.

В докладе комиссии по расследованию ситуации в Греции в 1969 году было отмечено, что, несмотря на отсутствие прямого упоминания права на забастовку в Конвенции № 87, абсолютный запрет забастовок является вопиющим нарушением свободы объединения. Комиссия подчеркнула, что забастовка — это важнейший инструмент защиты интересов работников, и лишение работников этого инструмента делает свободу объединения бессмысленной⁸⁵.

Комиссия, расследовавшая события в Польше в 1983–1984 годах, подробно проанализировала польское законодательство, регулирующее деятельность профсоюзов. Комиссия выявила многочисленные нормы, которые существенно ограничивали право на забастовку. Кроме того, комиссия обнаружила многочисленные факты репрессий против профсоюзных активистов в Польше. Комиссия подчеркнула, что право на забастовку является фундаментальным правом работников, и призвала польское правительство привести своё законодательство в соответствие с международными нормами⁸⁶.

Комиссия по Никарагуа в 1990 году также выявила ряд законодательных норм, которые нарушали право профсоюзов на организацию забастовок. Комиссия подчеркнула, что право на забастовку является неотъемлемой частью свободы объединения⁸⁷.

В 2009 году комиссия, расследовавшая ситуацию в Зимбабве, выявила систематические и грубые нарушения права на забастовку в этой стране. Комиссия установила, что правительство

⁸² General Report and observations concerning particular countries. 2013 (пар. 32, стр. 12).

⁸³ «Административный совет МОТ принял решение назначить комиссию по расследованию в Венесуэле» <https://www.ilo.org/ru/resource/news/administrativnyy-sovet-mot-prinyal-reshenie-naznachit-komissiyu-po> (доступ осуществлён 10 мая 2024 г.)

⁸⁴ СБ ООН, «Доклад комитета по положению в Анголе» (1961) стр. 115.

⁸⁵ Report of the Commission of Inquiry appointed to examine the observance by Greece of Conventions Nos 87 and 98 (1969) стр. 1.

⁸⁶ Report of the Commission Instituted under Article 26 of the Constitution of the International Labour Organisation (1984)

⁸⁷ Official Bulletin. Special Supplement. 1991 (пар. 506, стр. 125–126).

Зимбабве регулярно применяет силу для подавления забастовок, а также увольняет работников за участие в забастовках. Комиссия подчеркнула, что такие действия являются недопустимыми и нарушают фундаментальные права работников⁸⁸.

Таким образом, комиссии по расследованию МОТ играют важную роль в защите прав работников во всём мире. Они служат инструментом международного контроля за соблюдением прав человека в сфере труда. Комиссии по расследованию МОТ последовательно отстаивают право на забастовку как одно из фундаментальных прав работников, вытекающее из права на свободу объединения. Своими докладами комиссия призывает все государства-члены МОТ уважать это право и воздерживаться от любых действий, направленных на его ограничение.

Заключение

Данное исследование показало, что право на забастовку является неотъемлемым элементом свободы объединения, которое является одним из основных принципов международного трудового права. Несмотря на отсутствие прямого упоминания права на забастовку в тексте ключевых Конвенций МОТ, надзорные органы МОТ, в частности, Комитет по свободе объединения и Комитет экспертов по применению конвенций и рекомендаций, последовательно признавали право на забастовку, трактуя его как неотъемлемую часть свободы объединения. Проследив историческое развитие правового регулирования забастовок в рамках МОТ, можно сделать вывод о том, что МОТ, признавая сложность задачи по разработке универсальных стандартов, выбрала более гибкую стратегию, предоставив странам-членам возможность самостоятельно регулировать право на забастовку в своём законодательстве, руководствуясь при этом общими принципами международного трудового права. В то же время, международная практика показывает, что существует ряд ограничений права на забастовку, которые могут быть оправданы, например, в связи с обеспечением безопасности и поддержанием общественного порядка. Однако контрольные органы МОТ выступают за сокращение числа категорий трудящихся, которые могут быть лишены права на забастовку, а также против законодательных ограничений на проведение забастовок. Важно отметить, что применение права на забастовку должно основываться на принципах недопущения причинения вреда другим лицам, включая общество в целом, и соблюдении определенных процедур. В заключение, право на забастовку - это естественное право, которое является важным инструментом для защиты интересов работников и достижения социальной справедливости. Для эффективной реализации этого права необходимо его четкое законодательное закрепление как на международном, так и на национальном уровне.

Библиография

Первичные источники

Международные договоры

1. Устав Международной организации труда (международное бюро труда Женева 2012)
2. Конвенция МОТ №87 о свободе ассоциации и защите права на организацию (Сан-Франциско 1948)
3. Конвенция МОТ №98 Относительно применения принципов права на организацию и заключение коллективных договоров (Женева 1949)
4. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах (ГС ООН 1966)
5. Европейская социальная хартия (Страсбург 1996)

Официальные документы

1. Мира Ритман, «Мы не враги»: Нарушения прав работников в Казахстане (Human Rights Watch, 2016)

⁸⁸ Truth, reconciliation and justice in Zimbabwe. 2009.

2. Мира Ритман, «Нефть и забастовки»: Нарушения трудовых прав в нефтяном секторе Казахстана (Human Rights Watch, 2012)
3. T Garaway, 'Freedom of Association: Battering Ram or Trojan Horse?' (2006) 13(2) Review of International Political Economy стр. 210–219.
4. Official Bulletin (1923) стр. 255–259.
5. Trade Union Conditions in Hungary. 1921 (стр. VI).
6. Report of the Committee on Freedom of Association, thirtieth session, Geneva (1947).
7. International Labour Conference: 31st - 35th Sessions
8. Summary of Reports on Ratified Conventions (Articles 22 and 35 of the Constitution). 1957
9. Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (Articles 19, 22 and 35 of the Constitution). 1957 (стр. 171).
10. Summary of Reports on Unratified Conventions and on Recommendations (Article 19 of the Constitution). 1959
11. Summary of Reports on Ratified Conventions (Articles 22 and 35 of the Constitution). 1973
12. Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (Articles 19, 22 and 35 of the Constitution). 1974
13. Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (Articles 19, 22 and 35 of the Constitution). 1959
14. Freedom of Association and Collective Bargaining. 1973
15. Observation (CEACR) - adopted 2016, published 106th ILC session (2017) Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948 (No. 87) - Kazakhstan (Ratification: 2000).
16. Individual Case (CAS) - Discussion: 2022, Publication: 110th ILC session (2022) Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948 (No. 87) - Kazakhstan (Ratification: 2000)
17. Международное бюро труда (МБТ), Доклад Комитета экспертов по применению конвенций и рекомендаций (Женева: МБТ, 2013 г.), Доклад III (Часть 1А).
18. Международная организация труда, Свобода объединения: Сборник решений, принятых Комитетом по свободе объединения (Женева: МОТ, 6-е изд., 2018 г.).
19. International Trade Union Confederation (ITUC), The Right to Strike and the ILO: The Legal Foundations (Geneva: ITUC, March 2014).
20. Международная конфедерация профсоюзов (МКП), МКП: Глобальный индекс соблюдения прав трудящихся, 2020 (Брюссель: МКП, 2020 г.).

Вторичные источники

Научные статьи

1. Александр Нурик, 'Признание права на забастовку в системе норм Международной организации труда' (2021)
2. Лютов Н.Л. Признание права на забастовку на уровне Международной организации труда: важно ли это для России и других стран? // Актуальные проблемы российского права. – 2015. – № 9.
3. Герасимова, Е.С., Колганова, С.Г. Право на забастовку в праве Международной организации труда // Государство и право. – 2018. – № 7. – С.185.
4. Ярмонов ЕН, "Название работы" (Филиал Кубанского государственного университета в г. Армавир, Россия)
5. Приженникова АН, Конституционное право на забастовку: актуальные вопросы
6. Б. Гернигон, А. Одеро и Х. Гуидо, "Принципы МОТ, касающиеся права на забастовку", International Labour Review 137, No. 4 (1998), 430-481.

7. Е.Н. Ярмонова, "Правовой обычай как источник права", Юридические науки (2019), 10.24411/2500-1000-2019-10601.
8. Д. Фрей, "Конфликт по поводу конфликта: Право на забастовку в международном праве", Global Labour Journal 8, No. 1 (2017), 17-31.

Веб-страницы

1. «ГЛАВА V Основные положения трудового законодательства: Право на забастовку», доступно на <https://webapps.ilo.org/static/russian/dialogue/ifpdial/llg/ch5/index.htm>
2. Report of the Committee on Freedom of Association, https://labordoc.ilo.org/discovery/delivery/41ILO_INST:41ILO_V2/1246512800002676
3. International Labour Conference: 31st - 35th Sessions, <https://libguides.ilo.org/conference/31-35>
4. «Коротко о МОТ», <https://www.ilo.org/ru/media/51156/download>
5. Provisional Record No 19, ILC, 101st Session, Geneva, 2012, Part 1 Rev, 19/48–9; C Hofmann, '(The Right to) Strike and the International Labour Organization: Is the System for Monitoring Labour and Social Standards in Trouble?' <http://library.fes.de/pdf-files/iez/10775.pdf>
6. «Административный совет МОТ принял решение назначить комиссию по расследованию в Венесуэле» <https://www.ilo.org/ru/resource/news/administrativnyy-совет-mot-prinyal-reshenie-naznachit-komissiyu-po>

ЦИФРОВИЗАЦИЯ И АВТОМАТИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Жақсығалиева Дариға Амангелдіқызы

студентка 4 курса,

АРУ им. Жубанова,

Актобе, Республика Казахстан

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию тенденций цифровизации и автоматизации бухгалтерского учета в Казахстане. Целью статьи является анализ современных информационных технологий и программных решений, применяемых в сфере бухгалтерского учета, и оценка их влияния на эффективность управления финансами и отчетность предприятий в условиях казахстанского рынка

В рамках статьи будет проведен анализ существующих методов бухгалтерского учета, выявлены проблемные моменты, которые могут быть решены с помощью цифровизации и автоматизации, а также изучены опыт внедрения современных программных продуктов и информационных систем. Путем анализа практических данных и проведения исследований будет выработана рекомендация по оптимизации процессов цифровизации и автоматизации бухгалтерского учета на предприятиях в Казахстане. Данное исследование поможет предприятиям Казахстана лучше понять преимущества цифровизации и автоматизации бухгалтерского учета, а также принять обоснованные решения о внедрении соответствующих информационных технологий в свою деятельность.

Ключевые слова: цифровизация, автоматизация, бухгалтерский учет, документооборот, цифровые технологии, оптимизация.

В современном мире происходит стремительное развитие информационных технологий, которые оказывают значительное влияние на различные сферы бизнеса, в том числе на бухгалтерский учет. В Казахстане наблюдается активный процесс цифровизации и автоматизации бухгалтерского учета, в связи с чем возникает актуальная потребность в изучении данного процесса и его влияния на бизнес-среду.

Цифровизация и автоматизация бухгалтерского учета играют важную роль в современном бизнесе. Они помогают улучшить эффективность, точность и надежность учета, сокращают рутинные операции, уменьшают вероятность ошибок и обеспечивают более быстрый доступ к финансовой информации.

Цифровизация бухгалтерского учета позволяет использовать специализированные программы и системы для обработки данных, хранения информации, формирования отчетности и анализа бухгалтерской деятельности. Это упрощает процессы учета и позволяет быстро адаптироваться к изменяющимся требованиям законодательства.

Автоматизация, в свою очередь, позволяет использовать программы для проведения рутинных операций, таких как расчет заработной платы, проведение бухгалтерских операций, управление складским учетом и др. Это способствует оптимизации процессов и сокращению времени, затрачиваемого на выполнение рутинных задач.

В Казахстане существуют специальные программы и сервисы, разработанные для автоматизации бухгалтерского учета, удовлетворяющие требованиям местного законодательства и стандартов отчетности. Они позволяют осуществлять учет операций, формировать отчетность, вести налоговый учет и соблюдать другие финансовые обязательства.

Одним из важных аспектов цифровизации бухгалтерского учета является безопасность информации, учитывая конфиденциальность финансовых данных компаний и организаций.

Развитие цифровых технологий в бухгалтерии также повышает эффективность процессов и уменьшает вероятность ошибок.

Таким образом, цифровизация и автоматизация бухгалтерского учета помогают предприятиям снизить издержки, повысить качество учетной информации и оперативность принятия управленческих решений

Существуют различные методы бухгалтерского учета, которые могут быть подвержены проблемам, требующим решения с помощью цифровизации и автоматизации.

Ручное ведение бухгалтерии	Использование электронных таблиц:	Программное обеспечение для бухгалтерского учета:
Отсутствие эффективности и точности из-за человеческих ошибок в расчетах и записях.	Расчеты и записи, выполняемые в электронных таблицах, подвержены ошибкам и могут быть неэффективными.	Некоторые программы не могут обеспечить полную автоматизацию процессов бухгалтерии и требуют дополнительной настройки.
Высокая вероятность дублирования данных и утери информации.	Отсутствие автоматического следования бухгалтерским правилам и нормативным актам.	Затраты на программное обеспечение и его обновления могут быть высокими.
Затраты времени на ручной ввод данных и обработку документов.	Трудности в разделении доступа к данным и контроле за изменениями.	Необходимость обучения сотрудников использованию нового программного обеспечения.

Таблица 1 анализ методов и возможных проблем, которые их сопровождают

Проблемы, связанные с данными методами, могут быть решены с помощью цифровизации и автоматизации в бухгалтерии. Мы можем использовать специализированные программные обеспечения для бухгалтерии, которые позволят нам автоматизировать процессы, такие как ввод данных, расчеты и формирование отчетности. Внедрение системы электронного документооборота и электронного хранения данных, позволяют упростить процесс обработки документов, уменьшить ручной ввод данных и минимизировать ошибки а также сохранять и организовывать документы и информацию более эффективно, обеспечивая легкий доступ и поиск. А также использование аналитических инструментов и технологий для анализа финансовой информации и создания отчетов, что улучшают точность и эффективность процессов анализа.

Цифровизация и автоматизация помогают улучшить эффективность, точность и надежность бухгалтерии, а также повышают качество и доступность финансовой информации. Для оптимизации процессов цифровизации и автоматизации бухгалтерского учета, рекомендуется принять во внимание следующие предложения:

- Идентификация и анализ бизнес-процессов: Перед началом цифровизации и автоматизации бухгалтерского учета, необходимо провести анализ текущих бизнес-процессов, выявить слабые места и определить потенциальные области для оптимизации.

- Установка специализированного программного обеспечения: Выбор и внедрение подходящей бухгалтерской системы имеет ключевое значение для эффективной цифровизации и автоматизации. Программное обеспечение должно соответствовать требованиям вашей компании и обладать необходимыми функциями, например, автоматическим импортом и

экспортом данных, возможностью создания отчетов и документов в электронном формате, и т.д.

- Цифровая обработка документов: Замена бумажных документов цифровыми копиями поможет сократить количество бумажной работы и упростит доступ к информации. Определите процессы сканирования и хранения документов, чтобы обеспечить безопасность и доступность информации.

- Автоматический обмен данными: Рекомендуется автоматизировать обмен данными между различными подсистемами и системами учета, такими как программа бухгалтерии, система управления ресурсами предприятия, система управления отношениями с клиентами и другие. Это поможет избежать дублирования данных и минимизировать ошибки.

- Использование электронных платежей: Переход от использования наличных средств и бумажных чеков к электронным платежам поможет снизить нагрузку на бухгалтерию и ускорить процесс оплаты и отчетности.

- Мониторинг и анализ результатов: Постоянно следите за результатами цифровизации и автоматизации процессов бухгалтерского учета. Анализируйте данные о производительности, эффективности и точности для определения дальнейших улучшений и оптимизаций.

В конечном итоге, эти рекомендации по оптимизации процессов цифровизации и автоматизации бухгалтерского учета помогут вам улучшить эффективность, точность и надежность вашей бухгалтерии, сократить время и ресурсы, а также удовлетворить потребности вашей компании в цифровой эпохе.

Цифровизация и автоматизация бухгалтерского учета имеют огромное значение для современных предприятий и компаний. Они позволяют существенно улучшить эффективность бухгалтерских процессов, снизить риски ошибок и ускорить выполнение финансовых операций.

Внедрение цифровых технологий в бухгалтерский учет позволяет автоматизировать рутинные операции, такие как ввод данных, обработка документов, подготовка отчетов. Это позволяет сотрудникам бухгалтерии освободить время для анализа данных, принятия стратегических решений и ведения консультаций с руководством компании.

Одной из главных выгод от цифровизации и автоматизации бухгалтерского учета является уменьшение вероятности ошибок в расчетах и отчетах благодаря использованию специализированного программного обеспечения. Это повышает точность финансовой отчетности и уменьшает риски возможных налоговых штрафов и других финансовых несоответствий.

Кроме того, цифровизация бухгалтерского учета позволяет улучшить доступность и безопасность хранения данных. Электронные документы легче хранить и передавать, а также обеспечивать защиту от потери или кражи информации.

Таким образом, цифровизация и автоматизация бухгалтерского учета существенно улучшают эффективность и точность финансовых процессов в компаниях, делая их более конкурентоспособными и устойчивыми.

Литература

1) Орлова Е. А.; Исаева Д. А. ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ НА РАЗВИТИЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Журнал: RUSSIAN JOURNAL OF MANAGEMENT Том 9 № 4, 2022

<https://riorpub.com/ru/nauka/article/47646/view>

2) Сейткасимов Г.С., Шаяхметова К.О., Абдраимова Г.Т. 2015. Бухгалтерский учет и отчетность. Алматы: Каржы-Каражат.

- 3) Леонтьева Анжелика **Развитие Финансовой Отчетности В Условиях Цифровизации 15 Апреля, 2022** <https://qazlive.kz/razvitie-finansovoj-otchetnosti-v-usloviyah-cifrovizacii/>
- 4) Закон Республики Казахстан № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28 февраля 2007 года. =0;351 [21-04-15].
- 5) Канат Бапиев Цифровизация в Казахстане: роль и современные тренды 28 сентября 2023 <https://kz.kursiv.media/2023-09-28/skvr-faceplate/>
- 6) Zh. Kurenova S. Vaimukhanova A. Nurmagambetova Влияние цифровой экономики на бухгалтерский учет <https://be.kaznu.kz/index.php/math/article/view/2358>

HEDGING AND OTHER RISK MANAGEMENT PRACTICES OF KAZAKHSTANI COMPANIES: CASE OF AIR ASTANA JSC

Abdiganiyev A.,

MSc at Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Abstract

Purpose of the research – Current research article is focused on the evaluation of the hedging practices of the selected company as part of overall risk management strategy, types of risks and overall risk management performance.

Methodology – The work is based on the mixed methodology consisting of the secondary data collection by literature analysis as well as quantitative analysis of the Company's financial statements and risk management policies.

Originality/value – The article contributes towards an existing academic literature by comparative analysis of the international risk management practices employed by leading airline companies as well as Air Astana JSC.

Findings – The findings of the work demonstrated that the Company's hedge policy was limited to the jet fuel price hedging. Moreover, the Company reports have not provided with the risk evaluation approaches as part of an overall risk management policy of the company.

Key words – Hedging, cross-hedging, single-instrument hedging, IFRS9, hedge accounting.

Introduction

The macroeconomic changes accelerated by different economic, technological, political and social changes have contributed towards increased uncertainty as well as turbulence across the global markets. Aforementioned factors have been influencing on the operations of businesses, specifically the companies with international scope of operations as airlines (Almansur and et al., 2020). Indeed, the spread of COVID-19 pandemic, which had halted the operations of not only airlines, but also entire economies followed by the geopolitical tensions have contributed towards high levels of unpredictability and turbulence in the global market (Almansour and et al., 2023). Given the current level of uncertainty and market turbulences, airlines companies tend to be exposed to the risks due to characteristics and nature of business operations.

The analysis of the macroeconomic factors as well as risks arising from the business environment is one of fundamental aspects of risk management practices aimed at reducing the negative consequences of such risks. Siallagan and Prijadi (2020) characterized an airline industry as low profit margin and highly competitive. Therefore, increasing levels of competition could decrease flexibility of the companies to charge the customers with additional costs through increasing fare rates. Therefore, trapped in inability to increase continuously the fare rates, airline companies are forced to search for alternative and effective methods of decreasing their operational costs. Indeed, one of the largest expenses incurred by airline companies is a jet fuel expense. Siallagan and Prijadi (2020) noted that the jet fuel costs would make up to 24.2% of total operating expenses of the industry globally. Besides, the jet fuel prices as many other commodities tend to be highly volatile requiring the introduction of the hedging practices by an airline company to reduce the risk of fuel price hikes within the framework of the risk management policies and strategies.

Given the risks arising from the business environment of airlines and considering the need in hedging practices to mitigate adverse increase in jet fuel prices, the current article aims at investigating much broader aspects of risk management and hedging practices by Kazakhstani companies by specifically focusing on Air Astana JSC. The primary research goal is to investigate hedging practices of a chosen company and evaluate other risk management practices in addressing risks and challenges the company faces while conducting its operations.

The work intends to evaluate hedging practices of the company, its effectiveness as well as the risk types and appropriate responses undertaken by the company's top management. It is believed that the current work will have a contributing effect on the academic literature of risk management practices focused on the Kazakhstani companies.

Research Methodology

The selection of an appropriate research methodology is essential in obtaining required, high quality and relevant research data. Therefore, mixed research methodology would be implemented in order to examine hedging and risk management strategies implemented by a chosen company.

Research Method

The mixed research methodology would consist of the academic literature analysis as well as the analysis of the company-related financial information. The mixed research method could provide with the comprehensive information on a subject matter and ensure data diversity. Taking into account insignificant number of research works being published about the Kazakhstani enterprises and their risk management practices, it is expected that the current work based on the mixed research methodology could contribute towards understanding risk management landscape in the country and analyze the findings in the context of academic literature.

Advantages and disadvantages

Strijker and et al., (2020) stated that the implementation of mixed research methods could have both benefits as well as shortcomings. The authors argued that the mixed approach in collecting primary research data could raise concerns about the quality of information and a human bias by an author. On the other hand, mixed research methods could improve research quality through obtaining diverse research information on the research subject. Furthermore, Leavy (2020) reported that mixed research method would require much time to collect and process information. Additionally, the author highlighted the potential of mixed methods to contradict with each other. In other words, mixed research approach could be mutually exclusive depending on the approaches being included in the method. Such deviation could result due to differences in underlying research philosophies. One of the most evident shortcoming of a selected research methodology is that the method is based on the old research data, which could lead to a potential risk of relying on an outdated information. However, it was decided that the secondary research work would cover the academic works that were published in last five years. Moreover, the analysis of the company's current activities would be based on the annual report of the company for 2023. It is important to highlight that a simultaneous analysis of the current risk management and hedging practices of a chosen company with the works addressing other airlines could provide with a comparison of the data to identify both similarities and differences.

Sampling Strategy

An appropriate sampling strategy that could match with the main of the research article is a purposeful sampling strategy. Hence, it was decided to analyze minimum 20 academic articles published in last five years addressing the topics such as "hedging", "hedge accounting", "risk management" and "IFRS 9" in an airline industry, which were found to be relevant in case of the current. Hence, the application of the purposeful sampling in approaching secondary data analysis could provide with an opportunity to obtain relevant information.

Ethics

It is important to address potential ethical risks arising from aforementioned data collection process. Firstly, it is important to ensure that a potential human bias by an author could be reduced to minimum or acceptable levels. Hence, it was decided to analyze secondary data based on an objectivity and careful selection of the academic works, which would increase the quality and reliability of research data. Moreover, it is important to highlight that the current research work will be conducted in accordance with the academic policy as well as integrity requirements of the University.

Overall, the current section outlines research methodology to be applied during the data collection process. Moreover, it addresses main advantages as well as disadvantages of the selected research method, sampling strategy to be applied and ethical considerations.

Research Findings and Discussion

The current section of the article addresses main research findings. The analysis of research results would combine both analysis of the academic literature as well as analysis of the Annual Report of Air Astana JSC for the year ended 2023.

According to Bellandi (2023), finance has considerable impact on the accounting practices of a company. It was stated that with the introduction of International Financial Reporting Standard 9 (IFRS 9), the practical focus of the most airlines was on the accounting for the hedging instruments including options, futures contracts and forwards, which have been actively implemented to hedge primarily jet fuel price risks. The previous standard, IAS 39 had been modified making it simple for airlines in accounting financial derivative instruments. IFRS 9 had become effective since January 1, 2018. Under the older standard (IAS 39), airline companies were deprived from hedging jet fuel prices, as “fuel” was not considered as a financial asset or liability. Hence, IAS 39 required hedging only for a financial asset or a liability despite the fact fuel costs represented the largest portion of an airline’s expense structure. The introduction of IFRS 9 removed underlying assumptions of IAS 39 and enabled airlines to hedge fuel costs. Indeed, an introduction of a new standard by the International Accounting Standards Board (IASB) had also enabled Air Astana JSC to hedge by taking long position in Asian call option contracts.

According to financial performance results of the company (Investor Relations Air Astana JSC, 2024), the jet fuel costs of the company had increased by 47.3 million USD, which was equivalent to 20.4%. The Company had recognized a gain from hedging jet fuel costs equaling to 12.1 million USD, which was added to the jet fuel costs on the profit and loss statement. It was reported that the fuel consumption of fuel had increased by 8.8% and the average fuel cost per metric ton was increased to 786 USD resulting in an increase of 32 USD in 2022.

Fuel Price Risk and Hedging

Moreover, the Company’s jet fuel could be classified to domestic and international. It was stated that roughly 70% of fuel consumption is acquired within Kazakhstan directly from the oil refineries. The Company’s involvement in the management of the logistics enables the reduction of transportation costs. Notably, 30% of consumed fuel is purchased outside of Kazakhstan and the Company’s hedging approach is primarily focused on hedging international fuel acquisitions using call options. The Company had forecasted average price for Brent oil price to be around 80-85 USD per barrel in 2024. Hence, based on the forecasts the Company had entered long call option position by acquiring Asian options. Overall, the Company’s gains and losses from fuel hedging can be summarized in the following Figure 1:

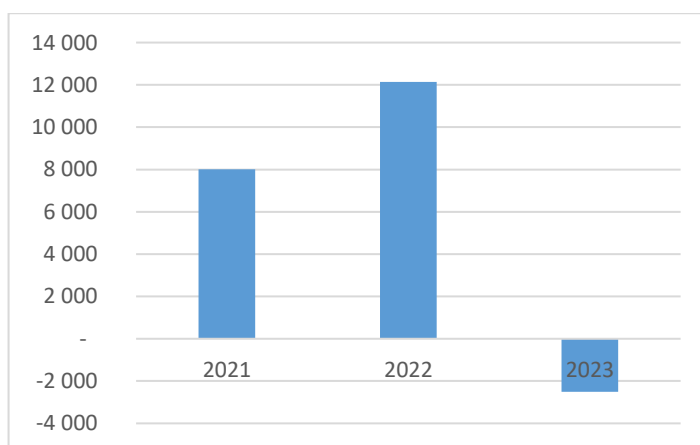

Figure 1: Gain or loss from fuel cost hedging (Annual Report of 2023, Air Astana JSC)

As it can be observed from the Figure 1, the Company’s fuel hedge performance had not generated gains always. Indeed, in 2021 and 2022, the Company had recorded the gains, which were related to an increase in Brent oil price per barrel, while long call options on fuel purchased throughout 2023 were not effective due to relative price stability, which resulted in oil price below the strike price of acquired call options. One of the main limitations of the existing financial derivative instrument

(Asian Call Option) is that it is highly impossible to evaluate and the Company has to rely on the quoted prices provided by the bank.

According to Chen (2022), “An Asian option” is a type of a financial derivative where the payoffs rely on the average price of an underlying asset over the certain period, which is a main difference with other types of options such as American and European. Indeed, in case of American or European options, the payoff is calculated based on the price of an underlying asset at a specified time. The average price of an underlying asset is measured by a geometric or arithmetic average price at discreet intervals. As a result, this feature of the Asian options makes them less volatile due to average approach. Hence, companies that are exposed to the commodity price risks often purchase the Asian options as a hedging instrument.

Kirkby and Nguyen (2020) argued that one of the main challenges related to Asian options was an ability to evaluate them. Therefore, the authors had proposed a new evaluation approach, which is based on the jump diffusion. The proposed evaluation method considers the Levy processes as well as other scholastic jump diffusions. A new evaluation method was developed by the combination of Continuous-Time Markov Chain (CTMC) approximation and Fourier pricing techniques. A need in developing more unified approach in Asian option pricing was dictated by the fact that existing evaluation methods did not provide explicit and effective outcomes.

While the Company’s main risk management instrument remains to be hedging jet fuel prices, it has also highlighted on the potential other risks, which could have both negative financial and operational impact. As it was already mentioned, the Company relies on a single Asian call options in order to hedge against price fluctuations of fuel purchased outside of Kazakhstan.

Nevertheless, Cao and Conlon (2023) highlighted that a single instrument-based hedging could not be effective in a highly volatile periods. As a result, the authors proposed a “cross-hedging approach” in hedging against fuel price fluctuations. “Cross-hedging” is a hedging technique, which refers to the use of two distinct assets that have a positive correlation in their price movements (Wong, 2017). Single instrument-based hedge refers to a hedging technique, which is based on the use of a single financial instrument that has negative correlation with underlying hedged item (Feng and Cui, 2022).

Cao and Conlon (2023) denoted a single instrument-based as following:

$$x_t = s_t - \beta_t f_t,$$

where, Beta is a time-varying hedge ratio,

$$s_t = \ln(S_t) - \ln(S_{t-1}) \text{ and } f_t = \ln(F_t) - \ln(F_{t-1})$$

The formula above demonstrates the one-period logarithmic returns on the spot and future positions.

It was argued that the majority of airline companies tend to focus on the minimum variance hedge ratio based on the Johnson’s (1960) formula:

$$\beta_t^* = \frac{\text{Cov}(s_t, f_t)}{\text{Var}(f_t)}.$$

On the other hand, Cao and Conlon (2023) propose a composite hedge approach, which is based on the following formula:

$$x_t = s_t - \beta_{1,t} f_{1,t} - \beta_{2,t} f_{2,t},$$

where, $f_{1,t}$ is a log return of the first futures contract at a time t , and $f_{2,t}$ is the long return of the second futures contract. Based on the composite formula derived above, Cao and Conlon (2023) solved for $\beta_{1,t}$ and derived the following formulas for a composite hedging:

$$\beta_{1,t} = \frac{\text{cov}(s_t, f_{1,t})\text{var}(f_{2,t}) - \text{cov}(s_t, f_{2,t})\text{cov}(f_{1,t}, f_{2,t})}{\text{var}(f_{1,t})\text{var}(f_{2,t}) - \text{cov}^2(f_{1,t}, f_{2,t})},$$

$$\beta_{2,t} = \frac{\text{cov}(s_t, f_{2,t})\text{var}(f_{1,t}) - \text{cov}(s_t, f_{1,t})\text{cov}(f_{1,t}, f_{2,t})}{\text{var}(f_{1,t})\text{var}(f_{2,t}) - \text{cov}^2(f_{1,t}, f_{2,t})}.$$

Based on the proposed hedging model, Cao and Conlon (2023) developed hedge ratios based on the dataset consisting of the Brent Oil prices, Jet Fuel prices, WTI, Heating Oil, Gasoline and Gasoil. Furthermore, to assess the effectiveness of the proposed model, variance reduction technique was

conducted to compare output from single instrument-based hedging and cross-hedging model. The results of the analysis demonstrated the substantial decrease in the variance for the portfolios hedged using a single derivative instrument, which was equal to 0.496 and 0.805. On the other hand, cross-hedging technique provided with outperformed a single instrument-based hedge. For instance, the ordinary least square (OLS) results show that for every 5% increase in the variance reduction, the effectiveness could be achieved by the combination of the futures on the Brent Oil and Heating oil. Similarly, Kar and Khandelwal (2020) examined cross hedging of the fuel price changes focusing on the Indian aviation industry. The authors have relied on three different techniques including the ordinary least squares (OLS), error correction models (ECMs) and autoregressive conditional heteroskedastic (ARCH) models based on the data of aviation turbine fuel and Brent oil prices. The results of the research demonstrated that the Indian airlines were mostly concentrated on the domestic fuel hedging practices. It was noted composite or cross hedging of the imported jet fuel could have significant reducing effect on the VAR (value-at-risk) in comparison with alternative instruments. Hence, it could be concluded that cross hedging through use of oil futures would decrease the risk levels.

Lin and et al., (2022) applied CVaR and Markov Switching GARCH models in the assessment of the financial risk management practices among airlines. Compared with other methods of risk assessment, chosen analysis techniques could contribute to better assessment of nature and movement of the risks. In fact, CVaR or conditional value-at-risk and Markov Switching-GARCH (MS-GARCH) enabled higher level of flexibility by taking into account the dynamic changes of the market. Based on the metadata consisting of the futures contracts and listed on the Shanghai Stock Exchange, the authors concluded that the proposed techniques could be effective in hedging against the fuel price changes in the Chinese aviation industry.

There is an observed interrelationship between stock return performance and hedging practices in an airline industry (Guntner and Ohlinger, 2022). Indeed, the motivation to hedge fuel price fluctuations could be explained by the potential influence of the hedging on an overall stock performance of publicly listed airline companies (Horobet and et al., 2022). In fact, a positive correlation was found between the oil supply shocks as well as airline stock performance, which means that an airline company could hedge by investing in Datastream World Airline Index (Horobet and et al., 2022).

The research findings provide with significant empirical evidence and implications about the performance of different hedging strategies. Referring back to the case of Air Astana JSC that relies on a single instrument-based hedging, the application of cross hedging could be quite beneficial given the fact that the Company's hedge practices only cover international uplifts (purchases) of jet fuel. The analysis of the year-end consolidated financial statements did not identify approaches used in estimation of the jet fuel risks, the variables included in the analysis and the results, which leads to the assumption that the Company may not rely on the advanced methods of risk measurement and hedging outlined previously.

Currency Risk and Hedging

According to the Consolidated Financial Statements of the Company as of 2023, it has applied cash flow hedging in order to reduce the potential negative impact of currency devaluation. The Company's functional currency is the US dollars. Nevertheless, due to international scope of operations, the Company is exposed to currency risks. The main factor influencing on the company's profitability was related to the nature of operations and transactions. Indeed, the Company sells and obtains cash in other currencies including British Pounds, Indian Rupees, Russian Rubbles, Uzbek Sums and others. The sensitivity of the Company towards foreign currency risks is performed by focusing on the rates of the American dollars against the main currencies such as Euro and KZT. The following Table 1 represents information about the conducted sensitivity analysis:

Table 1: Sensitivity Analysis of Foreign Currency Risk at Air Astana

	Notes	31 December 2023		31 December 2022		31 December 2021	
		Tenge	Euro	Tenge	Euro	Tenge	Euro
'000 USD							
Assets							
Other taxes prepaid	17	10,247	-	8,378	-	7,709	-
Trade and other receivables	16	16,008	1,757	8,161	1,232	12,334	756
Income tax prepaid		13,259	-	8,978	-	2,630	-
Cash and bank balances	18	3,869	1,686	12,766	4,634	2,285	1,652
Guarantee deposits		341	313	177	306	145	443
Total		43,724	3,756	38,460	6,172	25,103	2,851
Liabilities							
Trade and other payables	23	43,945	4,395	33,088	3,900	39,424	2,846
Loans	24	-	-	-	-	31,090	-
Lease liabilities		4,832	-	3,260	-	4,427	-
Total		48,777	4,395	36,348	3,900	74,941	2,846
Net position		(5,053)	(639)	2,112	2,272	(49,838)	5

As it can be concluded from Table 1, the Company's net position was negative in both KZT and EUR denominated assets and liabilities as of 2023. The Company does not apply specific hedging instruments to address the currency risks, but it monitors the changes in the exchange rates of foreign currencies in which financial accounts such as trade and other receivables, cash and cash equivalents, bank deposits, guarantee deposits, payables, leases as well as loans are denominated. Fernando (2006) examined foreign currency risk management practices in an airline industry. The author examined both major international airlines as well as low cost airlines based in the North America (Air Canada, American Airlines, Southwest Airlines and Alaska Airlines), Asia (Hawaiian Airlines, Singaporean Airlines, Thai Airways, Japan Airways, Qantas, and Easy Jet) and Europe (the British Airways, Ryanair, SkyEurope, WestJet Airlines). Even though, Fernando (2006) did not specifically address foreign currency risk hedging, the author stated that currency risks are managed by the airlines by relying on the matching principle. In other words, both companies' assets and liabilities are matched in denominated currencies to limit foreign currency risks.

Furthermore, Baklund (2011) examined foreign currency risk hedging instruments including futures, forwards, swaps and option contracts among the Finnish companies. The author did not specifically focus on an airline industry; the research work addressed the foreign currency risk responses of the Finnair Group. Moreover, it was argued that any company involved in international transactions denominated in a foreign currency would face a currency risk from the exchange rate fluctuations. The analysis of Finnair Group's currency exposure had demonstrated that the company was exposed to the currency risks mainly arising from the purchase of jet fuel, aircraft leasing and purchases and foreign currency incomes. The Finnair Group relies on the forward exchange contracts and interest rate swap agreements in hedging interest rates as well as exchange rate risks, which tend to impact on the liabilities of the company. Even though, Finnair Group's currency risks tend to have a limited impact, the company hedges them by aforementioned financial derivative instruments. More importantly, Finnair Group considered the transaction risk as more important than a foreign currency exchange risk due to the location of its subsidiaries mainly in Eurozone. Backlund's work provides with an example of hedging practices that Finnair Group in relation to currency risk.

Narandaran and et al., (2016) examined hedging practices practiced by the Cathay Pacific Airways and China Airlines. The authors focused on three types of financial risks including interest rate risks, currency risks and jet fuel price risks. Based on developed linear regression equations to assess the potential impact of the aforementioned risks. It was argued that macroeconomic policies as well as regimes could influence on the impact of the risks on an airline performance. For instance, foreign currency exchange rate regime could influence on the risk exposure of a company. Narandaran and et al., (2016, p. 235) stated that a floating foreign currency exchange rate regime could reduce the exposure of airlines to the external shocks as such regime could enable companies to implement risk management practices effectively. Nonetheless, floating exchange rate regime could have negative impact on foreign borrowing of an airline. On the other hand, it could increase an effectiveness of

foreign currency risk hedging practices. Last but importantly, the authors concluded that the monetary policies adopted by the key financial institutions could influence on the stock prices of the airlines through aforementioned mechanisms of transmissions of the policy effects.

The comparative analysis of three main airlines including Lufthansa, Turkish Airlines as well as Air Canada provides with detailed evidence on the risk management practices against the currency risks of airlines (El-Kady and et al., n.d.). It was found that Lufthansa mostly focused on so-called “natural hedging” strategy in regards to the currency risks by offsetting the net position in each currency. The company is exposed to currency risks arising from 62 foreign currencies and it hedges 23 of them. Similarly, Turkish Airlines also prioritizes natural hedging practices in relation to foreign currency risks. Moreover, the company had switched its internal flight prices from the EUR to USD as these two currencies dominated the company’s assets and liabilities. In addition, the company applies hedging against EUR and USD by purchasing futures contracts. Furthermore, Turkish Airlines identified desirable hedge ratio of 25-30%, which could vary depending on the cash flows denominated in another currency. Contrary, Air Canada addresses currency risk by achieving 70% target in relation to the company’s net position of assets and liabilities. In addition, the company maintains a special reserve consisting of cash and investments to ensure long-term economic hedge against the USD-denominated debt. Air Canada was able to hedge 74% of its USD-denominated cash outflows in 2018 and only 38% in 2019.

Conclusion

In conclusion, the findings of the research had demonstrated that Air Astana JSC relies on the fuel option contracts to hedge against jet fuel prices. The year-end consolidated financial statements of the Company showed that hedging practices were mainly concentrated on hedging fuel jet prices. Moreover, it was found that the Company did not hedge against the currency risks arising from the nature of business operations. Indeed, the analysis of the previous works demonstrated that not only different approaches of risk assessment and evaluation of the risks exist, but also such approaches were commonly applied by airlines in different countries. Indeed, the focus of the current research work was to examine risk management practices of Air Astana JSC and compare the results with an international practice. The findings of the work demonstrated that the Company’s hedge policy was limited to the jet fuel price hedging. Moreover, the Company reports have not provided with the risk evaluation approaches as part of an overall risk management policy of the company.

References

1. Almansour, B. Y., Elkrggli, S., Gaytan, J. C. T., & Mohnot, R. (2023). Interconnectedness dynamic spillover among US, Russian, and Ukrainian equity indices during the COVID-19 pandemic and the Russian–Ukrainian war. *Heliyon*, 9(12).
2. Almansur, A. M., Megginson, W. L., & Pugachev, L. V. (2020). Vertical integration as an input price hedge: the case of Delta Air Lines and trainer refinery. *Financial Management*, 49(1), 179-206.
3. Backlund, H. (2011). Currency risks and currency risk management.
4. Bellandi, F. (2023). Does Accounting Influence Finance? The Case of IFRS 9 and Fuel Hedging. *International Journal of Business and Management*, 16(12), 1-1.
5. Cao, M., & Conlon, T. (2023). Composite jet fuel cross-hedging. *Journal of Commodity Markets*, 30, 100271.
6. Chen, J. (2022). What Is an Asian Option? How They Work Vs. Standard Options? Retrieved April 1, 2024 from <https://www.investopedia.com/terms/a/asianooption.asp>
7. El-Kady, S., Nassar, N., & Dawood, O. Risk Management in Relation to Economic Sustainability in Airlines-Comparative Study.
8. Feng, Y., & Cui, Y. (2022). Dual and single hedging strategy: a novel comparison from the direct and cross hedging perspective. *China Finance Review International*, 12(1), 161-179.
9. Fernando, S. P. A. (2006). Risk management practices in the airline industry.
10. Güntner, J., & Öhlinger, P. (2022). Oil price shocks and the hedging benefit of airline investments. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 143, 104507.

11. Horobet, A., Zlatea, M. L. E., Belascu, L., & Dumitrescu, D. G. (2022). Oil price volatility and airlines' stock returns: evidence from the global aviation industry. *Journal of Business Economics and Management*, 23(2), 284-304.
12. Johnson, L. L. (1960). The theory of hedging and speculation in commodity futures. *The Review of Economic Studies*, 27(3), 139-151.
13. Kar, S., & Khandelwal, P. (2020). Cross-hedging aviation fuel price exposures with commodity futures: Evidence from the Indian aviation industry. *IIMB Management Review*, 32(4), 389-401.
14. Leavy, P. (2022). *Research design: Quantitative, qualitative, mixed methods, arts-based, and community-based participatory research approaches*. Guilford Publications.
15. Lin, S., Wang, M., Cheng, Z., He, F., Chen, J., Liao, C., & Zhang, S. (2022). Risk Management of Fuel Hedging Strategy Based on CVaR and Markov Switching GARCH in Airline Company. *Sustainability*, 14(22), 15264.
16. Narandaran, Y. Y., Hamid, B. A., & Habibullah, M. S. (2016). Financial risk exposures of the airlines industry: Evidence from Cathay Pacific Airways and China Airlines. *International Journal of Business and Society*, 17(2), 221-244.
17. Siallagan, S. D., & Prijadi, R. (2020). The impact of operational and financial hedging to the airline operating performance. *KnE Social Sciences*, 673-693.
18. Strijker, D., Bosworth, G., & Bouter, G. (2020). Research methods in rural studies: Qualitative, quantitative and mixed methods. *Journal of Rural Studies*, 78, 262-270.
19. Wong, K. P. (2017). Cross-Hedging Ambiguous Exchange Rate Risk. *Journal of Futures Markets*, 37(2), 132-147.

HEDGING: DIFFERENCES BETWEEN IAS39 AND IFRS9 IN ACCOUNTING

Abdiganiyev A.,

MSc at Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Abstract

Companies engage in hedging practices in order to avoid adverse impact of market changes on their financial performance. Conventionally, the hedging field has been described as “complex” and “challenging” in accounting practices. Despite the complexity of hedging practices, most companies have become eagerly engaged in hedging not only to hedge against the risks influencing on their financial performance, but also earn extra financial income. Nonetheless, the Global Financial Crisis of 2008 had demonstrated the consequences of being engaged in overuse of hedging instruments. In order to address identified weaknesses in the accounting approaches used in hedge accounting, the IAS39 was taken over by a new standard, IFRS9. The current work explores the comparison of IAS39 with IFRS9 to obtain better understanding the changes, which should be applied and taken into consideration by the companies. The main differences in approaches, accounting treatments, liberalization and simplification of hedge accounting practices are addressed in the article in line with the analysis of secondary academic data.

Key words: IAS39, IFRS9, hedge accounting, risk components, fair value hedge, cash flow hedge, net investment hedge.

Introduction

Hedge accounting is considered as one of the complex accounting treatments being applied by many companies. Indeed, as an essential element of the risk management practices, companies engage in hedging practices to reduce potential negative impact of adverse market changes [1]. It was argued the need in development and introduction of a new standard IFRS9 (Financial Instruments) were motivated by rising criticism of the previously adopted IAS39 (Financial Instruments: Recognition and Measurement) as being complex as well as misalignment with an overall risk management strategy of a company [2].

Hedge accounting, which is a collection of rules used in accounting treatment of financial instruments, has always attracted the attention of accounting specialists as being a highly speculative area [3]. As a result, many companies were able to engage in speculative transactions, which impacted on the quality of the financial information negatively as it could mislead the users. Especially, such cases prevailed in the banking industry [4].

A newly accepted IFRS 9 standard was intended to address main shortcomings of the IAS39. The new standard enabled greater flexibility in accounting for hedging instruments. Given the importance of understanding main differences between IAS39 and IFRS9, the current work is intended to examine the changes introduced by the International Accounting Standards Board (IASB) in relation to hedge accounting.

Main Findings and Discussions

Hedge accounting is a concept, which is defined as “sum of the rules that determine how an entity should record their profit or loss arising from the financial instruments used in hedging and hedged items to ensure their recognition in a profit or a loss statement or in other comprehensive income statement” [5]. Hedging is considered as an optional practice, which is implemented by the management if doing so possesses more benefits than costs.

IAS39 identifies three types of hedge accounting, which include fair value hedge, cash flow hedge and net investment hedge in a foreign entity [6]. As it can be implied from the name, fair value

hedge is a type of hedging approach used to address potential variations in the fair values of a financial instrument, which could result in a risk affecting on the entity's income. Cash flows hedge is another method of hedging applied to hedge the potential fluctuations of future cash flows against the risk derived from the financial assets as well as liabilities. The net investment hedge in a foreign country is another hedging approach used to hedge the risks of currency fluctuations

The main differences as well as changes between IAS39 and IFRS9 were analyzed [7]. The main aspects such as the classification, measurement, initial and subsequent measurement, de-recognition/elimination, reclassification and main aspects of the hedge accounting were discussed in detail.

As per IAS39 identifies four main classification of the financial assets:

1. Financial Assets and Liabilities at Fair Value Through Profit and Loss (FVTPL) as well as Financial Assets and Liabilities at Fair Value Option (FVO).
2. Held-to-maturity (HTM) investment instruments.
3. Loans and Receivables (L&R).
4. Available-for-Sale Financial Assets (AFS).

The first category of financial instruments included the assets that are measured by FVTPL method. IAS39 defines such assets as held for short-term trading and non-derivative contracts. Such financial instruments (assets and liabilities) are considered as held for a short-term trading with the purpose of short-term profit making with other instruments held for the same purpose. As it can be noted from the category name, such financial assets and liabilities include also instruments that are measured at fair value through fair value option. Initially, all financial assets and liabilities were measured by the fair value option as it was outlined in IAS39. Nevertheless, such approach had contributed to the challenges in the valuation of the financial instrument. As a result, the IASB decided to modify this requirement leading to the elimination of FVO criteria in 2005 [8]. The second category is the HTM investment instruments. Such instruments are defined as with fixed or determinable payments with financial institutions and are usually held until maturity. Hence, IAS39 outlines three main characteristics of HTM instruments:

1. Availability of fixed payments or their determinability.
2. Specified maturity date.
3. An intention to hold such securities until their maturity.

In case if one of the characteristics are eliminated or not applied, such instruments cannot be considered as HTM. Furthermore, the loans and receivables as non-derivative financial instruments with the fixed or determinable payments and are quoted in an active market. Such instruments are not included in the HTM category as there is no requirement to hold them until maturity date. The last category of Available-for-Sale Financial assets are those that are not included in aforementioned three categories and are non-derivative instruments.

The Global Financial Crisis of 2008 served as one of the main reasons that led to the amendments in the IAS39 and development of the IFRS9 standards [9]. The crisis had started from the insolvency issues of the several major banks that defaulted on the subprime mortgage. Indeed, the consequences of the crisis were severe that resulted in long-term recovery globally. During the crisis overwhelmingly large portfolio of the financial assets in form of subprime mortgage were found contagious and no any healthy bank in the United States intended to purchase such assets. The failure of several banks including Lehman Brothers had pushed the IASB as well as Financial Accounting Standards Board (FASB) to amend the principles outlined in the IAS39 with an aim of developing much effective methods of reviewing the financial conditions of companies. The complexity of the IAS39 was because the financial assets and liabilities were affected by the multiple impairment tests as well as complex re-classification requirements. Hence, the complexity in initial recognition and reclassification had complicated the application of a right approach by auditors and raised a dilemma

in selecting appropriate criteria in these processes. Indeed, the initial recognition and classification under the IAS39 were problematic as two identical financial instrument could be classified into two different categories mentioned previously. As a result, it had lowered the quality of financial information presented in the financial statements of the entities [10]. Another main disadvantage of implementing hedge accounting under IAS39 was its lack of alignment with an overall risk management strategy of a company [11].

While IAS39 had demonstrated its ineffectiveness during the Global Financial Crisis in 2008, which was outlined above, all the criticisms related to the standard were addressed in a new standard, IFRS9.

There are several aspects of the hedge accounting, which was altered in a new standard. The following Table 1 represents main differences between the IAS39 and IFRS9:

Table 1: Main differences between IAS39 and IFRS9

	IAS 39	IFRS 9
3.1	Formal designation and documentation of: Risk management objective and strategy Hedging instrument Hedged item Nature of risk being hedged Hedge effectiveness	Formal designation and documentation of: Risk management objective and strategy Hedging instrument Hedged item Nature of risk being hedged Hedge effectiveness (including sources of ineffectiveness and how the hedge ratio is determined)
3.2	Hedging relationship consists only of eligible hedging instruments and eligible hedged items.	The general requirement remains unchanged. However, some items that were not eligible as hedged items or hedging instruments under IAS 39 are now eligible under IFRS 9 (refer to sections 4 and 5 below).
3.3	Hedge effectiveness requirements: Effectiveness can be reliably measured Hedge is expected to be highly effective (prospective testing) Hedge is assessed on an on-going basis and determined actually to have been highly effective (retrospective testing 80%-125%).	Hedge effectiveness requirements (prospective): Economic relationship exists Credit risk does not dominate value changes Designated hedge ratio is consistent with risk management strategy.
3.4	Voluntary discontinuation of hedge accounting is allowed.	Discontinuation of hedge accounting only under specified circumstances.

Note: The table is retrieved from [12]

As it can be conveyed from the PwC's interpretation of the IFRS9, the main change was in the assessment of the hedge effectiveness. Indeed, IAS39 imposed several requirements in order to consider the hedge as effective. Firstly, IAS39 accentuates on the reliable measure of the hedge effectiveness. Secondly, the standard is based on the prospective approach in measuring hedge effectiveness. Last but yet important, IAS39 requires retrospective assessment of the hedge effectiveness, which would lie in 80%-125% range. Under the IFRS9, an effectiveness of applied hedge was evaluated based on the hedge ratio, which was much appropriate and provided with the flexibility in evaluation of hedge effectiveness. Moreover, it was stated that the hedge effectiveness under the IFRS9 was performed on the prospective basis, which means that an entity should assess whether if a hedge relationship is going to be effective going forward. On the other hand, the IAS39 approach was on the retrospective basis and did not address the future uncertainty about the effectiveness or performance of the hedge [13].

Interestingly, IAS39 allowed voluntary discontinuation of the hedge accounting, which is only allowed in the specific circumstances in IFRS9. Moreover, it is important to highlight that the application of the hedge accounting remains a voluntary practice for companies and main terminology has not changed in both standards.

The hedge effectiveness was a major change in transition from the IAS30 to IFRS9. It is stated that the hedge effectiveness assessment approach under the IFRS9 accentuates on the recognition of hedge ineffectiveness in profit or loss statement except the equity investments [14]. It is noteworthy that under the IAS39, an entity could hedge a particular risk or the component in a financial item, which meets the outlined criteria on Table 1. Such risks or their components are named as "hedging

portions”. For instance, a company’s interest rate risk arising from its bonds would correspond with outlined criteria of IAS39 as it is considered as “a risk component or its portion”. However, the IAS39 constrains the applicability of instruments to be used in hedging practice. It requires an entity to hedge only a non-financial item for all risk or hedge the foreign currency risks. No other risk components or portions were allowed under the IAS39. In other words, the IAS39 has stringent categories/types of risks related to the non-financial items. As a result, it constrained firms to apply hedge accounting on the non-financial items. Such inflexibility often increased the likelihood of hedge ineffectiveness. Contrary, the IFRS9 extended the eligibility of the risk components by the inclusion of the non-financial items. As a result, the change enabled to separately identify and reliably measure each risk components. Therefore, an entity may apply hedge accounting for the components of non-financial items under the new standard [14]. The following Figure 1 represents the differences in risk components under the IAS39 and IFRS9:

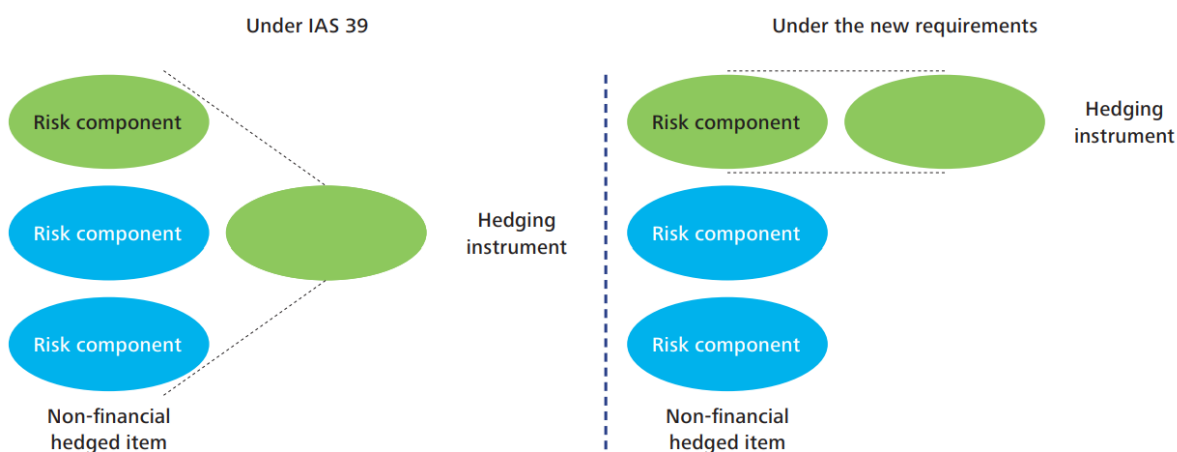

Figure 1: Risk components under the IAS39 and IFRS9

Note: The diagram is developed from [14]

It was stated that another major change brought by the introduction of the IFRS9 was that it allowed hedging “synthetic positions” [15]. The standard permits hedging the aggregated risk exposure where a derivative instrument could be considered as a hedged item. In contrast, the IAS39 prohibits the consideration of a derivative as a hedged item, which was challenging for the companies involved in derivatives trading. For instance, if an entity decides to hedge the risks arising from the purchase of a commodity in a foreign currency in two years, it would hedge the price risks by taking a long position in a forward contract, which enables fixing the commodity price. However, after one year, an entity would also decide to hedge the potential currency risk arising from the purchase of a commodity as well as applied forward derivative contract on the commodity.

Apart from the inclusion of the non-financial items and their components in hedge accounting, the IASB allowed hedging on the group or net position of an entity, which was restricted under the IAS39 especially in case of cash flow hedge of net positions. The restriction was explained by the potential accounting anomaly, which could arise from grossing up the profit or loss from a single instrument being recognized in different periods. Consequently, the required practice was challenged by the criticism, as it did not meet with an overall risk management strategy of an entity. The following Figure 2 represents the differences in cash flow hedge under two standards:

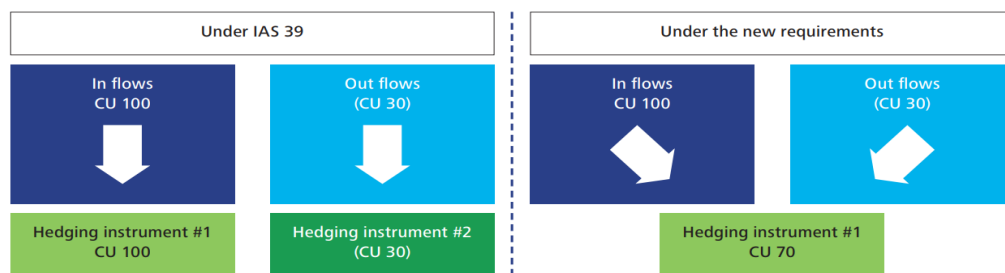

Figure 2: Cash flow hedges of net positions against the foreign currency risk

Note: The diagram is developed from [14]

As it can be noted from the Figure 2, an entity was required to hedge cash inflows and outflows by relying on two instruments, which was highly inflexible and had not met the risk management practices of an entity. On the other hand, under the IFRS9 an entity may apply only one hedging instrument to address the foreign currency risk affecting the net cash flow position.

It is noted that the introduction of the IFRS9 was due to the need to strengthen the quality of financial information by implementing prudent measures, which enable the prevention of failures that led to the Global Financial Crisis in 2008 [16]. Indeed, the author stated that the IFRS9 was primarily concerned with the banks. As it was already mentioned, IFRS9 is a forward-looking standard and it requires the introduction of the forward looking expected credit loss (ECL) measurement models. In fact, the standard defines three stages in recognition of ECL, which include the followings:

1. Performing
2. Under-performing
3. Impaired.

Indeed, banks are required to adopt ECL models to evaluate the quality of their assets, which are financial assets. However, the implementation of ECL models are not limited to the banks only. While the first stage does not require the estimation of the ECLs, second and third stage financial assets should include in the ECL calculations.

Conclusion

In conclusion, the current article focused on the analysis of the differences and similarities between IAS39 and IFRS9 based on the analysis of the existing academic and professional literature. It was found that the need to amend IAS39 emerged during the Global Financial Crisis in 2008 that started from the failure of the large American banks. The Crisis had demonstrated the weaknesses of the IAS39 standard, which was found complex and not matching the risk management strategies of entities due to strict rules, which significantly constrained companies in hedging activities. A newly introduced IFRS9 standard has addressed the shortcomings of IAS39 as it was developed on a principle basis. The comparison of two standards had demonstrated that the IFRS9 provided with greater flexibility and simplicity in hedge accounting practice by the extension of the hedge items to non-financial items, changing approach in assessing a hedge effectiveness, changing the group hedging and risk components and introduction of the forward-looking hedge practice. It is believed that the new standard has increased transparency and overall quality of financial information by ensuring reliable measurement, flexible approaches and aligning hedging activities with an overall risk management strategy of an entity.

References

1. Bernhardt, T., Erlinger, D., & Unterrainer, L. (2014). IFRS 9: The new rules for hedge accounting from the risk management's perspective. *ACRN Journal of Finance and Risk Perspectives*, 3(3), 53-66.
2. Du Plooy, C., De Vries, K. J., & Fromont, A. (2014). IFRS 9 hedging. Was it worth the wait, 33-36.

3. Ramirez, J. (2015). *Accounting for derivatives: advanced hedging under IFRS 9*. John Wiley & Sons.
4. Eriotis, N., Kounadeas, T., & Vasiliou, D. (2019). From IAS 39 to IFRS 9: literature review of studies on the implementation of IFRS in the European banking sector.
5. PwC UK. (2016). *Practical Guide: General Hedge Accounting*. Retrieved April 11, 2024 from <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/ifrs/publications/ifrs-9/practical-general-hedge-accounting.pdf>
6. Pryimak, N. (2019). IFRS background aspects and statements in the accounting of financial instruments.
7. Bottaro, F. (2016). The transition from IAS 39 to IFRS 9: Main impacts on the Banking industry.
8. Bischof, J., Brüggemann, U., & Daske, H. (2010). Relaxation of fair value rules in times of crisis: An analysis of economic benefits and costs of the amendment to IAS 39. *Social Science Research Network Working Paper Series*. <http://ssrn.com/abstract,1628843>.
9. Linnér, S., & Olmsäter, E. (2011). Providing Short-Term Relief by Amending IAS 39-the IASB's Mission?. rapport nr.: Externredovisning 10-11-82M.
10. Al-Hanandeh, A., Othman, A., Mastor, N., & ALnohoud, I. (2020). International Financial Reporting Standards (IFRS 9) and International Accounting Standard 39 (IAS 39) from 2003 to 2019: Bibliometric analysis. *Creativity and Change*, 14(11), 94-117.
11. Casta, J. F., Lejard, C., & Paget-Blanc, E. (2019, August). The implementation of the IFRS 9 in banking industry. In *EUFIN 2019: The 15th Workshop on European Financial Reporting*.
12. PwC UK. (2016). *Practical Guide: General Hedge Accounting*. Retrieved April 11, 2024 from <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/ifrs/publications/ifrs-9/practical-general-hedge-accounting.pdf>
13. Mojca, G. (2018). ANALYSIS OF THE REPLACEMENT OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARD FOR FINANCIAL INSTRUMENTS: IAS 39 VERSUS IFRS 9. *Management*, 16, 18.
14. Deloitte Global Office. (2013). *Hedge Accounting Reforms: A closer reflection of risk management*. Retrieved April 11, 2024 from https://www.iasplus.com/en-gb/publications/uk/need-to-know/2013/need-to-know-ifrs-9-hedge-accounting/at_download/file/29687A%20Hedge%20Acc%20need%20to%20know%20bd6.pdf
15. Müller-Henneberg, V. (2023). *Essays on IFRS 9 hedge accounting* (Doctoral dissertation, Universität Tübingen).
16. Frykström, N., & Li, J. (2018). IFRS 9—the new accounting standard for credit loss recognition. *Economic Commentaries*, 3(1), 1-13.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ СТИЛЕ

Закумбаев Адиль

*студент, кафедра русского языка и литературы,
Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, Казахстан,
г. Караганда*

Беспяева Куралай Амангельдыевна

*научный руководитель, старший преподаватель., Карагандинский университет имени
академика Е.А.Букетова, Казахстан,
г. Караганда*

В современном обществе язык играет ключевую роль в формировании общественного мнения и воздействии на массовое сознание. Одним из наиболее эффективных инструментов манипуляции языком является использование политической лексики в публицистическом стиле.

Слова и выражения, принадлежащие сфере политики, приобретают особую силу, способную воздействовать на эмоциональное состояние и восприятие читателей.

Актуальность данного исследования обусловлена не только распространением публицистических текстов в современных СМИ, но и их влиянием на формирование общественного мнения.

Цель данной статьи заключается в выявлении особенностей использования политической лексики в публицистическом стиле.

Объектом изучения является публицистический стиль, а предметом - использование политической лексики в рамках данного стиля.

Анализ этих явлений позволит выявить механизмы воздействия политической лексики на аудиторию и раскрыть ее роль в формировании общественного мнения.

Публицистический стиль, занимающий важное место в современных медийных практиках, является неотъемлемой частью общественного дискурса. Однако его воздействие на читателей оказывается не только в силе содержания, но и в использовании специфической лексики. Ведь смысл политической лексики как объект семантического исследования очень неясен по своей структуре. Этим он отличается от морфологии и синтаксиса, которые имеют четкую структуру и легко поддаются анализу. На арене и в политической борьбе люди, особенно представители власти (чиновники), не должны признавать свое поражение. Иными словами, политический язык - это язык победы, язык, который гарантирует, что его пользователи никогда не будут загнаны в угол. К примеру, чтобы избежать обвинений в повышении тарифов, правительство использует термин «корректировка тарифов», а чтобы избежать обвинений в совершении правонарушения, говорят о «процедурной ошибке».

В настоящее время медиа широко представлены в жизни людей и влияют на все аспекты их социальной жизни в различных областях. В этом процессе культурные и политические институты формируют дискурс, а затем с течением времени предполагаемые дискурсы с определенными целями и идеологией проникают в общество через социальные институты таким образом, что люди считают их чем-то нормальным и логичным, поэтому принимают их без сопротивления. Часто бывает так, что дискурс, который может состоять из событий, словесных реакций, интервью, принятых законов, решений и т.д., выражается в СМИ по-разному в иных языковых формах. Это означает, что каждый писатель / журналист сознательно использует свой собственный публицистический стиль, учитывая свою культурную, социальную, политическую и вообще идеологическую точку зрения. С.И.Бикмуканова называет синтаксическую структуру политической лексики новостными схемами [1]. Новостные схемы -

это синтаксис новостных сообщений, формальные категории, по которым можно анализировать новости, и их отношения друг к другу.

В публицистике пытаются выделить те или иные события и новости с помощью слов и языка. Фактически, манипулируя языком, можно выделить что-то в сознании аудитории. Выбор слов журналистами играет очень важную роль в воздействии на собеседников [2]. Иными словами, лексика и экс-лексика в тексте несут большую смысловую нагрузку. Слова, которые использует пишущий или говорящий, оцениваются по политической, социальной или даже этической ситуации, а точнее, чье-то высказывание оценивается по его общественно-политическому весу.

Эвфемизм в политической лексике как разновидность языкового стиля, а также части публицистического стиля также окрашивает использование языка, что автоматически отражает социокультурные условия жизни общества, а именно неопределенность перед лицом фактов, в результате чего суть проблемы затушевывается языковыми символами [3]. Также можем наблюдать, как содержание политической лексики, в рамках «коррупции и голода» становится расплывчатым после публицистического обсуждения и отсутствия продовольственной безопасности. За этим эвфемизмом ответственная сторона также находится в безопасности. При этом общество становится менее чувствительным к сути проблемы. Иными словами, общество становится менее критичным. Эвфемизмы таят в себе опасность притупления чувства социальной солидарности и социального невежества. Различные политические формулировки, выдвигаемые правительством, социализируются в обществе через средства массовой информации. Используя средства массовой информации, можно надеяться, что информация расширится как по количеству людей, так и по территории, которая может быть охвачена.

В процессе социализации политического языка с характерным языковым стилем через СМИ роль журналистов незаменима для донесения информации, которую правительство хочет донести до широких слоев населения. При этом журналисты не должны полностью копировать то, что передает правительство, но должны сначала отфильтровать это, используя более простые слова, не меняя заложенного смысла. Н.В. Дитятева утверждает, что средства коммуникации могут способствовать умножению коммуникационных сообщений, передаваемых общественности как на региональном, национальном, так и на международном уровне [4]. Разнообразная политическая лексика, используемая правительством, отличается запутанностью, своеобразием стиля, содержит переносные, а не денотативные значения, что затрудняет ее понимание населением. Кроме того, в многообразии политического языка много проблем вызывает «камуфляж», то есть произнесение чего-либо не по его истинному (ироническому) назначению. Например, о людях, которые протестуют против существующего неравенства, правительство говорит, что они настроены против правящей партии. Власть говорит, что люди, выходящие на демонстрации с требованием соблюдения своих прав - контрпродуктивны, и т.д.

Прежде всего, политическая лексика обогащает публицистический стиль, придавая ему конкретность и выразительность. Термины, характерные для политического дискурса, помогают точнее сформулировать идеи автора, делая его высказывания более ясными и недвусмысленными. Кроме того, использование специфической лексики может создавать ассоциации с определенными политическими течениями или идеологиями, что способствует формированию определенного характера текста. Однако следует также отметить, что употребление политической лексики может вносить элементы предвзятости в текст.

Кроме того, использование политической лексики в публицистическом стиле часто связано с формированием образа оппонента. Автор может воспользоваться терминами с негативной коннотацией, чтобы дискредитировать противоположную точку зрения или политического лидера. Этот прием может быть эффективным средством риторики, однако он также вносит элементы политической борьбы в текст и может исказить объективность представленной информации.

В заключении отметим, что язык прессы в рамках применения политической лексики всегда является одним из основных факторов воздействия на аудиторию, ведь политические

ситуации всегда навязывают свою точку зрения другим составляющим человеческого общества. С другой стороны, доминирующая политическая сила может использовать различные инструменты для распространения своей идеологии по всему миру, для достижения этой цели она может использовать самые разнообразные языковые формы. Таким образом, можем наглядно увидеть, как политическая лексика используется для манипулирования различными людьми.

Список литературы:

1. Бикмуканова С.И. Публицистический стиль и его функционирование // ScienceTime. 2014. №12 (12).
2. Голубева Е.В. Функционирование экологической лексики в газетно-публицистических текстах // Теория и практика современной науки. 2017. №6 (24).
3. Никитина Ю.А. Проблема обучения студентов-лингвистов пониманию политического дискурса (на примере использования фразеологизмов) // АНИ: педагогика и психология. 2016. №4 (17).
4. Дитятева Н.В. Особенности употребления лексики в публицистических текстах политической тематики // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2013. №5.

EFL TEACHERS' EXPERIENCE ON DEVELOPING SPEAKING SKILLS THROUGH TASK-BASED LANGUAGE TEACHING

Danagul Melissova

*Suleyman Demirel University
Department of Language Education*

*Thesis Supervisor:
MSc, Perizat Kalybaikyzy*

Abstract

This study is aimed to identify the benefits and drawbacks of Task-Based Language Teaching and to define effective suggestions for implementing task-based language teaching. Further, it examines EFL teachers' experience in implementing task-based language teaching. Most English learners are not able to speak fluently or express their speech in the proper way. Therefore, this study examined the task-based language teaching approach to develop students' speaking skills and defined effective suggestions for implementing task-based language teaching including possible solutions to overcome the main challenges by International task-based language teachers. As a methodology tool, qualitative data was obtained through thematic analysis, and 35 International task-based language teachers were involved in the research. According to the results, task-based learning can help students enjoy learning English and it can be the most effective way to improve speaking skills. However, designing the materials and developing task-based language tasks, and the lack of assessment skills for task-based learning performance were considered problematic challenges to implement task-based language teaching. Furthermore, the results revealed significant differences in understanding of task-based language teaching among the participants according to their locations and years of teaching experience. The study offers to examine the pedagogical implications of task-based language teaching for curriculum development.

Keywords: task-based language learning, task-based language teaching, tasks, speaking skills, international task-based language teachers, approach, technique, successful implementation.

CHAPTER 1

Introduction

There is no evidence that a particular teaching approach is the best. It has been stated that currently innovative teaching takes a vital role in acquiring a foreign language. The students need extensive help and exposure to the target language. Many researchers have revealed the benefits of active learning and language learners need various activities where the target language is mostly utilized, since speaking is a main purpose in order to achieve a result. According to the facts in the article, an innovative and powerful language teaching approach is Task-Based Language Teaching. The essence of task-based learning is "learning by doing" and it is a highly used approach when testing students' previous knowledge and engaging learners with something new. However, most EFL Teachers avoid using task based language teaching approaches in their classrooms.

According to several studies, traditional approaches which are used by frequent teachers are not interesting for the students and focusing attention on mastery of grammar is not totally achievable in the most target language learners. Thus, unfortunately, most students do not develop their speaking skills. It should be noted that mastering speaking skills is one of the important 21st century skills. Therefore, teachers should find out and implement effective approaches for their future generations. Therefore, learning and teaching through the TBLT approach might take a vital role that needs to be implemented for both perspectives: students and teachers.

1.1 Research problem

Many studies have researched the effect of TBLT to develop the English language. It is remarkable that most English learners are not able to communicate or express their speech. Consequently, on the teachers' part, there is a lack of authentic situations and linguistic tasks inside classrooms, so the students find it difficult to be involved in practicing.

1.2 Significance of the Study

The significance of this study is based on the following factors: It examines the effect of implementing Task-based Language Teaching on developing speaking skills. Additionally, the research results can be shown to EFL teachers and students in order to improve the students' performance in English as a foreign language.

1.3. Aims and objectives

The purpose of this study is to identify the benefits and drawbacks of Task-Based Language and to examine TBL Teachers' perceptions of implementing TBLT. Why is TBLT important? It is meaning-based and motivating because it is relevant to learners' real-life needs and it involves learning by doing. According to what has been mentioned so far, most students fail when they perform speaking skills. They face problems in expressing themselves using accurate, fluent, and even simple sentences. Thus, the students do not have any desire to develop the language and opportunities to speak in real life since they are struggling with grammar, vocabulary, and pronunciation. The most important reason is that such students do not have any idea about developing speaking skills through communicative, interesting, and interactive tasks. Therefore, to find solutions to these problems, the author is determined to examine EFL Teachers' experience in developing students' speaking skills through Task-based language teaching.

Research questions:

- 1) What are the main challenges in implementing a Task-Based Language Teaching approach to develop speaking skills?
- 2) What are the main benefits in implementing a Task-Based Language Teaching approach to develop speaking skills?
- 3) What are the effective suggestions in implementing TBLT to develop speaking skills?

CHAPTER 2

Literature Review

2.1 The importance and the challenges of speaking skills

It is worth noting that the reviewed literature includes the speaking skills' both the importance and the challenges. To provide the importance of speaking skills, it is an important part of human communication. Thus, researchers have provided some definitions for speaking. Additionally, Brown (1994) adapts that speaking is a collaborative production process that involves both the production and reception of information.

To address the difficulties of speaking, many authors consider that there are significant challenges in developing speaking skills. Thus, speaking is one of the most challenging abilities for language learners to master and it is a significant aspect in order to acquire a second language. Accordingly, Hamouda (2012) stated that many problems such as low English proficiency, negative evaluation, fear of speaking in front of the class and of making mistakes, and being shy have led the students to be reluctant and silent while answering teachers' questions.

2.2 Techniques to improve speaking skills

Deriving from the synthesized literature, it is explained that there are different strategies and effective techniques in order to develop speaking abilities with the help of the Task-Based-Language-Teaching method. Thus, Behnam and Pouriran (2009) argued that in order to improve speaking skills, questions have a big important role. There should be high-level cognitive questions that help students to use higher-order thinking. Consequently, the students use their skills to analyze, evaluate and solve the problem using the target language. According to several studies, generally, the approaches that are used in speaking are learning vocabulary actively and naturally. It is believed that Vocabulary is one of the most important things to master before practicing speaking and students always find it difficult to communicate without a strong vocabulary.

Basically, the functions of questions in the discussion part of the pre-stage should be noted there: "formation-seeking", "information-checking" and "clarification questions", giving assurance and a warning, requests, or elicitations. Moreover, Kuśnierek (2015) claimed that role-play activities develop learners' fluency in speaking through a wide range of language functions: apologies, and greetings.

Thus, role-play activities are the best choice in order to overcome the fear of speaking, including developing creative thinking of learners, since it shows the real-world situations to the learners.

According to several studies, TBLT is suitable for all ages. EFL speaking activities that are suitable for advanced language speaking can be classified into individual and group activities. Individual activities: such as storytelling, drama, and academic presentation. Accordingly, Kabdrgalinova's (2015) discussions, role play, jokes, interviews, surveys, and conversations can be considered as spoken interaction activities. It was mentioned that there are several models of having fluency, accordingly, it should be noted that the first activity is having a conversation on the way. The purpose is to have conversations about what the students do every day since it is more appealing and enjoyable. The next activity is called a discussion group where only simple topics should be discussed because the goal is to teach the students how to communicate in English.

2.3 The concept, benefits, and drawbacks of Task-Based Language Teaching

Task-Based Language Teaching is developing the target language through the process of experiencing it in the classroom. Similar to that, language learners in TBLT actively communicate in real life using the English language.

As it is well known, the student-centered approach has numerous advantages and allows more meaningful speaking tasks than a teacher-centered approach. To put it another way, task-based language teaching can be identified as providing active learning and engaging learners in authentic for meaningful purposes (Nunan, 2006). Furthermore, Nunan (2001) stated that Task-Based-Language-Teaching is an approach to communicating through interaction in the target language. So, the students are trained to produce the language, including learning the strategy of language.

It should be noted that the task-based learning approach is seen by students as a great methodology to improve language practice opportunities. As a result, task-based learning incorporates and expands students' opportunities to participate in the classroom through continuous practice. Additionally, Chuan (2010) concluded that task-based learning enables students to be self-confident in order to practice the language without worry. More importantly, the teachers can have a range of fun activities for their students, so they may be active receivers. Consequently, it may decrease the level of being passive listeners.

Deriving from the synthesized literature, accordingly, Allwright and Bailey (1991) stated that "even if anything else seems to be in their favor, learners can 'switch off' because they really do not like the way methodology from their course is represented in the teaching materials" (p.162). So, students would need to have a great deal of encouragement in learning the target language. While there has been much research on the benefits of the task-based language teaching approach, few researchers have taken some criticisms and challenges into consideration. Accordingly, Hutagalung (2019) stated that while speaking, the students will be shy and their level of self-confidence will be low. That is why most authors support the idea of paying attention to more communication instead of meaning.

2.4 The successful implementation of TBLT

Reynolds and Yu (2005) asserted that Task-Based Language Teaching encourages language learning by placing learners at the core of the language process. Accordingly, task-based language teaching normally necessitates real-world activities in which students take on leadership roles and use the four skills on a regular basis. The study results also showed that in order to complete the task, learners should use this to explore the possibilities of speaking orally and comprehending texts and oral messages.

It is generally accepted that task instruction is going to be most effective when learners' primary focus is on meaning and it is very possible students would have to write an email in their life. Thus, it can be stated by many authors, that an email task helps to motivate the learners when they realize that effective TBLT should be underlined by suitable needs. The task that the learners do, should reflect while they are learning English.

2.5 The role of a teacher in TBLT

Significantly, it was argued by many authors that the teacher is the leading actor in the successful implementation of the Task-Based Language Approach. Van den Branden (2006) concludes that "the role of the teacher in TBLT is crucial because teachers bring TBLT to real-life" (p. 179). It is

important to understand how teachers learn about tasks and incorporate them into their language teaching.

2.6 Definitions and requirements of TBL Tasks

Task is something that belongs in real life and takes any of the tasks people do such as cooking or buying food, getting a taxi, asking for recommendations for good restaurants or hotels, and for interesting places to shop. Thus, Willis (1996) stated that "tasks are always activities where the target language is used by the learner for a communicative purpose in order to achieve an outcome". Additionally, Nunan (1989) utilizes the term 'task' rather than 'activity'. So, 'tasks' are activities or actions that are performed as a result of learning a language, such as drawing a map, purchasing tickets, and driving a car in a city. These types of activities necessitate the teachers' particular criteria for successful completion. Furthermore, tasks should be learner-centered and should be carried out in authentic contexts. Hence "learning by doing" is more effective than just learning about something.

2.7 Positive and negative points of previous studies

According to the previous studies, it was concluded that, since the classes were closely linked to their backgrounds, learners were encouraged to trust in their strengths and felt confident to take an active role in class during the implementation of tasks. Honestly, learners had faith in their abilities, because they became even more optimistic as class task creation progressed.

There were a few such studies that talked about speaking rather than focusing on TBLT itself, even though the research topic is mostly about the TBLT approach. For example, Novia (2002) concluded that speaking skills through task-based learning in English foreign language classrooms do not convey enough information about TBLT in his study. Furthermore, on the topic "Effects of mobile-supported task-based language teaching on EFL students' linguistic achievement and conversational interaction", the qualitative study was well structured, since TBLT is mostly about experiments and perceptions. However, it had some issues such as the quality of the quantitative study being poor, because of insufficient teachers.

CHAPTER 3

Methodology

3.1 Description of methodology

The researcher used qualitative data due to the characteristic of the context. Baxter and Jack (2008) stated that a "qualitative methodology including thematic analysis provides tools for researchers to study complex phenomena within their contexts" (p. 545). Accordingly, the thematic analysis helped the author to deeply define the effective strategies for boosting speaking skills through TBLT and to investigate EFL teachers' experience with TBLT. Significantly, it helps to increase the reliability, validity, and practicality of research instruments and provides detailed views of participants. The author purposefully chose participants that will best help the researcher comprehend the research questions.

3.2 Instrumentation

The instrumentation of the study is qualitative data and thematic analysis was chosen to take open-ended interviews from the participants. Interview questions involve open-ended questions starting from general questions of the participants allowing the participants to openly discuss their teaching experiences and to learn about the teachers' backgrounds. The content of the interview questions is also focused on the successful implementation of TBL teachers. The author preplanned to develop and utilize an interview protocol for asking questions, and recording answers. Three interview participants agreed to record their voices. Meanwhile, the author took notes in case of failure with the equipment and planned in advance for the transcription.

3.3 Validity and reliability

To increase the validity and reliability, the interview questions were first designed in English and reviewed by a diploma supervisor. The consent letter of the interview was sent beforehand to the participants. Additionally, anonymity and the length of interview time were informed.

3.4 Participants and Setting

Online meeting interviews were held at the Zoom conference and each interview lasted 30 minutes. The participants were informed that their answers will be used only for the purpose of the

study. The number of interview questions are 19 and 35 international TBL teachers were involved in the research. They are from Hong Kong, Spain, Brazil, Perm, Russia, China, Greece, Sweden, Mexico, Mainland, Santander, and the Czech Republic. The teaching experience of TBL interviewees starts from 7 months to 30 years.

3.5 Procedure of research

The process of collecting interview information started on the 1st of March. The participants were found on Facebook and Instagram platforms through using different ways such as writing task-based language teachers in hashtags and following useful recommendations like the high possibility of finding a Facebook group about linguistics TBLT.

3.7 Limitations

Because of the Pandemic situation, qualitative data was conducted through various platforms: such as Instagram and Facebook. Additionally, the author did not ask a question regarding the support from the administration. Perhaps their schools support them very well in these regards: What kind of funding is allocated? What are the attributes of the trip? TBLT can be in different types of projects. However, Kazakhstan may not be very supportive of certain schools, perhaps because of it they have many problems.

CHAPTER 4

Results

4.1 The main benefits of TBLT to develop speaking skills

The research findings revealed the main benefits of TBLT to develop speaking skills. According to the majority of interviewees, the TBLT approach prioritizes learners' communicative competencies, since the learners are given more opportunities to strengthen their communicative competence through being exposed to authentic texts and connected to the real-world situation. Otherwise, the students do not complete the task and cope with the task successfully. Additionally, students have learner agency in completing the task, as they can talk about the ideas they think of, but not just repeat some "standard phrases". So, students are equipped with scaffolding for the target speaking tasks. Hence, students have no worries about the accuracy of the language. Therefore, students have clear purposes in each activity, because they focus on task completion by using the target language and want to speak without necessity.

Furthermore, TBLT supports students in making a linkage between the language forms and functions to complete an authentic task. Students are free to choose the linguistic resources to help them complete a task focusing on pragmatic meanings. Moreover, there are some inputs before students produce comprehensible outputs which facilitate students' language acquisition. Thus, students are encouraged to use their acquired linguistic resources to complete a task. At the same time, it is good for teachers to provide relevant/targeted language/linguistic items for the students.

4.1.1 Teachers have a higher level of understanding of Task and TBLT

The overall findings of this study revealed that teachers have a higher level of understanding of tasks in TBLT. Thus, according to the findings, the purpose of the study was identified and most teachers accepted to use of TBLT in their classes. To start with the general ideas of participants, claimed that TBLT has many benefits that can improve speaking skills and they agree that teachers should be open-minded toward the TBLT approach. Overall, the impression of the author was marvelous, since most interviewees provided high-quality answers.

4.2 The main challenges of TBLT to develop speaking skills

The overall findings showed the main challenges of TBLT to develop speaking skills. Most participants agree that students' lack of vocabulary, and completing the task of ensuring students use the target language patterns, especially for learners with a low level of English, were one of the top challenges. Furthermore, no acquisition of new grammar or vocabulary features, so it is difficult to design the materials and develop TBL Tasks. Finally, teachers need to be creative while working by following a book, but it can be hard when it comes to assessing the students. Finally, teachers have to construct Tasks that suit the needs of various students.

Interviewees believe there are many practical reasons that teachers may avoid TBLT. Firstly, teachers need to be creative while working by following a book, but it can be hard when it comes to assessing students, then teachers have to construct tasks that suit the needs of various students. Secondly, there is no acquisition of new grammar or vocabulary features, this is time-consuming because of the tight curriculum, designing the materials, and development of the tasks. The third reason is speaking lessons are "output" lessons, so the priority would be put on "input" lessons if the curriculum is tight. Accordingly, time limitations in class, full curriculum, the ability of students, school ideologies, and regulations set by the English panel are the frequent reasons to avoid TBLT among the most interviewees. However, according to several participants, it is impossible to avoid using TBLT, because there must be a given situation to provide the context for us to express our ideas.

Some of the research participants provided personal experience: "Students' lack of vocabulary and sentence patterns to complete the task was one of the challenges. To overcome this problem, it is better to use pre-task "cheat sheets" to help students with language input and find appropriate contexts for students to output language as a result, teachers had to search online for some previous practices". Furthermore, another professional participant answered: "The biggest challenge is how we could promote the use of English to tackle a task as EFL students have less knowledge of English as their second/foreign language and are less confident in using the second language. To help students, there should be scaffolding to progressively prepare for the task following the TBLT stages.

However, some teachers from Spain have not had any challenges, since they try to use material developed by experts. Because it is a fact, the main problem is teaching without any material or course book. Thus, most problems are about time management, since some of the teachers' students are passive and reluctant to do TBL tasks at home. Therefore, it is time-consuming to pursue all TBL tasks at school. Additionally, students are often limited to the use of stock phrases and artificial language in a constrained context, since speaking should be carried out in a natural-authentic context.

4.3 Effective suggestions in implementing TBLT to develop speaking skills

The result of research findings showed preferable TBL activities that are useful for a successful speaking task-based language lesson by interview participants. Therefore, most interviewees agree that Small group discussion, Storytelling, Information/Opinion gap activities, Role-play, Contextualization, and Think-Pair-Share are the most effective activities.

Additionally, in this study suggestions were provided by international professional teachers in using TBLT to improve speaking skills. To start with the first suggestion, most importantly, teachers should consider the flow of scaffolding. When designing a good speaking task for the students, teachers could consider the following questions: What are the aims of the task? What is the context? What are the contextual features? What are the possible linguistic resources available? What are the scaffolding steps? How would you organize the pedagogical skills? When would you intervene? Secondly, scaffolding is always needed. Different speaking outputs are expected for students with different abilities. Students should be given enough support before teachers get them to speak. Thirdly, modifying the authentic materials according to the needs, and abilities of the students in advance and focusing more on fluency instead of accuracy for speaking tasks are important. Teachers should leave the accuracy part for writing tasks. Overall, most participants agree that teachers should stick with the objective, not aim too much. To conclude, everyone will benefit from letting the students handle the teaching process in a well-prepared environment.

In order to reduce practical reasons for avoiding TBLT, this article provided experiences on implementing possible solutions to overcome problems provided by professional TBL teachers. Additionally, the frequent challenges in implementing TBLT were provided to answer research questions. The biggest challenge would be ensuring students use the target language patterns in the tasks, especially for learners with a certain level of English. They could use their own language capability to finish the speaking tasks. To solve the problem, the majority of teachers support the idea of reminding them explicitly before they start. Another reason is that lack of knowledge of the language and using TBLT in elementary classes, make a great deal of scaffolding. Moreover, time allocation among the learning tasks, assessment, and other compulsory school work in a class are the toughest thing. Therefore the teachers should try to simplify the context and the procedure that

students need to take to reach the learning target. Many participants from Russia wrote that the teachers need to understand the natures of the students first, which helps to think about the tasks that are relevant to their lives and should consider ahead of the possible reaction of the students, like the challenges they might have during the process. Hence, teachers have to make students speak English without realizing they are actually doing it and should consider students' English proficiency and engage the students first before using the TBLT. Significantly, the teachers need to be creative while working by following a book, but it can be hard when it comes to assessing students, then teachers have to construct tasks that suit the needs of various students. It is preferable to prepare different strategies for different levels of students, since some students may not have enough confidence to join the lesson

CHAPTER 5

Conclusion

The study aimed to identify the benefits and drawbacks of Task-Based Language Teaching and to define effective suggestions for implementing Task-based language teaching. To conclude, the study found that Task-based learning can improve students' speaking ability in authentic situations. The first benefit is learning from mistakes since students can have another chance of doing the same task in a better way considering teachers' feedback. Finally, based on the findings, the students are free to choose the linguistic resources to help them complete a Task since TBL can help to develop not only speaking skills but also communicative skills. Moreover, according to the study, there is no acquisition of new grammar or vocabulary features, so it is difficult to design and develop TBL Tasks. According to participants' suggestions, teachers do not have to be affected by the syllabus and should keep in mind that TBLT is a simple type of speaking practice. Hence, teachers have to make students speak English without realizing what they are actually doing.

Because of the Pandemic situation, qualitative data was conducted by Instagram and Facebook platforms. Additionally, the author did not ask a question regarding the support from the administration. To better comprehend the usage of TBLT, future research could address the pedagogical implications of TBLT for curriculum development. Moreover, in order to increase practice, the researcher highly recommends creating clear purposes and discussing the topics of the tasks. These recommendations are necessary to develop students' learning process.

References

1. Allwright, D., & Bailey, M. (1991). *Focus on the Language Learner*. Cambridge University.
2. Baxter, P., & Jack, S. (2008). Qualitative case study methodology: Study design and implementation for novice researchers. *The Qualitative Report*, 13(4). 544-559. <https://nsuworks.nova.edu/tqr/vol13/iss4/2/>
3. Brown, D. (1994). *Teaching by principles: an interactive approach to language pedagogy*. Englewood Cliffs.
4. Behnam, B., & Pouriran, Y. (2009). Analyzing Teacher/Learner Interactions in Iranian EFL Task-Based Classrooms. *Porta Linguarum*, 12, 117-132.
5. Chuan, M. (2010). Implementing a task-based approach to teach and assess oral proficiency in the college EFL classroom.
6. Hamouda, A. (2012). An Exploration of Causes of Saudi Students' Reluctance to Participate in the English Language Classroom. *International Journal of English Language Education*, 1(1), 17-34. <https://doi.org/10.5296/ijele.v1i1.2652>
7. Hutagalung, Y. (2019). Role of peer group in selective exposure about pornography through among teenagers of modern Islamic boarding school. 392. shorturl.at/gmuJU
8. Kabdrgalinova, S. (2015). The use of various activities and techniques in teaching speaking. *KazNU BULLETIN*. <https://articlekz.com/en/article/23537>
9. Kusnierek, A. (2015). Developing students' speaking skills through role-playing. *World Scientific News*, 7(1), 73-111.
10. Novia, T. (2002). Strategy to improve students' ability in speaking. *Makalah Tugas Akhir S1*.
11. Nunan, D. (1989). *Designing tasks for the communicative classroom*. Cambridge University Press.

12. Nunan, D. (2001). Aspects Of Task-Based Syllabus Design. <http://www3.telus.net/linguisticsissues/syllabusdesign.html>
13. Nunan, D. (2006). Task-Based Language Teaching in the Asia Context: Defining ‘Task’. http://www.asia_efl_journal.com
14. Reynolds, L., & Yu, M. (2022). Using English as an International Language for Fluency Development in the Internationalized Asian University Context. *Asia-Pacific Edu Res* 3(1), 11–21. <https://doi.org/10.1007/s40299-020-00534-w>
15. Van den Branden, K. (2006). *Task-based language education: From theory to practice*. Cambridge.
16. Willis, J. (1996). *A Framework for Task-Based Learning*. Harlow: Longman.
17. Willis, J. & Harrison, C. (2018). Supporting teacher responsiveness in assessment for learning through disciplined noticing. *The Curriculum Journal*, 29(4), 464-465. <https://doi.org/10.1080/09585176.2018.1481442>

Appendices

Appendix A

Interview questions

- 1) How long have you been teaching?
- 2) What do you think is preferable to use TBLT for young or adult students?
- 3) Which approaches teachers can use in order to improve learners' speaking skills?
- 4) Do you prefer to use a Task-based language teaching approach in developing speaking skills?
- 6) How long have you been teaching through the TBLT approach?
- 8) Which one is good at implementing TBLT in order to improve speaking skills: inexperienced young teachers or experienced traditional teachers?
- 9) How well do EFL teachers understand TBLT concepts?
- 10) For what practical reasons do teachers choose or avoid implementing TBLT?
- 11) What is the biggest challenge have you faced in implementing TBL to develop the speaking skills of students and how did you overcome it?
- 12) What types of task-based speaking activities are often used in EFL classes?
- 14) What benefits of Task-based speaking activities used in EFL classes “for EFL teachers”?
- 15) What suggestions could you give to using TBLT in improving speaking skills?
- 16) What speaking-specific strategies are useful for a successful speaking task-based language lesson, and why?
- 17) What speaking TBLT tools do you use in your classrooms?
- 18) How would you describe your successful task-based language lesson?
- 19) What motivates you to continue to teach through a Task-based approach in developing speaking skills?

Appendix B (consent letter)

Consent Form

For teachers’ participation in a research study entitled “EFL Teachers’ experience on developing students’ speaking skills through Task-Based Language teaching”.

Description:

Dear Participant, you are invited to contribute to this interview. Thank you in advance for taking the time to read this information leaflet. This study is being conducted as a part of a Diploma Writing for getting a bachelor’s degree at Suleyman Demirel University. I need your participation in my research methodology part.

Purpose: The purpose of this study is to identify the benefits and drawbacks of Task-Based Language Teaching to improve speaking skills. Second, it aims to identify Task-based language teaching strategies necessary for developing speaking skills.

Time involvement: The interview questions will take about 15-20min approximately.

Participant Selection: You were selected as a possible participant in this study because of your teaching experience in TBLT. Your participation would be greatly appreciated.

Please note, that this is not a test and there are no right or wrong answers. I am interested in your personal opinion and would like to request that you answer honestly.

Risks and benefits: This study is considered a minimal risks study. You might have some negative experiences and emotions while being a participant in different studies. However, dear participant, you will contribute to the literature to study in general by agreeing to participate in the study. Furthermore, you may learn more about TBLT through active participation.

Confidentiality: Any information obtained for this study through which you might be identified will remain confidential and will be disclosed only with your permission.

Contact: If you have any questions about this study, you can contact me, Primary Researcher(s): Melissova Danagul, senior student of Faculty of Education and Humanities, Suleyman Demirel University, 180302108@stu.sdu.edu.kz or + 7 778 762 92 04. My supervisor is Perizat Kalybaikyzy and her email is perizat.kalybaikyzy@sdu.edu.kz

Please sign this consent form if you agree to participate in this study.

I have carefully read the information provided;

I have been given full information regarding the purpose and procedures of the study;

I understand how the data collected will be used, and that any confidential information will be seen only by the researchers and will not be revealed to anyone else;

I understand that I am free to withdraw from the study at any time without giving a reason;

With full knowledge of all foregoing, I agree, of my own free will, to participate in this study.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТİNДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МӘНІ МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Базархан Г.Қ.

Ақтөбе, Қ. Жұбанов атындағы АӨУ

Баланың бастауыш білім сатына аяқ басуымен олардың өмірінде бұрын жетекші мәнге ие болған «ойын» әрекетінен оқу әрекетіне өтуімен олардың танымдық, шығармашылық қабілеттері мен белсенділігінің артып, дамуына барынша қолайлы орта жағдайы жасалуы керек. Осыған орай кейбір зерттеушілер көзқарасынша кіші оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың тиімді жолы – оқушылардың өзіндік жұмыстармен айналысуы, өз бетінше білім алуын ұйымдастыру екені айтылады. Әрине бүгінгі бастауыш мектеп оқушылары үшін соңғы жылдар ішінде мазмұндық тұрғыдан үздіксіз жетілдіріліп келе жатқан жеке пәндерді оқытудың үлгілік оқу бағдарламалары, оқулықтар мен қосымша оқу құралдарының (Хрестоматиялар, электронды оқу құралдары) мазмұны өзіндік тапсырмалар жүйесімен толығып, мол мүмкіндіктер мен жағдайлар жасап отыр. Мектеп мұғалімдері сабақ барысында әр оқушының өз бетінше жұмыстар жүргізіп, олардың интеллектуальдық тұрғыдан даму белсенділігін, еңбек сүйгіштігі мен адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеп, оқу әрекетіне ынтасын арттыруда түрлі әдіс-тәсілдерді, педагогикалық техникалар мен технологияларды қолдану арқылы барынша мүмкіндіктер жасайды. Бұл әсіресе күнделікті тәжірибелерден байқап жүргеніміздей балалардың логикалық, шығармашылық тапсырмаларды орындауынан, қиындық тудыратын есептер мен жаттығулардың шешімін табудағы иірақ әрекеттерінен, білуге деген ұмтылыстары мен түрлі танымдық ойындар арқылы оқу әрекетінің әр жаңа міндеттерін шешудегі белсенділігінен анық көрінеді. Түрлі педагогикалық амалдар мен оқу формаларын, түрлерін, әдіс-тәсілдерін сабақта тиімді пайдалану шеберлігі мұғалімнің меңгертіп отырған білімдер мен біліктерді оқушылардың айрықша ықыласпен тыңдап, білімді берік меңгеруіне ықпал етері сөзсіз [1].

Ғалымдардың пікіріне сүйенсек, тек эвристикалық жұмыс формалары ғана оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуда, мектепке жаңаша серпін беріп, жаңа өмір рухын, еңбек пен қызмет рухын сыйлай алады. Сыныпта оқушыны үнемі «есінеп отыруға» әкелетін білімді құрғақ жалаң оқу мен жаттанды еске сақтаудың себебі, көбіне оқушылардың өздеріне тапсырма беріп, жұмыс істегіп, білім алуымен дамуы үшін үнемі өзбетінше жаттығуларды, тапсырмаларды орындату амалы екенін сынайды. Бұл ғалым пікірімен біз де белгілі бір деңгейде келісеміз. Өйткені оқушыны тыныш отырып, берілген тапсырманы жәй орындату нәтижесіндегібаға танымдық мақсатқа қол жеткізуде ешқандай қанағат сезімін, қуаныш сыйламайды, оқу әрекетіндегі қызығушылығы мен ынтасын ешқандай оятпайтыны да белгілі, ал мұндай күйде орындалған оқу әрекеті балада танымдық белсенділікті дамытып, қалыптастыруға түрткі бола алмайтыны сөзсіз. Сондықтан *бастауыш сынып оқушысы үшін жаңадан өмірінде үлкен орын алып, бастау алған оқу әрекетінің белсенді сипатқа ие болуында мұғалімнің оқыту әрекетін шығармашылық тұрғыдан түрлі тірек материалдарын, дидактикалық оқыту құралдарын оқу талаптарына сай, ұтымды пайдалана отырып әр сабақтың қызықты, сезім мен эмоцияға толы ұйымдастырылып, өткізілуі өте маңызды*. Бұл орайда бүгінгі заман талабына сай, баланың күнделікті өмірінен кеңінен өз орнын алып отырған *ақпараттық технология құралдары арқылы оқу үдерісін ұйымдастырудың маңызы зор* деп білеміз.

Бүгінгі таңда қолда бар ғылыми деректер мен дәлелдер танымдық белсенділіктің құрылымдық және функционалдық жағынан өте күрделі мәнге ие таным жолындағы тұлғаның сапасы екенін көрсетеді, ол әртүрлі аспектілі зерттеу тәсілдері болған кезде нақты анықталған.

Сонымен танымдық белсенділіктің дамуы кіші мектеп жасындағы баланың үнемі өсіп келе жатқан танымдық қажеттіліктері мен оларды қанағаттандырудағыоқу мүмкіндіктері арасындағы қайшылықтарды жеңуіне негізделеді. *Бұл баланың оқу пәніне және оқу әрекеті үдерісіне деген қызмет етудегі қатынасынан көрінетін белсенді жағдай. Адамның танымға деген табиғи ұмтылысы, іс-әрекеттің сипаттамасы, оның қарқындылығы және интегралды тұлғалық білімі.* Осындай өзіндік тұжырымдар жасай отырып, біз ғылыми тұрғыдан зерттеуші Э.А. Красновскийдің танымдық белсенділікүғымына берілген анықтамасын негізге ала отырып, кіші оқушылардың танымдық белсенділігі –бұл оқу әрекетіндегі *оқушының жаңа нәрсеге деген қызығушылығының көрінісі, жетістікке ұмтылу, таным жолындағы қуанышқа толы сезімі, бұл оқудағы және өмірлік мәселелерді шешуге деген көзқарастың болуы; сол секілді оқытудың негізінде жатқан біртіндеп күрделене түсетін мәселелерді шешуге деген дайындық деңгейінің көрініс беруі деп тұжырым жасаймыз, әрі осы көзқарасты негізге ала отырып,* бастауыш мектеп жасындағы оқушылар бойында танымдық белсенділіктің даму ерекшеліктерін анықтап, мазмұндауға талпынамыз.

Жалпы бастауыш мектеп – әр жас оқушының жеке тұлғалық болмысының және санасының дамуы қалыптасып, дамуы қарқынды жүретін, ерекше құнды, қайталанбайтын кезең. Сондықтан бастауыш мектеп сатысындағы білім – үздіксіз білім берудің алғашқы сатысы болуымен айрықша мәнге ие. Осы кезеңде оқушы бойындағы табиғи мүмкіндіктердің көзін тауып, дарындылықты дамытып, тәрбиелеу, әрі бастауыштан бастап оқылатын әр пәнге деген қызығушылықты арттыру алғашқы ұстаз алдындағы басты міндеттің бірі болмақ. Танымдық белсенділік – бұл тек бір ғана белгімен анықтап, көрсетуге болмайтын көп қырлы ұғым, оның алуан түрлі сипатын айқын көруімізге болады. Өйткені белсенділік баланың іс-әрекет барысындағы жағдайы, күйі. [2].

Сонымен білім берудің жаңа сапасын тек шығармашыл, жаңашыл, өзінің педагогикалық қызметінің нәтижелеріне бей-жай қарамайтын, заманауи ойлай алатын, жаңа заманның ерекшеліктерін өткір сезінетін, оқушылардың білім сапасын арттырудың жаңа жолдарын іздейтін мұғалім ғана қамтамасыз ете алады. Алайда, мұғалімнің жеке кәсіби тұлғасына және оның балаларды сапалы оқытуға деген ынтасына қарамастан, кейбір оқушылар тарапынан сабақта болып жатқан оқиғаларға мүлдем мән берместен, немқұрайлы қарап, сабақ уақытын «бос» отырумен өткізетін көріністердің күнделікті мектеп өмірінде орын алатынын байқауға болады.

Тәжірибе мен түрлі көзқарастарды талдаулар барысы аңғартып отырғандай көптеген оқушылардың сабақ барысындағы *оқу материалын наиар меңгеруінің басты себептері мыналар, атап айтсақ:*

- сабақтардың бірдей сарында, бір біріне ұқсас құрылымда өтуі;
- мұғалімнің көбіне сабақты белсенділік танытатын оқушылардан ғана жиі сұрайтыны;
- қате жауап беруге, қателесуге немесе өзгелердің алдында мүлдем ештеме білмейтін оқушы, күлкілі болып көрініп қалуым мүмкін деген оқушы тарапынан күдік пен қорқыныштың немесе психологиялық кедергінің болуы;
- сабақтағы қолайсыз атмосфераның орын алуы;
- сыныптағы білім алушыларға мықтылар және әлсіз оқушылар деген «атақтардың» берілуі;
- мұғалімнің беделі мен жеке басының ықпалы.

Сондай-ақ, оқушылардың танымдық белсенділігі ақпаратты таңдау құралдары арқылы және оқушыларды танымдық іс-әрекетке тартудың жолдарына байланысты қалыптасатынын атап өткен жөн. Бұл мұғалім берген кез-келген ақпараттың қаншалықты қызықты болса да, оқушыларды үнемі қанағаттандыра алмайтындығымен түсіндіріледі. Өйткені оқушылар өз іс-әрекетінде сәттілік, жетістіктерге жету орын алып, басым болған жағдайда ғана қанағаттануды сезінеді және олар интеллектуалдық және рухани тұрғыдан дамуды сезіне алады.

Демек, бастауыш сынып мұғалімі күнделікті сабаққа дайындалу кезінде өте мұқият болып, балаларға қол жетімді, түсінікті және қызықты ақпаратты таңдай білуі керек. *Ақпаратты таңдаудағы маңызды кезең балалардың даму деңгейі мен олардың жас ерекшелігіне сай*

қабілеттерін ескеру болып табылады. Сонымен, кіші оқушыларға ұсынылатын жаңа білім (ақпарат) егер де:

- оқушы қиялын оятып, таң қалдыратындай болса;
- баланы ойландыратындай әсер қалдыра алса;
- оқушы үшін бұрыннан таныс оқу материалынан жаңа нәрселерді көруге жетелесе;
- оқушы санасында жаңа ұғымдар мен заңдарды, ережелерді қалыптастырудың негізі

болып табылса;

- пәнішілік және пәнаралық үйлесімді байланыстарға бағытталса;
- күнделікті практикалық қызметте қолдануға бағытталса ғана танымдық белсенділікті тудырып, қалыптастырудың тиімді құралына айналады.

Бұдан шығатын тұжырым, кіші оқушылар бойында танымдық белсенділікті қалыптастыруда бастауыш мектеп мұғаліміөзінің кәсіби іс-әрекетібарысын қаншалықты дұрыс және қызықты ұйымдастыра алғаны маңызды рөл атқарады. Осылайша, *танымдық белсенділіктің қалыптасуы сәтті жүреді, егер оқу әрекетінің барысы:*

- оқушыларда оқу үдерісінің жағымды жақтарын көріп, табуға деген ұмтылысын оята алса;
- бала санасында «ойландым», «мен қалайша мұны бұрын білмедім», «ешқандай да қиын емес» деген ойларды тудырумен бірге жүрсе;
- туындағын кез келген қайшылықтарды шешуге бағытталса;
- оқушыларды белгілі бір құбылысқа екінші жағынан қарауға мәжбүр ете алса;
- алған білімін жаңа жағдайда тәжірибеде қолдануға бағыттайтын болса;
- әр түрлі жаттығулар мен тапсырмаларды орындауда күрделендіру элементтерін қамтыса;
- бала қиялы мен логикасын дамытып, тапқырлыққа жетелесе;
- зерттеу элементтерін ұсынатындай болса, өз жемісін беретіні сөзсіз.

Еңбастысы оқушылардың іс-әрекет барысында өзінің өсуін сезіне алуына ықпал ететін және сәттілік пен жетістік сыйлайтын ситуацияларды мұғалімнің үнемі туғыза алуы [3].

Мұғалім мен оқушының арасындағы диалог көп жағдайларда кіші оқушының үнемі түсінбейтінін, қателесетінін, көп нәрсені білмейтінін мойындауға негізделуге құрылады, дегенмен бұл жастағы оқушының өз жас шамасына сай өзіндік логикасы бар.

Бұл логикаға мән беріп қарамау немесе елемей оқушының өз ұстазының одан не қалайтынын болжап түсінуіне және оны қуантуға ұмтылуына әкеледі, өйткені бала танымында мұғалім беделді тұлға, ол «әрқашан дұрыс» айтады. Оқушы неғұрлым жасы үлкен болған сайын, соғұрлым аз сұрақтар қояды, мұғалімнің соңынан белгілі бір схемаларды, олар қойған әрекеттердің үлгілерін барынша қайталайды.

Бастауыш сыныптарда оқушы мен ұстаз арасындағы сәтсіз құрылған диалог, бірте бірте мұғалімнің сынып ұжымын жалықтыратын монологына айналады. Оқушының субъективті тәжірибесін елемей жасандылыққа, оқушыны таным процесінен алшақтатуға және оқуға деген құлықсыздыққа және білімге деген қызығушылығының жоғалуына әкеледі.

Кез-келген әрекет белсенділігіадамның жеке мақсаттарына, ниеттеріне, қажеттіліктеріне байланысты болады. Қоғамдық құндылықтарды ешқашан,ешкімге міндеттеп игерту мүмкін емес, сондықтан олар оқушының субъективті белсенділігінің қайнар көзіне айналатындай, ішкі жандүниесінің мазмұнына өтетін жеке басы құндылықтарымен үйлесім табатындай болуы керек.

Бастауыш мектеп жасында оқу әрекетіндегі диалог бала санасына мәдени әңгімелесушіні сіңіруден басталады, ал оның рөлін мектептегі мұғалім ойнайды. Белгілі бір нақты немесе өзге пәндік мазмұнды ақпаратты игере отырып, оқушылар өз пікірін білдіріп «дауласады». Бұл дау барысында әр оқушының көзқарасы нақыталанып, оны қолданудың шекарасы анықталады.

Мәдени тұрғыдан әңгімелесуші тұлғаға (ұстазына) өзінің қарсылығын білдіре отырып, кіші оқушы сабақта талқыланған сұрақтарға жауап берудің өзіндік нұсқасын жасайды. Алғашқыда балалардың нұсқалары, модельдері, гипотезалары өте ыңғайсыз және нашар түсінілген құрылымдар жүйесі болып шығуы ықтимал. Оқушылар белгілі мәселе төңірегінде немесе құбылыс туралы диалог құрып, сөйлесе алуы үшін және оқу материалының пәндік мазмұнын диалогтық деңгейге жеткізу үшін мұғалім үлкен жұмыстарды атқаруы қажет [4].

Оқыту үдерісі барысында диалог орнатушы мұғалім:

- жұмыстың реттілігін алдын ала анықтау арқылы, оқу проблемасын қояды, яғни диалогтық негізге құрылған оқытудың белгілі бір бағдарламасын жүзеге асырады;
- диалогтың белсенді қатысушысы болады;
- балаларға тақырып туралы өз ойларын қалыптастыруға көмектесетін бағдарлаушы да ұстаз.

Бастауыш сынып мұғалімі – бұл баланы әр оқу күні бойы көретін және оны жан-жақты бағалай алатын адам. Егер мұғалім әр балаларға шынайы көңіл бөлсе, егер ол оқушының ақыл-ой шеңберінің кеңейіп, дамуына жағдай жасаса, ол басқарған интеллектуалды іс-әрекет, яки, оқыту үдерісі оқушыларға қуаныш сезімін, рахат сыйласа, егер оның сабағында бала үшін жағымды эмоциялар тудыратын іс-әрекеттермен айналысуына мүмкіндігі болса, демек, ондай ұстаз жан-жақты дамыған, дарынды баланы тәрбиелеп, оны орта буын мұғалімдеріне «табыс ету» мүмкіндігіне ие болады.

Сондықтан, көбінесе оқу іс-әрекетінде оқушының өзін белсенді етіп көрсете алуы немесе тек сабақта жәй отырып кетуді қалап тұратындығы ең алдымен мұғалімнің кәсіби педагогикалық шеберлігіне байланысты.

Оқушылардың танымдық белсенділігі – оқу процесін жақсартудың және оның тиімділігі мен нәтижелілігінің маңызды факторы, әрі оның басты көрсеткіші болып табылады, өйткені ол оқушыда өзбетінше әрекет етудегі дербестіктің, тәуелсіздіктің дамуын, білім мазмұнын игеруге деген ізденіс пен шығармашылықты көзқарасты ынталандырады, баланы ерте жастан өзін-өзі тәрбиелеуге итермелейді.

Кіші оқушылардың танымдық белсенділігін қалыптастыру бастауыш мектептегі бүкіл оқу процесінің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Тәжірибеде танымдық белсенділікті дамыту процесінде білімді игеру кезеңдерінің мынадай үш тобын ажыратуға болады (сурет 1):

Сурет 1. Танымдық белсенділікті қалыптастыру процесіндегі білімді игеру кезеңдері

Бүгінгі таңда *танымдық белсенділікті арттырудың екі жолы бар: экстенсивті және қарқынды*. Сонымен қатар, олардың екеуі де бірдей түпкі ортақ мақсатқа ие, ол: білімді, адамгершілік қасиеттерге ие, шығармашылық тұрғыдан, әлеуметтік белсенді, өзін-өзі дамытуға қабілетті тұлғаны тәрбиелеу. Әйтсе де бұл мақсатқа жету тәсілдері мен амалдары әртүрлі.

Экстенсивті жол, ең алдымен, оқу пәндерінің санын көбейту немесе басқаша айтқанда, оқушыларға жеткізілетін білім көлемін арттыру арқылы жүзеге асырылады.

Ал қарқынды жол оқушының субъективті, жеке мүдделі ұстанымын қалыптастыруға негізделген және бұл оқу бағдарламаларының құрылымын өзгертуді және оқыту әдістерін, оқыту техникасын (дамытушылық, тұлғаға бағытталған оқыту және т.б.) белсендіетуді қамтиды [5].

Танымдық белсенділіктің деңгейін арттыру оқудағы белгілі бір ынталандыруды, таным процесінің қарқынын күшейтуді қамтиды. Тұлғаның өзін-өзі тануы, игерген білімдерді қабылдауы, есте сақтауы, бекітуі, түсінуі, қайта жаңғыртуы мен түсіндіруінен тұратын дәйекті тізбек ретінде ұсынылуы мүмкін. Әйтсе де, белсенділіктің мәнге ие болуы барлық осы айтылған

кезеңдердің барлығында бір уақытта жүзеге асырылуы ықтимал, немесе ол белгілі бір кезеңде ғана болуы мүмкін.

Қай кезеңде де білімді ынталандыратын да, белсенді ететін де, ол – ең алдымен мұғалім. Оның оқытуға бағытталған әрекеттері әртүрлі тиімді, белсенді оқыту әдістері мен жаттығулар арқылы танымның әр кезеңінде күшейту болып табылады. Дәл осы логика бойынша тәжірибеде дамытушылық оқыту бағдарламалары құрылады: қарқынды танымдық іс-әрекеттің жағдайларын үнемі ұйымдастыру арқылы таныс танымдық белсенділікке, содан кейін-өзін-өзі тәрбиелеудің ішкі қажеттілігіне айналуы. Демек, бастауыш сынып оқушыларының оқу іс-әрекетіндегі танымдық белсенділігінің әртүрлі деңгейлері туралы айтуға болады. Белсенділік оқушының субъективті позициясын нығайтумен байланысты екені анық.

Кіші мектеп оқушыларының танымдық белсенділігін дамыту үшін мұғалімге не қажет? Бұл сауалға жауап берсек, ең алдымен:

- әр сабақта жағымды атмосфера тудыра білу;
- пәнге деген қызығушылықты сақтау үшін педагогикалық құралдардың ең тиімді, әрі белсенді үлкен арсеналын пайдалана алу;
- оқу материалындағы басты нәрсеге назар аудару керек;
- оқу-танымдық процесті түпкілікті нәтижеге қол жеткізуге бағыттау;
- оқу-тәрбие процесін дараландыруды және дифференсациялауды жүзеге асыру;
- оқушыларға шамадан тыс оқу жүктемесінің берілмеуін қадағалау;
- балалардың психофизикалық даму ерекшелігі мен оларға тұқым қуалаушылық арқылы берілетін сапаларды ескеру;
- үй тапсырмасының көлемін саралау;
- әрбір оқу элементінің меңгерілуін бақылау және түзету;
- сабақта оқушылардың жеке басының дамуына, олардың өз проблемаларын шешу жолдарын игеруіне және оқу іс-әрекетінде өзін-өзі басқаруына жағдай жасауы қажет.

Баланың жеке басының дамуына жағдай жасау – бұлоқытуды субъективті ету болып табылады.

Ал осы субъективті оқытудың шарттары мынадай:

- қарым-қатынаста серіктестікті орнатуға бағыттау, серіктесінің өз көзқарасына деген құқығын мойындау және оны қорғау, серіктесті тыңдай және ести білу, қарым-қатынас тақырыбына серіктестің позициясынан қарауға дайын болу;
- білімнің ашықтығы, оның түсініксіздігі, жеке даралық түсініктің болуы;
- меңгертілетін оқу материалына мағыналы көзқарастың пайда болуына негіз болатын білімнің қарама-қайшылықтылығы, проблемалығы;
- сабақ мақсаттары мен мазмұнын бірлесіп жобалау, оқушылардың мақсатқа жету жолын таңдауы;
- нәтижеге жету үшін өз іс-әрекетін өзін-өзі бағалауы.

Сонымен байқап қарасақ қазіргі таңда мұғалімге әлеуметтік тұрғыдан белсенді, креативті, ақпаратты ұтымды өңдей алатын және жеке тұлғаны қалыптастыру мәселелерін шешудің стандартты емес тәсілдерін таба алатын үлкен жауапкершілік жүктеліп отыр.

Танымдық белсенділікті дамытудағы мұғалімнің қызметі ең алдымен, оқушылардың өзін-өзі көрсетуге және өзін-өзі тануға деген ұмтылысы мен олардың бойында шығармашылыққа деген қажеттілікті дамытудан көрінеді.

Тұжырымдай келе айтқанда танымдық белсенділіктің қалыптасуы бастауыш сынып оқушыларының жаңа білімдерді, іскерліктер мен дағдыларды игеруге деген белгілі бір деңгейдегі қызығушылығын, ішкі мақсатқа жетуге деген талпынысынан және үнемі жаңа білімді игеріп, жетілдіріп отырудағы, білім шеңберін кеңейтуден және ой-өрісті дамытуда әр түрлі амал, әрекет тәсілдерін қолдану қажеттілігінен көрінеді. [6, 111].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. //Егеменді Қазақстан, 2007 жыл, 15 тамыз.
2. Ақпараттық оқыту технологиясы арқылы қазақ тілін меңгерту (tou.edu.kz).

3. Әбдиев Қ.С., Беркінбаев К.М. Экологиялық информатиканы оқытудың әдістемелік жүйесі. – Кентау, 2005. – 124бет
4. Смаилов С.С. Дидактикалық материалдарды қолдану және студенттер мен оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру. – Алматы: Республикалық баспа кабинеті, 1994. – 124 б.
5. Педагогика. Оқулық. /Абай ат. ҰПУ педагогика кафедрасының авторлар ұжымы. – Алматы: Print-S. 2005. – 430 б.
6. Шамова Т.И. Активизация учения школьников. – М.: Педагогика, 1983. – 208с.

ӨСІМДІК ТЕКТЕС КОМПОНЕНТТЕРМЕН БАЙЫТЫЛҒАН СҮТ ӨНІМДЕРІНІҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЖЕТІЛДІРУ

А. К. Мустафаева¹ - негізгі автор,

С. Әлтайұлы², Б. Калемшиарив³, Д. К. Туякова⁴

¹Техника ғылымдарының кандидаты, «Тамақ және қайта өңдеу өндірістерінің технологиясы» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, ²Техника ғылымдарының докторы,

³Инженер-технолог, ⁴Магистрант

ORCID ¹ <https://orcid.org/0000-0002-9627-7543>, ² <https://orcid.org/0000-0003-4946-6824>,

³ <https://orcid.org/0000-0002-8036-9718>, ⁴ <https://orcid.org/0009-0005-5050-595X>

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана қ, Қазақстан e-mail: ¹ ayaulym.mustafa@mail.ru, ² sagimbek@mail.ru, ³ begjan.ae@gmail.com, ⁴ tuyakovadina@mail.ru

Аңдатпа. Соңғы онжылдықтарда қатерлі ісік әлемдегі өлім-жітімнің негізгі себептерінің бірі болып табылады. Көп жағдайда қатерлі ісік ауруының қауіпті себептерінің жиынтығы — қолайсыз экологиялық жағдай, жемістер мен көкөністерді тұтынудың төмен деңгейі, физикалық белсенділіктің болмауы, темекі шегу және алкогольді тұтыну. Онкологиялық аурулардың пайда болу механизмі әлі толық анықталған жоқ. Осы себепті алдын алу шаралары, соның ішінде қатерлі ісік — бұл әр адамға қол жетімді ұзақ және салауатты өмір жолындағы ең тиімді стратегия.

Негізгі орын бай диетаға арналған теріс әсерді азайтуға қабілетті талшықтар мен антиоксиданттар бос радикалдардың әсері – ағзаның дұрыс жұмыс істемеуінің басты себебі – әр түрлі этиологиясы мен патогенезі бар аурулар. Дүниежүзінің біршама елдерінде кеңінен тараған тамақтанудың жаңа бағыты функционалды тамақ өнімдері болып есептеледі, олардың едәуір бөлігін сүт өнімдері алатыны белгілі.

Функционалды сүт өнімдерін құрудың негізгі тәсілі-формулань компоненттермен толықтыру, мысалы: өсімдік полисахаридтері, ашытқы дақылдары, оларды минералдармен, антиоксиданттармен, функционалды сипаттамалармен және жаңа пайдалы қасиеттер беретін дәстүрлі өнімдермен қамтамасыз ететін витаминдер және т.с.с. Осы себепті сүт өнімдерін өсімдік тектес компоненттермен байыту мүмкіндігін зерттеу өзекті болып табылады.

Жұмыстың негізгі мақсаты: сүт өнімдерін өсімдік тектес компоненттермен байыту технологиясын әзірлеу.

Тірек сөздер: сүт, сүзбе пастасы, құрма жемісі есзбесі, сапа көрсеткіштері, рецептура, органолептикалық көрсеткіш.

Кіріспе

Сүт-күнделікті тұтыну өнімдерінің тобына жататын ең құнды тағамдардың бірі. Тағамдық құндылығы бойынша ол кез келген өнімді алмастыра алады, бірақ ешбір өнім сүтті алмастыра алмайды, өйткені оның құрамында белоктар, липидтер, көмірсулар, минералдар, су, органикалық қышқылдар, газдар, пигменттер, витаминдер, ферменттер, гормондар, иммундық органдар және басқа да қажетті компоненттер бар [1].

Адам - өмірін сақтау үшін қажет нәрсенің бәрін, әрине, оттегіден басқа, тамақпен бірге алады. Дәл солай, біздің не жейтініміз - денсаулығымызды, өмір сүру сапасын, демек оның ұзақтығын анықтайды[2]. Өйткені, "дұрыс" күнделікті диета қоректік заттардың жетіспеушілігін өтей алады, иммунитетті нығайтуға, түрлі аурулардың алдын алуға және, сайып келгенде, өмірді ұзартуға көмектеседі.

Әлемнің көптеген елдерінде тамақтанудың жаңа бағыты -функционалды тамақ өнімдері (олардың едәуір көлемі - сүт өнімдері) кең таралды.

Бүгінгі күні аурудың алдын-алу мәселесін шешу оңай, бұл дәрі-дәрмектер, дәрумендер мен қоспалар туралы емес, функционалды тағамдар туралы. Функционалды өнімдер

денсаулықты сақтау және жақсарту үшін пайдалы функционалды тағамдық ингредиенттер арқылы олардың тағамдық және биологиялық құндылығын арттыруға мүмкіндік беретін соңғы технологияларды пайдалана отырып, әртүрлі шикізат түрлерінен жасалады.

Функционалды сүт өнімдерін құрудағы негізгі тәсіл-олардың функционалды сипаттамаларын қамтамасыз ететін және дәстүрлі тағамдарға жаңа пайдалы қасиеттер беретін компоненттермен (диеталық талшықтар, өсімдік полисахаридтері, ашытқы дақылдары, дәрумендер, минералдар, антиоксиданттар) рецептураны толықтыру.

Осы себепті сүт өнімдерін өсімдік тектес компоненттермен байыту мүмкіндігін зерттеу өзекті деп есептеледі.

Сүт өнімдерін өндірудің негізгі шикізаты-сиыр сүті. Ол 83,5%, әлем бойынша бірінші орында.

Ғылыми тұрғыдан азық — түлікті, соның ішінде сүт өнімдерін байытудың перспективалы тәсілдерінің бірі шикізат компоненттерін алу және өзгерту болып табылады, ал келесі қадам-өнімдерді жақсартылған компоненттермен байыту және осы тәсілді жүзеге асырудың мысалы-өнімдерді биоактивті ақуыздар мен пептидтермен байыту[3]. Зерттеулерге сәйкес, биоактивті пептидтер тағамды сіңіруде басым рөл атқара алады (асқазан секрециясын тежейді және/немесе күшейтеді), қанның ұю процестерін реттей алады, иммундық жүйенің дамуын ынталандырады, осылайша ағзаның жұқпалы ауруларға төзімділігін арттырады [4]. Биологиялық белсенді пептидтердің негізгі көзі-сүт және оның компоненттері (мысалы, казеин, сарысу).

Көкөністер, жемістер мен жидектер адам ағзасын тотығу стрессінен қорғайтын антиоксиданттардың бай көзі болып табылады. Адамның денсаулығы мен ұзақ өмір сүруінің кепілі -бұл дұрыс өмір салты, оның негізі өсімдік тағамдарына бай теңдестірілген тамақтану болуы керек.

Сонымен қатар, көкөністер мен жемістер өсімдік компоненттерінің арқасында табиғи түрде де, әртүрлі тағамдардың құрамында да, оның ішінде биологиялық және тағамдық құндылығы одан да жоғары функционалды тағамдарда қолданылады.

Нарықта сұранысқа ие болатын құндылығы жоғары өсімдік тектес компоненттермен байытылған сүт өнімдерінің технологиясын әзірлеу үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

- жеміс-көкөніс шикізатының антиоксиданттық белсенділігін және сүт өнімдерінің биологиялық белсенділігін арттыру мүмкіндігін зерттеу;

- сүт-ақуыз негізін алу технологиясын зерттеу;

-бау-бақша шикізатының химиялық құрамын, физика-химиялық және антиоксиданттық қасиеттерін және сақтау процесінде және өңдеу кезінде оның антиоксиданттық сипаттамаларының өзгеру динамикасын зерттеу;

- байытылған функционалды сүт өнімінің рецептурасы мен технологиясын әзірлеу; жаңа сүт өнімінің тағамдық және биологиялық құндылығын зерттеу.

Айта кету керек, бүгінгі таңда сүзбе, сарысу, май, қатты ірімшіктер, жартылай қатты, жұмсақ және балқытылған, балмұздақ, қоюландырылған және құрғақ сүт өнімдеріне негізделген поликомпонентті сүт өнімдерінің асортименті өте маңызды және алуан түрлі, өйткені жемістер мен көкөністердің жемістері ғана емес, сонымен қатар жидектер биологиялық белсенді байытатын компоненттер болып саналады[3].

Жаңақатар табиғаттың бірегей өнімдері бола отырып, толық ақуыздарды, микро және макронутриенттерді, сондай - ақ май қышқылдары мен витаминдер кешенін қамтиды [3].

Дәрілік өсімдіктердің сығындыларымен байытылған сүзбе массаларының, коктейльдердің, ірімшіктердің және т.б. жаңа түрлері профилактикалық әсерді күшейтеді, бұл тек маусымдық суық тию кезеңінде ғана емес, сонымен қатар жыл бойы өзекті болып табылады [5]. Емдік шөптердің сироптары мен сығындылары [6] байыту компоненттері ретінде сәтті қолданылып, адам ағзасына микробқа қарсы, иммуностимуляторлық, антитоксикалық, радиоактивті және басқа да әсер етеді [3].

Кәдімгі тау күлінің жемісінен, қызғылт тамырдан және мақсары тәрізді бас сүйегінен алынған сығындысы бар сүт сарысуына негізделген функционалды тоник сусын каротиноидтардың көзі болып табылады [7], физикалық төзімділікті, иммунитетті арттыруға,

жағдайды жақсартуға ықпал етеді, жүрек-қан тамырлары жүйесі мен метаболизмі адамның психоэмоционалды жағдайына оң әсер етеді [3].

Сонымен, сүт өнімдеріне өсімдік тектес компоненттер енгізу олардың тағамдық және биологиялық құндылығын арттырады, органолептикалық көрсеткіштерді жақсартады, жарамдылық мерзімін ұзартуға ықпал етеді [3].

Зерттеу шарттары мен әдістері. Әдістерді зерттеу барысында жасалған барлық зерттеулер Астана қаласындағы Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық Зерттеу университетінің «Сүт өнімдерін қайта өңдеуге арналған» тәжірибелік-өндіріс цехында және ғылыми зертханасында жүзеге асырылды. Өндіріс цехында жасалған рецептура бойынша сиыр сүтінен құрма жемісімен байытылған сүзбе пастасы дайындалды. Барлық шығарылған өнімдер Қазақстандық нормативтерге сәйкес нақты талдаулардан өткізілді.

Зерттеу объектілері Астана қаласындағы сауда желілерінде сатып алынған жаңа піскен жемістер болды:

- Каки сорттарының құрма жемістері;

-Тунис сортының құрма жемістері; сондай-ақ майсыздандырылған сүт МЕМСТ 31658-2012;

№1 үлгі – Каки құрма жемісін қосу арқылы байытылған сүзбе пастасы,

№2 үлгі – Тунис құрма жемісін қосу арқылы байытылған сүзбе пастасы,

Зерттеу циклі үш блоктан: теориялық, эксперименттік және практикалық тұрады.

Бірінші кезеңде қарастырылған зерттеу бағыттары бойынша отандық және шетелдік авторлардың әдеби ақпараттарына шолу жасалып, мақсаттар мен міндеттер белгіленді.

Екінші кезеңде функционалды өнімнің сүт-белоктық негізін алу мүмкіндігі зерттелді. Байытылған сүзбе алу технологиясы зерттелді.

Үшінші кезеңде жемістер мен көкөністердің антиоксиданттық белсенділігін арттыру технологиясы әзірленді, қысқа мерзімді УК-А сәулеленуді таңдау және оны ұйымдастыру режимі жоғары антиоксиданттық қасиеттері бар көкөністерді алу болды. Төмен температура мен сақтау ұзақтығының жақсартылған антиоксиданттық қасиеттердің тұрақтылығына әсері зерттелді.

Төртінші кезеңде функционалды сүт өнімінің физика-химиялық, антиоксиданттық сипаттамаларының қалыптасуы мен сақталуына енгізілген жеміс-көкөніс компоненттерінің әсері зерттелді, байытылған сүзбе пастасын алудың рецепті мен технологиясы жасалды.

Соңғы кезеңде Астана қаласындағы Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық Зерттеу университетінің «Сүт өнімдерін қайта өңдеуге арналған» тәжірибелік-өндіріс цехында өндірістік сынақтар өткізілді.

Дайындалған сүзбе пастасының эксперименттік үлгілерінің физика-химиялық және микробиологиялық сапа көрсеткіштерін зерттеу үшін Алматы технологиялық университетінің аккредиттелген зертханаларына үлгілер жіберілді. Зерттеулер келесі жағдайларда: температура - 21°C, ылғалдылық - 64% жүргізілді.

Құрма және финики жемісімен байытылған сүзбе пастасына органолептикалық талдаулар жүргізу үшін әр үлгіден салмағы 900 г сынамалар алынды, 9 дегустатор (кафедра оқытушылары) шақырылды. Физика-химиялық сынақтарға талданған екі үлгінің ішінен ең ұнаған нұсқасы бойынша каки құрма жемісі қосылған үлгі жіберілді.

Зерттеу нәтижелері және ғылыми нәтижелерді талқылау. Байытылған сүзбе өнімі технологиялық схема бойынша қатаң түрде өндіріледі. Байытылған сүзбе өнімін өндірудің технологиялық процесі келесі негізгі кезеңдерді қамтиды (схема 1.1): шикізатты қабылдау және сапасын бағалау; тазарту және салқындату; шикізатты өндіріске дайындау; сүтті қыздыру, бөлу; майсыздандырылған сүтті пастерлеу; сүтті ашыту; сарысуды бөлу; жемістер мен басқа ингредиенттерді қосу; араластыру; сүзбені салқындату; орау және сақтау[**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

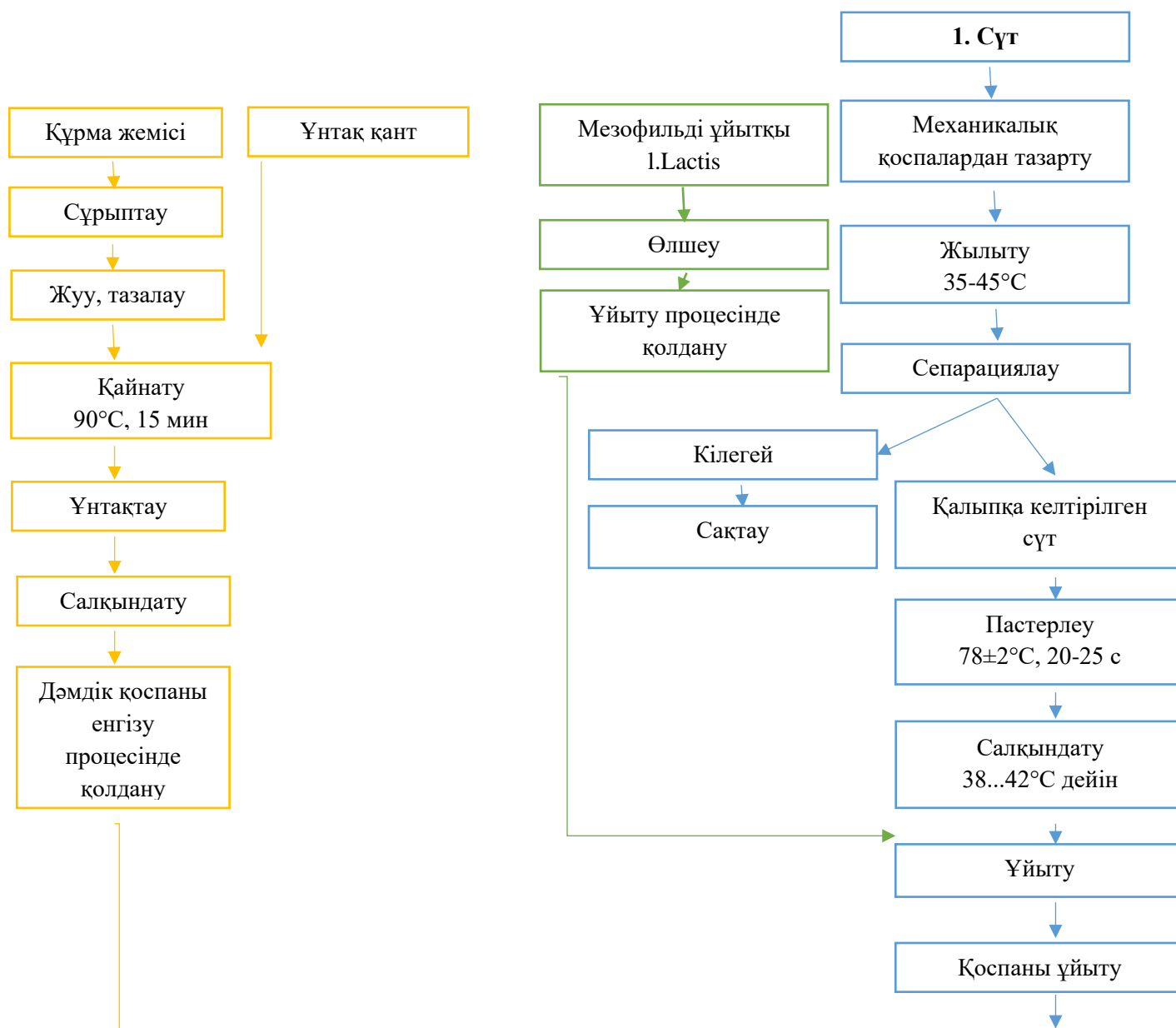
Азық-түлік өндірісінде шикізатты қабылдау және оның сапасын бағалау партиялармен жүзеге асырылады. Шикізаттың әрбір партиясы азық-түлік кәсіпорнында санитарлық-эпидемиологиялық қорытынды, мемлекеттік тіркеу туралы куәлік және/немесе сәйкестік

сертификаты және сапасы мен қауіпсіздігі туралы анықтама болған кезде қабылданады. Шикізаттың, сонымен қатар жартылай фабрикаттар мен материалдардың сапасын айқындау шикізаттың және жартылай фабрикаттардың таңдалған түріне қолданыстағы стандарттарда немесе техникалық шарттарда белгіленген қабылдау қағидалары мен сынақ әдістеріне сәйкес жүзеге асырылады. Осыдан соң шикізат механикалық қоспаларды жою үшін аралық сақтауға және бастапқы өңдеуге (тазартуға) жіберіледі.

Көкөністер ағынды сумен жуылады, қоспалардан тазартылады, содан кейін кептіруге жіберіледі, толқын ұзындығы 365 Нм ультракүлгін сәулелендіргіштің көмегімен 360 минут сәулеленеді. Осыдан соң олар кескіште немесе басқа ұсақтағыш құрылғыда ұсақталады, мұздатқышта -50°C температурада мұздатылады, содан кейін мұздатылған үлгілер мұздатқышта -20°C температурада кептіріледі, ол мұздатқыш-вакуумдық кептіргіш (Лабконо, АҚШ) деп аталады. Көкөністер қолданар алдында 24 сағат бойы ауа өткізбейтін контейнерде $0-4^{\circ}\text{C}$ температурада сақталады.

Сүтті тазарту процессін сүт сепараторларының арқасында орындаймыз. Ол үшін сүтті 35°C температураға дейін қыздырады (қыздырылған сүттің жақсырақ тазартылатыны анықталды) кейіннен $4-6^{\circ}\text{C}$ шикізат температурасына дейін салқындатады. Сүт салқындағаннан кейін аралық

1.1-сызба. Сүзбе пастасын өндірудің технологиялық блок схемасы

сақтау үшін бункерге беріледі. Аралық сақтау процесі, әдетте, 24 сағаттан аспайды, сүтті жылу алмастырғыштарда 35°C температураға дейін қыздырады және майсыздандырылған сүтті алады.

Майсыздандырылған сүтті пастерлейміз. Пастерлеу процесі $90-92^{\circ}\text{C}$ температурада 1 минутта жүргізіледі. Пастерлеу кезінде сүтте *S.cremoris*, *S.lactis* сияқты психотрофты және мезофильді микроорганизмдер өледі.

Пастерлеуден кейін майсыздандырылған сүтті 35°C температураға дейін салқындату және ашыту және сүзбе түзу үшін арнайы ванналарға салу үшін пастерлеу және салқындату қондырғысына жіберіледі. Сүтке мезофильді стрептококк енгізіледі. 35°C температурада пісу ұзақтығы 4,0 сағаттан аспайды.

Сүзбе қоспасы араластыру қондырғысына жіберіледі. Араластырғышқа кілегей, сүт протеинінің концентраты, тұрақтандырғыштар, хош иістендіргіштер және алдын ала ұсақталған жемістер құйылады. Араластырғышта барлық ингредиенттер 35°C температурада 30 минут бойы араластырылады.

Содан соң қоспаны пастерлеу-салқындату қондырғысына 30 секундқа жібереміз, бұл қоспаны $60-65^{\circ}\text{C}$ температураға дейін қыздыру үшін, содан соң 20°C температураға дейін салқындатамыз. Дайын қоспаны 20°C температурада құю және орау машинасына жібереміз. Дайын өнім буып-түйіліп, таңбаланады (техникалық шарттар талаптарына сәйкес).

Өзірленген үлгілердің рецептуралары 1.1-кестеде келтірілген.

1.1- кесте. Құрма жемісі қосылған сүзбе пастасының рецептурасы

Шикізаттың атауы	Бақылау үлгісі	№1 үлгі	№2 үлгі
Сүт (мл)	1739.9	1799.9	1699.9
Ашытқы (г)	0.1	0.1	0.1
Қант(г)	160	-	100
Кілегей(г)	100	100	100
Финики(%)	-	0.5	-
Құрма жемісі(%)	-	-	0.5

Барлығы, г	2000	2000	2000
------------	------	------	------

Зерттеушінің сезім мүшелері есебінен жүргізілетін тамақ өнімдеріне сенсорлық талдау бұл оның сапасын жылдам, объективті және сенімді түрде бағалауға мүмкіндік беретін азық - түлік өнімдерінің сапасын зерттеудің көп таралған әдісі. Органолептикалық талдау әдісі - алынған нәтижелердің дәлдігі мен қайталануына кепілдік беретін ғылыми негізделген тәсілдер мен шарттарды қолдануға негізделген болып табылады. Өсімдік тектес компонентпен байытылған сүзбе пастасының түрі, консистенциясы, түсі, иісі және дәмі бойынша органолептикалық талдау жүргізілді. Алынған зерттеу нәтижелері 1.2-кестеде көрсетілген.

1.2 кесте – Құрма жемісімен байытылған сүзбе пастасының органолептикалық зерттеу нәтижелері

Көрсеткіш атауы	Сипаттамасы
Сыртқы түрі және консистенциясы	Өнімнің беті таза, тегіс. Консистенциясы енгізілген құрма жемісінің бөлшектерінің қатысуымен бүкіл масса бойынша біртекті.
Дәмі мен иісі	Сүтқышқылды, құрма жемісінің дәмі сезіледі
Түсі	Ақ немесе кремді реңк бүкіл массасы бойынша біркелкі

Көрсеткіштерді зерттеу нәтижелері (1.3-кесте) сүзбе өнімінің органолептикалық қасиеттерінің жоғары екенін растайды. Өнімнің консистенциясы паста тәрізді, нәзік, жайылатын біртекті масса болып табылады. Сүзбе өнімі тіпті бүкіл массада кремді реңкпен ақ түсті. Көлеңкелердің болуына жол берілмейді. Органолептикалық көрсеткіштерді талдау өсімдік компоненттері бар сүзбе өнімінің ешқандай бөгде дәмі немесе иісі жоқ, бірақ осы өнімге тән таза ашытылған сүт дәмі мен хош иісі бар екенін анықтауға мүмкіндік берді.

Әзірленген сүзбе өнімінің құрамына ұсақталған жемістер кіретіндіктен, дайын өнімнің биологиялық құндылығын бағалауға бағытталған зерттеулер жүргізілді. Зерттеу нәтижелері (1.3-кесте) әзірленген сүзбе өнімі калий және кальций микроэлементтеріне бай екенін көрсетті. Өнімде өңделген жемістердің болуы калий және кальций микроэлементтерінің болуына байланысты дамыған сүзбе өніміне антиоксиданттық қасиеттер беретіні анықталды.

Кесте 1.3-Сүзбе өнімінің биологиялық құндылығы

Көрсеткіш атауы	Нақты нәтижелер, мг/100г
Калий	134.67±2.02
Кальция	101.86±1.71

Сүзбе өнімінде тағамдық уланудың пайда болуына әкелетін патогендік микроорганизмдердің (бугулизм, стафилококк, сальмонелла қоздырғыштары) дамуына қолайлы орта болып табылатын қоректік заттар бар. Эпидемиологиялық микроорганизмдердің, патогендік микроорганизмдердің (*E. coli* тобының бактериялары, алтын стафилококк, сальмонеллалар) мазмұнын, антиоксидантты заттардың мөлшері жоғары сүзбе өніміндегі санитарлық көрсеткіш бактериялардың (БГКП) себу дәрежесін зерттеу нәтижелерін талдау өнімнің нормаланған массаларында ізделетін микроорганизмдердің табылмағанын, өнімнің жоғары сенімділігі мен қауіпсіздігімен ерекшеленетінін көрсетті [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Өсімдік қоспасынан сүт өніміне улы элементтердің көші-қоны анықталмаған. Әзірленген сүзбе өніміндегі уытты элементтердің құрамын зерттеу қолданыстағы рұқсат

етілгеннен аз ретті концентрацияда шамамен қауіпті химиялық заттардың жоқ екендігін растады.

Қорытынды Эксперименттік-аналитикалық зерттеулер мен ғылыми зерттеулер барысында алынған мәліметтерді статистикалық өңдеу негізінде негізгі мақсатқа жету үшін барлық міндеттер шешілді - сүт өнімдерін антиоксиданттық қасиеттері жоғары өсімдік компоненттерімен байыту технологиясын жасау:

1. Сүт-ақуыз негізін алу мүмкіндігі зерттелді. Мезофильді және термофильді дақылдардың қоспасымен майсыздандырылған сүтті алдын-ала ашытудың орындылығы анықталды. Ашытылатын ерітіндінің бастапқы концентрациясы мен казеин бөлшектерінің мөлшері арасында статистикалық маңызды тәуелділіктің жоқтығы анықталды, казеин мицеллаларының орташа диаметрлерінің ұлғаюы майсыз сүт пен одан УК концентраттарының үлгілеріндегі белсенді қышқылдықтың өсуіне байланысты жүреді. 2. Синерезис кезінде сүзбе ұйығышынан бөлінген Сарысу мөлшері ашытылатын үлгідегі ақуыз концентрациясына кері байланысты. 3 сағ синерезистен кейін ашытылған майсыздандырылған сүт пен оның ультракүлгін концентраттарының үлгілеріндегі ылғалдың массалық үлесі ашытылған ақуыз ерітіндісінің бастапқы концентрациясына және казеин мицеллаларының мөлшеріне статистикалық маңызды әсер етеді. Регрессиялық талдау осы тәуелділіктерді экспоненциалды функциямен ұсыну мүмкіндігін растады.

2. Сүт өнімдерінің биологиялық белсенділігін арттыру мүмкіндігін зерттеді. Дәстүрлі сүт өнімдеріне антиоксиданттық сипаттамалары Жоғары өсімдік тектес компоненттерді қосу функционалды сүт өнімдерін өндіру перспективаларын ашады.

Әдебиеттер тізімі

1. Агаркова, Е.Ю. Современные технологические подходы к обогащению молочных продуктов / Е.Ю. Агаркова, А.Г. Кручинин, К.А. Рязанцева // Инновационные технологии обогащения молочной продукции (теория и практика). — М.: Франтера, 2016. С. 110—142.
2. Алтуньян, М.К. Напитки на основе использования овощного сырья / М.К. Алтуньян, М.В. Моисеев, Е.А. Мандрик, Р.А. Дроздов // Инновационные технологии в пищевой и перерабатывающей промышленности: электронный сборник материалов I Международной научно-практической конференции. — 2012. — С. 269—272.
3. Алыбаева, А.Ж. Синбиотические молочные продукты в питании человека / А.Ж. Алыбаева, М.Е. Елубаева, Е.А. Олейникова, А.Е. Елубаева // Достижения науки и образования. — 2019. — № 8—1 (49). — С. 20—24.
4. Бакулина, А.В. Повышение стрессоустойчивости растений путем генной инженерии антиоксидантов / А.В. Бакулина // Биодиагностика состояния природных и природно—техногенных систем: материалы XIV Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. — 2016. — С. 181—184.
5. Бобылин, В.В. Физико-химические и биотехнологические основы производства мягких кислотно-сычужных сыров. — Кемерово: КемТИПП, 1998.— 208 с.
6. Богданова, С.А. Технология цельномолочных продуктов и молочно - белковых концентратов / С.А. Богданова, Р.Н. Хондрак, З.С. Зобкова.— М.: Агропромиздат, 1989. — 311 с.

ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ ДИСКУРСЫНДАҒЫ САЯСИ ҚҰБЫЛЫСТАР

Қабылова Орынша Тұрсынбайқызы

2 курс магистратура студенті

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Қазақстан, Ақтөбе қ.

Аңдатпа: Мақалада толеранттылық мәселелерін саяси контекстте қарастырып, қоғамда толеранттылықты қалыптастырудың негізгі факторы ретінде билікке баса назар аударылады. Сонымен қоса, саяси биліктегі қарым-қатынастардың авторитарлық-тоталитарлық және демократиялық түрлері ажыратылып, олардың толеранттылықтың қалыптасуына ықпалы баса айтылады. Қоғамдағы толеранттылықты нығайтудағы саяси көшбасшылар мен парламенттердің рөліне ерекше назар аударылады. Демократия мен толерантты қарым-қатынастардың табысты дамуы үшін саяси қайраткерлердің толеранттық қасиеттері болуы қажет. Қоғамның саяси мәдениетіндегі толеранттылық деңгейін анықтайтын фактор ретінде саяси сананың маңыздылығы да атап өтіледі.

Саяси үдерістегі толеранттылықпен байланысты мәселелер әрқашан ерекше өткір және өзекті болып табылады, өйткені саяси билік толеранттылықты қалыптастыру жүйесіне тікелей әсер ететін құбылыс, ол адамның өз еркін жүзеге асыру, адамдардың қызметі мен мінез-құлқына әсер ету тетіктері болып табылады [1]. Билік қоғамның барлық салаларында (экономикалық, саяси, мемлекеттік, отбасылық және т.б.) билік, заң және күш арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Билікті жүзеге асыру билік қатынастарын қалыптастырады. Оның ең маңызды түрі – мемлекет институты арқылы ғана емес, саяси партиялардың, қозғалыстардың, қоғамдық ұйымдардың қызметі арқылы жүзеге асырылатын саяси билік. Билігі бар адам қарым-қатынас серіктесіне төзімділік танытуды немесе танытпауды өзі шешеді. Бұл ретте билік оның адамгершілік қасиеттерін алға шығарады.

Саяси билікте қатынастардың авторитарлық-тоталитарлық және демократиялық түрлері ажыратылады. Осы тұрғыдан алғанда, биліктің табиғаты толеранттылықты қамтамасыз ету, сақтау және дамыту тұрғысынан айқын ашылады. Осылайша, биліктің бірінші түрі қатаң иерархияны білдіреді және төзімсіз сипатқа ие. Авторитарлық/тоталитарлық көшбасшы өз бақылауындағы адамдардың өміріне қатысты шешімдерді қабылдау барысында олардың қажеттіліктері мен мүдделерін ескермейді, керісінше елемеушілік, сыйламаушылық және немқұрайлылық көрсетеді, сондықтан билік қатынастарының бұл түрі толеранттылықтың қалыптасуына кедергі болатын күрделі түр болып табылады [2].

Билік мәселесін талдау кезінде негізгі назар билеушілік сынды адами қасиетке аударылады, билеушілік адамдар мен олардың бірлестіктерін басқаруға бейім қасиеттердің, деректердің және тұлғалық қасиеттердің жиынтығын білдіреді. Сондай-ақ, беделді әлеуметтік өзара әрекеттесуде көшбасшы рөлін қабылдау үрдісі ретінде сипаттауға болады.

Адамда биліктің болуы объективті, табиғи құбылыс. Мұндай қасиетке ие адам саяси билік жүйесінде жоғары лауазымдарға жетуге және өзінің көшбасшылық қабілетін көрсетуге ұмтылады. Саяси тұлғалар мен қайраткерлердің көшбасшылық әлеуеті қоғамдағы демократия мен толерантты қарым-қатынастарды дамытуға қызмет етуі керек. Бірақ бұл үшін олар беделді қасиеттермен қатар басқа да толеранттылық сипаттағы қасиеттерге ие болуы керек, мысалы, назар, құрмет, сенім, қамқорлық, сондай-ақ үлгілі адамгершілік мінез-құлық көрсету, бағыныштылардың пікірлері мен ұсыныстарын қабылдауға және қолдау көрсетуге дайын болу, олардың өмірлік маңызды мүдделерін жүзеге асыру [3].

Толеранттылықтың саяси және құқықтық негіздерін нығайтуда мемлекеттік парламент маңызды орын алады. Парламент – демократиялық басқарудың маңызды белгісі, сонымен қатар қоғамның саяси өміріндегі толеранттылықтың нысаны [2]. Парламент – халықтың ерік-жігері мен тілегі бейнеленетін және ескерілетін саяси биліктің бір тармағы. Осы өкілді орган арқылы

әділдік пен ашықтық қағидаттары негізінде халық пен мемлекеттік билік арасындағы қарым-қатынас реттеледі.

Толеранттылық контекстінде саяси сала саяси партияның қозғалыстың немесе процестің басты тұлғасы ретінде әрекет ететін саяси көшбасшы феноменін бөлек қарастыруды талап етеді. Оның қызметі әртүрлі қоғамдық-саяси күштерді біріктіруге, мемлекеттік және қоғамдық институттардың, саяси топтардың басым міндеттерін анықтауға бағытталған. Әдетте, саяси көшбасшы өзінің жақтастарымен келісе отырып, қоғамда орын алып отырған өзекті мәселелерді ескере отырып, билікті басқару кезеңінде стратегиялық саяси бағдарлама әзірлейді және жүзеге асырады.

Саяси көшбасшы – қоғамдағы толерантты қарым-қатынастардың қалыптасуына тәрбиесі, білімі, зерделілігі мен кәсіби деңгейі тікелей әсер ететін маңызды тұлға. Әсіресе, адам бойындағы харизма, батылдық, адалдық, жауапкершілік, адалдық, ізгі ниет, ашықтық, бейтараптық, көпшілдік, т.б. оның саяси қызметіне тікелей әсер етіп, іс-әрекетінен көрініс табуы үшін үлкен маңызға ие. Көшбасшының адами қасиеттері оның басшылығындағы саяси партия немесе қозғалыс билікке келіп, белгілі бір уақытқа мемлекеттің саяси жүйесінде шешуші рөл атқару мүмкіндігіне ие болған кезде қоғамдық-тарихи сипатқа ие болады [4].

Саяси үдерістердің тарихында жекелеген басшылардың қызметі ел өмірінде тарихи бетбұрыстарға әкеліп, оның ілгерілеуінің жаңа кезеңінің бастауы болған мысалдар көп екені баршаға аян. Бұл ретте билік басындағы қатыгез, басқыншылық әрекеттері әлем халықтары мен елдерінің тарихында қанды із қалдырған саяси партиялар мен олардың жетекшілерін ұмыту мүмкін емес.

Толеранттылық дискурсындағы саяси құбылыстың бірі – саяси сана [5]. Халықтың мүдделері саясатта неғұрлым айқын және кеңірек көрініс табады, егер халық өкілдерінің саяси санасының жеткілікті түрде дамыған деңгейі болса, онда ғылыми және күнделікті идеяларды, білімдер мен бағалауларды бейнелейді, олар белгілі бір елдің жеке тұлғасына, әлеуметтік тобына және халқына саяси процестің ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді. Саяси мәдениеттегі толеранттылық деңгейі мен сипаты саяси сананың даму дәрежесімен тікелей анықталады.

Қорытындылай келе, толеранттылық дискурсындағы саяси құбылыстар ретінде саяси басқару түрі, саяси көшбасшы, саяси сана ұғымдары қарастырылады. Толерантты қоғам құруда саясаттағы демократиялық басқару түрі гуманизм, әділеттілік және теңдік принциптеріне негізделгенін атап өткен жөн. Демократиялық мемлекеттегі билік қатынастарының жүйесі әрбір қоғамдық қатынастар субъектілерінің пікірлері мен көзқарастарын ескере отырып құрылады. Соның негізінде демократия принциптерін толеранттылық принциптері ретінде қарастыруға болады.

Жалпы алғанда, саяси арнада толеранттылық принципін сақтауда дамыған саяси сана да маңызды рөл атқарады. Ол қазіргі адамның маңызды белгісі болып табылады, өйткені қазіргі өркениетті қоғамда барлық адамдарға, әлеуметтік топтарға, саяси, экономикалық және басқа да құқықтар мен бостандықтар берілген, соның арқасында олар басқалармен тең, ашық қарым-қатынасқа түседі және бұл қоғамда толерантты саяси қатынастардың болуын сипаттайды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Андреева Г.М. Социальная психология: Учебник для высших учебных заведений. - М.: Аспект Пресс, 2004. - 365 с.
2. Антология концептов [Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина]. - М.: Гнозис, 2007. - 512 с.
3. Ахатова Б.А. Политический дискурс и языковое сознание: монография. – Алматы: Экономика, 2006. – 302 с.
4. Кушаев У.Р. Феномены политики в дискурсе толерантности // Научный журнал «Этика». - №10 (101). – 2023. – С. 40-42.
5. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – Москва: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.

СТАЦИОНАР ЖАҒДАЙЫНДА МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕЛЕДІҢ КӘСІБИ КҮЙӨІН АЛДЫН АЛУҒА АРНАЛҒАН БАҒДАРЛАМА ӨЗІРЛЕУ ЖӘНЕ СЫНЫҚТАН ӨТКІЗУ

Ахмедова Жазира Оразымбайқызы

2 курс магистранты, Тұран университеті, Алматы қ, Қазақстан,

Касымжанова Анаргүль Алиакпаровна

Психол.ғ.канд., «Психология» кафедрасының профессоры

Тұран университеті, Алматы қ, Қазақстан

ТҰЖЫРЫМЫ

Зерттеу жұмысында денсаулық сақтау саласындағы мамандардың психоэмоционалды жағдайын жақсарту оның ішінде кәсіби күйөін анықтау және алдын алуға арналған нұсқаулықты ұсыну. Денсаулық сақтау жүйесіндегі мамандардың кәсіби күйөін алдын алуға арналған тренингтік бағдарламаның эффектілігін анықтау. Стационарлық емдеу барысындағы еңбек ерекшеліктері және сонымен қатар мамандардың еңбек өтілінің байланысын анықтау. Денсаулық сақтау мекемесіндегі мамандардың күнделікті өмірін де, қысымда стресстің тұрақты әсері маманның еңбек өнімділігі өзін-өзі бағалау және өзіне деген сенімділік деңгейімен бірге тез төмендейді, монотондылық, жалғыздық сезімі және үнемі шаршау қалыптасады. Нәтижесінде соматикалық бұзылулардың даму қаупі жоғары және эмоционалды саланың сарқылуы байқалады. Зерттеу жұмысында жиналған нәтижелерге сүйене келе стационарлық емдеу жағдайында дәрігерлер мен орта медициналық қызметкерлердің кәсіби күйө деңгейі мамандардың жеке тұлғалық ерекшеліктеріне қарай, мамандардың жұмыс жасау тәжірибесінің уақытына сонымен мекеменің ішкі ахуалы кәсіби күйө, кәсіби қажуға әкеліп соғады. Сонымен қатар ұсынылған психопофилактикалық бағдаламен мамандардың кәсіби күйөіп кетунн алдын алу әбден мүмкін.

Түйін сөздер: кәсіби күйө, медициналық қызметкерлер, кәсіби қажу себептері, стационарлық дәрігерлер, профилактикасы.

Медицина қызметкерлерінің, әсіресе стационарлық дәрігерлер мен орта медициналық қызметкерлердің еңбек жағдайларының ерекшеліктеріне байланысты кәсіби күйө ықтималдығы жоғары екенін анықтайды.

Кәсіби күйө- бұл созылмалы стресстің фонында дамидын және адамның эмоционалды және жеке ресурстарының сарқылуына әкелетін синдром. Кәсіби күйөіп қалу дәрігердің өмірінің барлық салаларында көрінеді: кәсіби, жеке, коммуникативті. Стационар жағдайын бар аурухана үшін қызметкерлердің эмоционалды әл-ауқаты ұйымның іскерлік өмірінің тұрақтылығын анықтайды.

Осылайша, кәсіби күйөіп қалудың алдын алу жалпы көп салалы ұйым үшін де, оның әрбір қызметкері үшін де маңызды.

Науқас дәрігер мен орта медициналық қызметкерлерден тек кәсіби көмекті ғана емес, сонымен қатар дәрігер мен науқас арасындағы оң қарым-қатынас барысында жүзеге асырылатын жауапты және достық қарым-қатынасты күтеді. Дәрігер мен пациенттің өзара түсіністігі өз кезегінде емдеудің негізгі мақсатына-науқасты емдеуге қол жеткізуді қамтамасыз етеді.

Денсаулық сақтау саласының мамандығы-біздің заманымыздың ең күрделі мамандықтарының бірі. Ол адамнан жан-жақты білім алуды, үздіксіз біліктілікті арттыруды, сондай-ақ жеке және кәсіби қасиеттерді игеруді талап етеді. Сондықтан медицина қызметкері өзі белгілі бір эмпатияға, төзімділікке, парыз сезіміне, байқағыштыққа, шешімділікке ие болуы керек, белгілі бір дәрежеде тәуекелге баруы керек және адам үшін басқа да көптеген жағымды қасиеттерге ие болуы керек. Медицина қызметкерлерінің жұмысы жауапкершілікпен

ерекшеленеді тұрақты психоэмоционалды жүктеме, ол кейіннен жұмыс орнындағы күйіп қалуға айналуы мүмкін.

Зерттеудің мақсаты: Стационар жағдайында дәрігерлер мен орта медициналық қызметкерлердің кәсіби күйіні зерттеу және алдын алу бойынша нұсқаулықтарды ұсыну.

Зерттеудің болжамы: дәрігерлер мен орта медициналық қызметкерлердің кәсіби стресстің төмендетуге бағытталған тренингтік бағдарлама кәсіби күйге мүмкіндік бермейді;

- дәрігерлер мен орта медициналық қызметкерлердің кәсіби күйі жұмысшылардың жасына және еңбек өтіліне шамалы тәуелділігі;
- дәрігерлер мен орта медициналық қызметкерлердің кәсіби күй деңгейінің айырмашылықтары бар;
- эмоционалдық интеллект пен кәсіби күйдің байланысы бар.

Эксперименттік зерттеу медицина қызметкерлерінің кәсіби күйіп қалуы анықтау және алдын алу «Орталық қалалық клиникалық ауруханада» Алматы қаласының көпбейінді аурухана базасында жүргізілді.

ОҚКА еліміздегі ең көне медициналық ұйымдардың бірі болып табылады. Аурухананың даму тарихы Қазақстанның барлық денсаулық сақтау жүйесімен тығыз байланысты. Қазіргі уақытта аурухана пациенттерін емдеуді ұйымдастырудың инновациялық тәсілімен ерекшеленеді. Дәл осы жерде отандық және шетелдік денсаулық сақтаудың көптеген жаңалықтары жүзеге асырылуда, аурулардың көптеген түрлерін диагностикалау мен емдеудің ең озық әдістері енгізілуде.

Зерттеуге 60 адам қатысты, оның ішінде 54 әйел және 6 ер адам.

Субъектілердің жасы 32 - ден 56 жасқа дейін.

Жұмыс өтілі - 10 жылдан 30 жылға дейін.

Респонденттер келесі параметрлер бойынша таңдалды: жұмыс өтілі 10 жылдан, жасы 30-дан 60 жасқа дейін.

Тәжірибелік-эксперименттік зерттеу үш кезеңде өтті.

Зерттеудің *бірінші*, анықтайтын (диагностикалық) кезеңінде кәсіби стресс деңгейінің бастапқы диагностикасы жүргізілді. *Екінші* қалыптастырушы, кезеңінде профилактикалық бағдарлама шеңберінде субъектілердің эксперименттік тобымен сабақтар өткізілді, медициналық кәсіптік стресстің алдын алуға бағытталған жұмыскерлер (түзету элементтерімен). Зерттеудің *үшінші* бақылау кезеңінде субъектілерді қайта диагностикалау және әзірленген профилактикалық бағдарлама тиімділік туралы қорытынды жасалды.

Эмпирикалық зерттеу барысында мыналар қолданылды келесі әдістер:

- В.В. Бойко кәсіптік күйзеліске арналған әдістемесі;
- А. А. Рукавишниковтың "психикалық күйіп қалуды анықтау" әдістемесі
- К.Маслач, С.Джексон Н.Е. Вопопьянованың бейімделуінде сауалнама кәсіби күйіп қалудың диагностикасы (МВИ);
- Н.А. Лаврентьеваның тұлғаның психологиялық жай-күйін бағалауға арналған «САН» әдістемесі ;

Эмпирикалық деректерді жинау кезінде алынған мәліметтер сандық және сапалық талдаудан өтті. Сондай-ақ, алу үшін біз маңыздылығы мен сенімділігі туралы деректерді қолдандық математикалық-статистикалық талдау. Математикалық-статистикалық өңдеу үшін деректер пайдаланылды Манн-Уитни критерийі.

Манн-Уитни критерийін қолдану біздің екеуінің арасындағы айырмашылықтарды бағалауға мүмкіндік беретін осындай критерийлер қажет болды қандай да бір сандық өлшенген деңгей бойынша байланысты емес үлгілермен белгісі.

Психологиялық профилактикаға белсенділердің көмегімен қол жеткізілді әдістерді, арнайы психотехникалық әдістер мен жаттығуларды топтық жұмыс.

Кәсіби күйіп қалудың алдын алуға бағытталған бағдарлама медицина қызметкерлерінде 9 сабақ бар. Жалпы сағат саны - 32 академиялық сағат. Бағдарлама аясында жұмысты ұйымдастыру

келесі:

Кіріспе бөлім-2 акад. сағ.:

Негізгі (мазмұндық) бөлім-12 акад. с. (6 кездесу ұзақтығы 2 акад. сағ);

Соңғы бөлім-2 акад. сағ.

Бағдарламаның мазмұнын әзірлеу үшін біз кәсіби күйоді алдын алу және түзету мәселесін теориялық талдау эмоционалды және кәсіби күйіп қалу.

Сонымен қатар біз психогигиена әдістерінің мүмкіндіктерін талдадық, релаксация және өзін-өзі реттеу, құрылыстың коммуникативті әдістері сындарлы өзара әрекеттесу және қарым-қатынас, сондай-ақ танымдық талдау. Бағдарламада қолданылатын әдістер мен әдістерді талдау және таңдау үшін негіз, біріншіден, оларды анықтау қажеттілігі болды шешілетін міндеттер аспектісіндегі орындылық, екіншіден, эксперименттік зерттеуді ұйымдастыру шарттарын ескере отырып, қолданудағы тиімділік пен қолжетімділік, үшіншіден, Бағдарламаға қатысушылардың күнделікті өмірге жекелеген тәсілдер мен әдістерді енгізуі үшін қолжетімділік.

Бағдарламаның мақсаты-эмоционалды және кәсіби синдромның дамуының алдын алудың бастапқы дағдыларын игеруге жағдай жасау медицина қызметкерлерінің күйіп қалуы, сондай-ақ оның когнитивті түсінуі және білім беру механизмі мен ағым белгілерін түсінуі.

Тапсырмалар:

1. Кәсіптік күйіп қалудың алдын алу бойынша субъектілердің топтық жұмысы үшін жағдайларды қамтамасыз ету.

2. Эмоционалды және кәсіби күйіп қалу синдромы, оның пайда болу механизмдері және олардың ауырлығының жоғарылау белгілері мен кезеңдері туралы идеяларды қалыптастыру (когнитивті алдын алу және өзіне-өзі көмек көрсету компоненті).

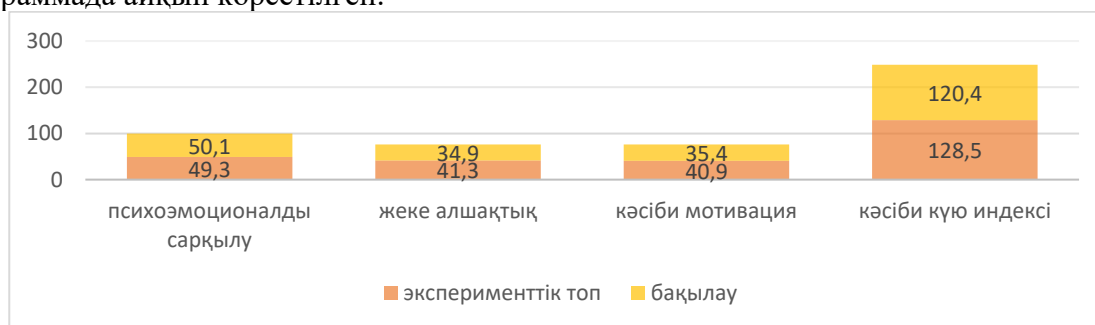
3. Деструктивті дамудың алдын алуда денсаулықты сақтау мен жеке тұлғаның өз мүмкіндіктеріне эмоционалды-оң көзқарасын қалыптастыру кәсіби стресс және жүйке-психикалық сарқылу кезінде уақтылы және тұрақты өзін-өзі емдеудің тиімділігі.

4. Толыққанды кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруды сақтау мақсатында субъектілердің өзіне-өзі көмек көрсетудің және өзінің эмоционалды күйлерін өзін-өзі реттеудің бастапқы дағдыларын алуы үшін жағдайлар жасау.

Бағдарламаны әзірлеу кезінде және практикалық әдістемелік таңдау кезінде біз В. А. Аббабаков [1, с.166], к. Маслач [2, с.522] сияқты ғалымдардың әзірлемелері мен ғылыми-практикалық материалдарын қолдандық, О. В. Завязкин [3, с.320], В. Я. Апчел [4, с. 85], Н. К. Иванова [5, с. 99–102], Н. Е. Вольянова [6, с.160].

Медицина қызметкерлерінің кәсіби күйіп қалуының алдын алу бағдарламасы. Біз әзірлеген бағдарлама синдромның дамуының алдын алудың бастапқы дағдыларын игеру үшін жағдай жасауды көздейді. Медицина қызметкерлерінің эмоционалды және кәсіби күйіп қалуы, сондай-ақ оның когнитивті түсінуі және білім беру механизмі мен ағым белгілерін түсінуі үшін.

Кәсіби стресс деңгейін анықтаудың және еңбек қызметіне қанағаттану дәрежесін анықтаудың психодиагностикалық әдістерін қолдану нәтижелерін бастапқы сандық өңдеу субъектілердің топтары бойынша орташа мәндерді алуға мүмкіндік берді. Кәсіби стресс пен кәсіби қызметке қанағаттану деңгейінің бастапқы диагностикасының нәтижелері 1-суреттегі гистограммада айқын көрсетілген.

Сурет 1. Зерттеудің белгіленген кезеңіндегі негізгі және бақылау тобының респонденттеріндегі психикалық күйіп қалу деңгейін салыстыру

Ұсынылған мәліметтерден көріп отырғанымыздай, зерттеудің анықтаушы кезеңінде негізгі (эксперименттік) және бақылау тобының респонденттері Әдістеме шеңберінде зерттелген барлық шкалалар бойынша өте жоғары мәндерді көрсетті. Осыған байланысты, бұл туралы айтуға болады.

Тәжірибелік эксперименттік жұмысқа қатысқан мамандар тренингке дейін психоэмоционалды сарқылудың, жеке басының алыстауының, кәсіби мотивацияның ауырлығының өте жоғары деңгейі, сондай-ақ психикалық сарқылудың жоғары индексі басым болды.

Сыналушы медицина қызметкерлерінің күйіп қалу дәрежесі екі топтың кернеу фазасы басым, қарсылық фазасы орта, сарқылу фазасы төмен көрсеткіштерді көрсетті.

Ұсынылған деректер негізгі және бақылау тобының барлық субъектілерінде эмоционалды күйіп қалудың бірінші кезеңіне сәйкес келетін көрсеткіштер бар екенін атап өтуге мүмкіндік береді, яғни оларда кернеу сатысы анықталды. сондай-ақ, қарсылықтың басталуымен сипатталатын күйіп қалудың екінші кезеңі көрінеді. Сарқылу шкаласы бойынша көрсеткіштер субъектілердің шектен тыс дәрежеде екенін көрсетеді бұл топта эмоционалды күйіп қалу анықталған жоқ, бірақ осы шкала бойынша кейбір белгілердің бар екендігін көрсететін тенденциялар анықталды күйіп қалу синдромының қалыптасуының бұл кезеңі қазірдің өзінде бар.

Ұсынылған мәліметтерден көріп отырғанымыздай, зерттеудің белгіленген кезеңінде негізгі және бақылау тобының респонденттері Әдістеме шеңберінде зерттелген барлық шкалалар бойынша жеткіліксіз жоғары көрсеткіштерді көрсетті. Осыған байланысты тәжірибелік-эксперименттік жұмысқа қатысқан мамандар тренингке дейін жұмысқа қанағаттанудың жеткіліксіз деңгейі басым болды деп айтуға болады.

Түсінікті болу үшін біз кәсіби стресс пен кәсіби қанағаттану деңгейінің орташа мәндерін ұсындық эксперименттік топтың субъектілерінің қызметімен кәсіби күйіп қалудың алдын алу бағдарламасына дейін және одан кейін 2-суреттегі гистограммада көрсетілген.

Сурет 2. Субъектілердегі кәсіптік стресс деңгейінің және кәсіптік қызметке қанағаттанудың орташа мәндері профилактикалық бағдарламаға дейін және кейін эксперименттік топ

Эксперименттің бақылау кезеңіндегі барлық осы параметрлер орташа ауырлық дәрежесінде болады, бұл мүмкін әзірленген және сыналған бағдарламаның тиімділігі туралы айту.

Әрі қарай, біз күйіп қалу деңгейі туралы психодиагностикалық деректерді жинадық. Нәтижелер зерттеудің белгіленген кезеңінде эксперименттік топ субъектілерінің бастапқы көрсеткіштерімен салыстырғанда ұсынылды. Деректер алдын-алудың оң әсерін көрсететін бұрын анықталған динамиканы растайды мамандардың күйіп қалу синдромын қалыптастыруға жауапты фазалардың даму деңгейінің төмендеуі.

Біз динамикасын зерттеген келесі параметр-бұл бағдарламаны сынауға қатысқан эксперименттік топтың субъектілерінің кәсіби күйіп қалу деңгейі.

Ұсынылған мәліметтерден көріп отырғанымыздай, негізгі топтың респонденттерінде жүргізілген тренингтің әсерінен бір ғана көрсеткіштің – эмоционалды сарқылудың ауырлығын төмендетуге мүмкіндік туды. Деперсонализация мен кәсібиліктің төмендеу деңгейін төмендету мүмкін болмады. Алайда айта кету керек, негізгі топтағы респонденттердің кәсібилігін

иесіздендіру және азайту деңгейі тұрақтандырылды, сондықтан мүмкін іске асырылған профилактикалық бағдарлама аталған параметрлердің өсуіне кедергі келтіргенін атап өту керек, бұл өз алдына біршама жетістік болып табылады.

Қорытынды

Медицина қызметкерінің кәсіби қалыптасуы, бір жағынан, өзінің тікелей міндеттерін орындау үшін қажетті құзыреттерді қалыптастырудан тұратын процесс, екінші жағынан, кәсіби маңызды жеке қасиеттерді дамытудан тұрады. Медицина мамандарының кәсіби дамуының бірінші бағыты дәстүрлі түрде екінші бағытқа қарағанда едәуір көп көңіл бөледі, бұл үздіксіз тұжырымдаманы енгізуді де растайды медициналық білім беру.

Алайда, дәрігер мамандығы субъектілік кәсіптер санатына жататындығын ескере отырып, оның кәсіби қызметі екенін ескеру қажет ол жоғары психикалық және психоэмоционалды шиеленіс жағдайында өтеді, ауруға және емдеу процесіне байланысты стрессті бастан кешіретін пациенттермен өзара әрекеттесумен байланысты, сондықтан медицина қызметкерлерінің эмоционалды жағдайы олардың тиімділік құрылымында дамыған кәсіби құзыреттерден кем емес рөл атқарады.

Зерттеу нәтижелері бойынша кіріспеде қойылған жұмыс мақсатына қол жеткізілді, бұл теориялық негіздеуге, құрастыруға және кәсіби ескерту бағдарламасын эксперименталды түрде тексеріңіз медицина қызметкерлерінің күйіп қалуы.

Мақсатқа жету үшін келесі міндеттер шешілді:

- стресс қазіргі заманғы отандық және шетелдік психологияның ғылыми категориясы ретінде қарастырылды;
- медицина қызметкерлерінің еңбек қызметіндегі кәсіби стресстің даму шарттары мен факторлары зерттелді;
- медициналық қызметкерлердің кәсіби күйіп қалу көзі ретінде кәсіби стресс талданды;
- психологиялық профилактиканың заманауи тәсілдеріне және медициналық кәсіптік күйіп қалудың алдын алуға талдау жасалды қызметкерлер;
- медициналық қызметкерлердің эмоционалды жағдайының деңгейі мен ерекшелігі анықталды;
- медицина қызметкерлерінің кәсіби күйіп қалуының алдын алу бағдарламасы әзірленіп, сынақтан өткізілді;
- алынған зерттеу деректеріне талдау жүргізілді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аббабаков В. А. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии. М.: Пере; СПб.: Речь, 2014.166 с.
2. Маслач К. Практикум по социальной психологии. СПб.: Питер, 2020. – 522 с.
3. Завязкин О. В. Как избежать стресса. Донецк: Сталкер, 2019. 320 с.
4. Апчел В. Я. Стресс и стрессоустойчивость человека. СПб. : Воен. - мед. академия, 2019. 85 с.
5. Иванова Н. К. Профессиональное выгорание: формирование практических умений и навыков по успешному преодолению стресса // Работник социальной службы: проф. науч.-практ. журн. 2019. № 3. С. 99–102.
6. Водопьянова Н. Е. Профилактика и коррекция синдрома выгорания. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2016.160 с.

ФИЗИКАНЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

Койшибеков Ержан Аманжолович

Магистрант 2 курс,

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,

Қазақстан, Тараз қ.

АНДАТПА

Ағылшын тілін білмейтін оқушыларға физика пәнін ағылшын тілінде оқытуда ерекше мүмкіндіктер мен кедергілер бар. Бұл мақалада жақсартуға болатын нақты салаларға баса назар аудара отырып, халықаралық тәсілдерге баға берілген. Біздің ұсынысымыз физика сабағының сапасын арттыру үшін интерактивті құралдарды, екі тілді мазмұнды және иммерсивті орталарды пайдалануды қамтиды. Бастапқы деректер жинағы мен кері байланыс әртүрлі орындар мен пилоттық бастамаларды салыстырмалы зерттеу арқылы алынады. Нәтижелер бұл стратегиялардың оқушылардың түсінуін, қатысуын және мұғалімнің тиімділігін арттыратынын көрсетеді. Зерттеу ауқымдылықты арттыру және болашақта зерттеу бойынша ұсыныстар береді, осылайша бүкіл әлем бойынша сыныптарда жаратылыстану пәндерін оқытуды жақсарту туралы дискуссияға үлес қосады.

КІРІСПЕ

Барған сайын өзара байланысты жаһандық қоғамымызда қазіргі білім беру орталарында ғылыми идеяларды ағылшын тілінде тиімді жеткізу дағдысы өте маңызды. Ағылшын тілі ғылымда, технологияда, инженерияда және математикада (STEM) зерттеу және зерттеу жүргізу үшін оның дүниежүзілік коммуникацияның ортақ тілі мәртебесіне байланысты өте маңызды [1]. Физика өзінің әмбебап заңдарына және табиғат құбылыстарын түсінудегі маңыздылығына байланысты бұл ортада ерекше орын алады. Ағылшын тілін ғылыми мақсатта тіл ретінде кеңінен қолдану осы ауысу кезінде туындайтын көптеген білім беру және лингвистикалық қиындықтарға қарамастан, ағылшын тілін оқытуға көшу қажеттілігін көрсетеді [2].

Бұл мақалада физиканы ағылшын тілінде оқытудың педагогикалық тәсілдерін жетілдіру қажеттілігі талқыланады. Мақсаты – мұғалімдер мен студенттер арасындағы тілдік кедергілерді шешудің тиімді тактикасын анықтау, әсіресе тілдік шектеулер күрделі ғылыми ұғымдарды жан-жақты түсінуге және меңгеруге кедергі жасайтын ағылшын тілінде сөйлемейтін жағдайларда. Сонымен қатар, ағылшын тілін білудің жоғары деңгейі студенттерге әлемдік ауқымда әдетте ағылшын тілінде жүргізілетін аспирантура мен докторантураға түсуге кең мүмкіндіктер береді. Ағылшын тілінде оқыту студенттерді әлемдік ауқымдағы академиялық және кәсіби ізденістерде табысқа жету үшін қажетті дағдылар мен білімдермен қаруландырады [3].

ӘДЕБИЕТТЕРГЕ ШОЛУ

Ағылшын тілінде физиканы оқыту әр түрлі әдістерді қолдануды қажет етеді, олардың барлығы тілдік құзыреттілік пен пәнді түсінуді арттыруға арналған. Content and Language Integrated Learning (CLIL) – физика пәні ағылшын тілінде оқытылатын, білім мен тілдік қабілеттердің қатар дамуына ықпал ететін кең таралған әдіс [4]. Smith and Lopez (2020) CLIL-тің студенттердің техникалық тілде меңгеру деңгейін және физика принциптерін түсінуін жақсартудағы тиімділігін дәлелдеді [5].

Жергілікті тілде де, ағылшын тілінде де оқытуды қамтамасыз ететін қос тілді білім беру тәсілдері ауысуды жеңілдетеді және екі тілде де түсінуді жақсартады. Джонсон және т.б. (2018) бұл модельдер ESL студенттері арасында күрделі физика идеяларын түсіну мен есте сақтауды айтарлықтай жақсартатынын көрсетті [6]. Оның үстіне сандық құралдар мен интерактивті

модельдеуді қоса алғанда, технология мен мультимедиялық құралдарды кеңінен қолдану физиканы түсінуге және тілді меңгеруге үлкен көмек береді. Ванг (2019) пікірінше, мультимедиялық ресурстар тілдік кедергілерді жеңуге және көрнекі және интерактивті оқыту әдістерін қолдану арқылы күрделі физикалық ұғымдарды түсінуді жеңілдетуге көмектеседі [7].

ESL студенттері кездесетін лингвистикалық және тұжырымдамалық қиындықтарға бейімделуге көмектесетін құрылымдық стратегияларды қолдану арқылы физика туралы түсінігін тиімді дамыта алады. Пател мен Гомес (2021) оқушылардың нақты талаптарына сәйкес келетін тіреуіш тәсілдерін қолданудың маңыздылығын атап көрсетті [8]. Жаңа технологияларды қолдануға қарамастан, әлі де маңызды кедергілер бар. Кумар мен Сингх (2022) студенттер техникалық жаргон және ағылшын синтаксисімен күресуіне байланысты күрделі физикалық тақырыптарды түсінуде қиындықтарға жиі кездесетінін байқады [9]. Сонымен қатар, студенттердің ынтасын және қызығушылығын сақтау қиын болуы мүмкін, әсіресе олар физикалық материалды және қазіргі мүмкіндіктерінен тыс тілдік дағдыларды игереді деп күтілсе [10].

Дегенмен, бұл қиындықтар да әртүрлі мүмкіндіктер береді. Зерттеулер көрсеткендей, физиканы ана тілінде емес оқыту когнитивті өсуді арттырып, проблемаларды шешу қабілеттерін арттырады және бейімделгіш ойлауды дамытады [11]. Сонымен қатар, ол студенттерді ғылым мен технология салаларында халықаралық мүмкіндіктерге ұмтылу үшін қажетті дағдылар мен білімдермен қамтамасыз етеді. Бұл оларға негізінен ағылшын тілінде болатын ғылыми әдебиеттер мен ресурстарға қол жеткізу арқылы қол жеткізіледі [12].

ӘДІСТЕМЕ:

Әдебиеттік зерттеу ағылшын тілін бірінші тілі ретінде білмейтін студенттердің физика білімін және ағылшын тілін меңгеру дағдыларын арттыру үшін табысты және түпнұсқа оқыту әдістерін жасау қажеттілігіне баса назар аударады. Міне, кейбір жаңа тәсілдер:

Интерактивті және бірлескен оқу орталары: Жобаға негізделген оқытуды енгізу, мұнда студенттер физикалық принциптерді нақты өмірлік жағдайларда қолдануды қамтитын бірлескен жобаларға қатысады. Гомес пен Пател (2021) өз зерттеулерінде жобалық оқытудың екі жақты артықшылықтарының, атап айтқанда концептуалды түсіну мен тілді меңгеру деңгейін арттырудың дәлелдерін келтірді [13].

Технология арқылы жетілдірілген оқыту: Виртуалды зертханалар, симуляциялар және толықтырылған шындық (AR)/виртуалды шындық (VR) сияқты технологияларды қосу арқылы біз ESL студенттері үшін әсіресе тиімді болып табылатын оқытудың интерактивтілігі мен қатысуын жақсарта аламыз. Вангтың (2019) зерттеуіне сәйкес, физикалық білім беруде виртуалды шындықты (VR) пайдалану студенттердің қатысуы мен күрделі принциптерді түсінуінің айтарлықтай жақсаруына әкелді [14].

Flipped Classroom үлгілері: Бұл тәсіл студенттердің білім беру ресурстарын дәстүрлі сыныптан тыс, көбінесе бейне дәрістер немесе цифрлық активтерді пайдалану арқылы алуды қамтиды. Сабақта өткізілетін уақыт ESL студенттеріне дайындық пен белсенді қатысуға көмектесетін практикалық жаттығулар мен пікірталастарға арналады. Джонсон және т.б. (2018), аударылған сыныптар тілдік кедергілерді тиімді төмендетеді және оқу нәтижелерін жақсартады [15].

Лингвистикалық көмек: Студенттерге физика саласындағы күрделі терминология мен ұғымдарды түсінуге көмектесу үшін ұйымдастырылған лингвистикалық көмек көрсету. Скафолдинг сөздік қорын алдын ала оқыту, көрнекі құралдарды пайдалану және жеңілдетілген ағылшын қорытындыларын беру сияқты стратегияларды қамтиды. Ли (2020) жүргізген зерттеуде скафолдтау ESL студенттері арасында түсіну мен есте сақтауды жақсартудың сәтті әдісі екені анықталды [16].

Мәдени тұрғыдан жауап беретін оқыту инклюзивті және тиімді оқу ортасын қамтамасыз ету үшін оқушылардың мәдени ортасын, тәжірибесін және перспективаларын ескеретін білім берудегі тәсілді білдіреді. Мәдени тұрғыдан сәйкес келетін мазмұнды жасау студенттердің

белсенділігін жақсартады және оқуды жеңілдетеді. Бұл өркениеттердің кең ауқымындағы иллюстрациялар мен әңгімелерді пайдалануды талап етеді. Чен мен Мартинес (2023) ағылшын тілін екінші тіл (ESL) ретінде оқитын студенттердің білім беру тәжірибесін арттыруда мәдени тұрғыдан жауап беретін оқытудың маңыздылығын атап өтті [17].

Бағалау жүйесі: ESL студенттерінің физиканы түсінуін дәлірек бағалау үшін емтихандарды бейімдеу. Бұл формативті бағалауды қосуды және жазбаша жауаптармен бірге ауызша түсіндіруге рұқсат беруді қамтуы мүмкін. Кумар мен Сингх (2022) бағалаудың әртүрлі әдістемелерін қолдану түсінуді өлшеудің дәлдігін арттыратынын және тілдік кедергілермен байланысты кемшіліктерді азайтатынын анықтады [18].

ҚОРЫТЫНДЫ

Content and Language Integrated Learning (CLIL), Sheltered Instruction Observation Protocol (SIOP) және әртүрлі лингвистикалық ресурстарды пайдалану студенттердің жетістіктері мен физика курстарына қатысуына айтарлықтай оң әсер етті. Күрделі физика тақырыптарын түсінуді жеңілдететін интерактивті цифрлық құралдар мен екі тілді материалдар арқылы визуалды және контекстік қолдау ұсынылды. Студенттер физикалық құбылыстарды тиімді түсіндіру, сөздік қор мен тақырыпты тереңірек түсінуді көрсету арқылы ағылшын тілін меңгеру деңгейін жоғарылатты [19]. Қорытындысында, Зерттеу ағылшын тілінде физиканы оқытуда мазмұн мен тілді біріктірілген оқыту (CLIL), қорғалған нұсқаулықты бақылау хаттамасы (SIOP) және көптілді ресурстар сияқты жаңа тәсілдерді пайдалану студенттердің физика принциптерін түсінуін және олардың білімдерін кеңейтетінін растайды. Бұл әдістер оқу жетістіктерін арттырып қана қоймайды, сонымен қатар студенттерді дүниежүзілік ғылыми қауымдастыққа қатысуға дайындайды. Кейінгі зерттеулер осы тәсілдердің тұрақты әсерлерін және басқа жақсартуларын тексеруге басымдық беруі керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Brown, J. (2007). International Education Standards. *Journal of Educational Research*, 35(2), 123-135.
2. Cambridge University Press. (2014). *The International Baccalaureate: What it Offers and How it Prepares Students for University*. *Educational Review*, 22(4), 145-159.
3. Meyer, R. (2016). Language Learning and Teaching in International Contexts. *Global Education Review*, 48(3), 287-300.
4. Gimeno, A., Devís, J., & Montesa, A. (2010). Content and Language Integrated Learning in Physical Education. *Journal of Physical Education and Sport*, 10(3), 217-229.
5. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge University Press.
6. Smith, R., & Lopez, J. (2020). Enhancing Technical Vocabulary through CLIL. *Journal of Language Teaching*, 12(1), 45-56.
7. Johnson, E., et al. (2018). Bilingual Education Models and Their Effectiveness. *Journal of Bilingual Education*, 26(2), 101-115.
8. Wang, L. (2019). The Use of Multimedia in Physics Education. *Journal of Science Education and Technology*, 28(4), 321-334.
9. Patel, S., & Gomez, R. (2021). Scaffolding Techniques in Physics Education. *Journal of Educational Research*, 34(3), 221-235.
10. Kumar, A., & Singh, P. (2022). Challenges in Teaching Physics to ESL Students. *International Journal of Educational Studies*, 41(5), 345-359.
11. Lee, J. (2020). Motivation and Engagement in ESL Physics Education. *Journal of Language and Education*, 35(2), 183-197.
12. Chen, L., & Martinez, D. (2023). Cognitive Development through Bilingual Education. *Journal of Cognitive Science*, 27(1), 75-89.

13. Osorio, S. (2020). Translanguaging in the Multilingual Classroom: Pedagogical Implications. *International Journal of Multilingualism*, 17(1), 1-17.
14. Gomez, R., & Patel, S. (2021). Project-Based Learning in Physics Education. *Journal of Physics Education Research*, 25(4), 309-324.
15. Wang, L. (2019). The Impact of VR in Teaching Physics. *Journal of Science and Technology Education*, 33(3), 245-258.
16. Johnson, E., et al. (2018). The Effectiveness of Flipped Classrooms. *Journal of Educational Studies*, 29(2), 123-137.
17. Lee, J. (2020). The Effectiveness of Scaffolding in Science Education. *Journal of Science Education*, 36(4), 213-229.
18. Chen, L., & Martinez, D. (2023). The Role of Culturally Responsive Teaching. *Journal of Multicultural Education*, 19(1), 45-59.
19. Kumar, A., & Singh, P. (2022). Alternative Assessment Strategies for ESL Students. *International Journal of Education and Assessment*, 30(2), 101-119.

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Мусабеков Айдос Туменбаевич

PhD., аға оқытушы. С.Сейфуллин атындағы ҚАТЗУ, Астана қ.

Пошаева Гулжамила Серикбаевна

б.ғ.к., аға оқытушы. Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ, Шымкент қ.

Полатбекова Карлығаш Айдархановна

магистр, аға оқытушы. Қ.А.Яссауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қ.

Назарбаева Улмекен Шерханқызы

7M01505-Биология педагогін даярлау мамандығының магистранты,

Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ, Шымкент қ.

Аңдатпа. Баяндамада қазіргі білім беру саласындағы өзекті мәселелердің бірі – оқытуда жаңа инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігі туралы жазылған. Қазіргі кезде білім беру үдерісіндегі ең маңызды бағыт- оқушылардың жеке қасиеттерін аша отырып, тұлға ретінде жан - жақты дамуын, қоғам өміріне еркін араласуын қамтамасыз ету болып отыр. Осыған орай білім беру мазмұнын жаңарту жұмыстарын атқару, педагогикалық шеберлікті үнемі байытып, шыңдап отыру қазіргі заманның талабы.

Түйін сөздер: білім беру үдерісі, зерттеу, инновациялық технология, дағды, педагогикалық шеберлік.

Кіріспе.

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық даму болашағы жалпы білім беру деңгейінің өсу тенденциясымен тығыз байланысты. Қазіргі білім беруде жаңа заман талаптарына сай болу үшін үнемі өзгерістер мен жаңартулар қажет етеді. Білім беруде оқушылардың адамдық қасиеттеріне құрметпен қарап, талап қоя отырып олардың табиғи жеке қабілеттерін оятып, нақтылап оқыту – бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Жалпы білім беру мен тәрбиелеудің барлық мектеп пәндеріне ортақ педагогикалық негіздерге негізделген және пәннің ерекшеліктерін ескере отырып қарастырады.

Бірден айта кету керек, жаратылыстану ғылымдарын оқытудағы педагогикалық әдістерін осы кезге дейінгі зерттеген ғалымдар мен практиктердің ұсынған әдістемелері, олардың мақсаттары мен міндеттері тұрақты болып табылады, өйткені олар қазіргі заманда да өзектілігін сақтайды.

Өзектілігі: Қазіргі әлемде технология көз алдымызда дамып келе жатқанда, биологияны жаңа инновациялық әдістермен оқытудың өзектілігі барған сайын айқын бола түсуде. Бұл әдістер оқу үдерісі кезінде оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға, білімдерін тереңдетіп, қарым-қатынас, ынтымақтастық және сыни ойлау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Биологияны оқытуда инновациялық технологияларды қолданудың артықшылықтарына тоқталатын болсақ:

- оқыту сапасын жақсарту: инновациялық технологиялар оқушылар үлгерімін арттыруға, білім сапасын жақсартуға ықпал етеді.

- биологияны оқытуда шығармашылық пен сыни ойлауды дамытады, яғни әртүрлі ғылыми тұжырымдамаларды өз бетінше зерттеуге және тәжірибе жасау, талдау дағдыларын игеруге мүмкіндік береді.

- заманауи технологиялар оқуды қол жетімді және оқушыларға ыңғайлы етеді. Олар компьютерлерді, планшеттерді немесе смартфондарды пайдаланып кез келген жерде және кез келген уақытта ақпараттарды алады.

- инновациялық технологиялар күрделі биологиялық процестерді визуализациялауға және оларды көрнекі түрде түсінуге мүмкіндік береді. Бұл оқушыларға өмір механизмдері мен ағзадағы процестерді жақсы түсінуге көмектеседі.

- оқушыларға зерттеулер жүргізуге, ғылыми жобалар мен эксперименттер жасауға мүмкіндік береді. Олар деректерді талдау және зерттеу нәтижелерін көрсету үшін заманауи аппараттық және бағдарламалық құралды пайдалана алады.

Биологияны оқытуда инновациялық технологияларды қолданудың білім сапасын жақсартуға және оқушылардың тұлға ретінде дамуына ықпал ететін көптеген артықшылықтары бар.

Осылайша, биологияны оқытуда жаңа білім беру әдістерін тиімді пайдалану, білімді тереңдету және дағдыларды дамыту мүмкіндіктерін зерттеу біздің *негізгі мақсатымыз* болып табылады:

Сабақта жаңа инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігі мұғалімнің дайындық сапасы, қажетті жабдықтың болуы, оқушылардың мотивация деңгейі және таңдалған технологияның оқу мақсаттарына сәйкестігі сияқты бірнеше факторларға байланысты. Мысалы, интерактивті тақталар, виртуалды экскурсиялар, онлайн оқу платформалары және басқа да инновациялық құралдар оқу процесін қызықты әрі тиімді ете алады.

Алайда, максималды нәтижеге жету үшін әр нақты курс пен оқушылардың ерекшеліктерін ескере отырып, жаңа технологияларды оқу процесіне дұрыс біріктіру және оқыту мақсаттарына сәйкес қолданылуы қажет.

Зерттеу нысаны: биологияны оқытудағы жаңа инновациялық әдіс-тәсілдер.

Зерттеудің міндеттері:

- Оқытуда жаңа инновациялық технологияларды қолдану
- Зерттелетін нысандар мен процестерді шынайы өмірде қолдана алу

Практикалық маңыздылығы: Биологияны жаңа инновациялық әдістермен оқытудың көптеген практикалық маңызы бар:

-тірі организмдер мен оларда болып жатқан процестер туралы дәлірек және егжей-тегжейлі мәліметтер алуға мүмкіндік береді.

- ауыл шаруашылығының, экологияның және тірі организмдер туралы білім маңызды рөл атқаратын басқа салалардың ғылыми дамуы мен дамуы үшін маңызды құрал болып табылады.

Материалдар мен әдістер.

"Инновация" ұғымының шығу тегі латынның "innovare" сөзімен байланысты, ол "өзгерістер енгізу" немесе "жаңарту" дегенді білдіреді. Инновация ұғымы 20 ғасырда белсенді қолданыла бастады және қазіргі қоғамдар мен экономиканы дамытудың негізгі элементіне айналды.

Білім беру жүйесіндегі педагогикалық инновациялардың дамуы білімге қол жетімділіктің кеңеюімен, оқытудың жаңа әдістерін қолданумен және мұғалімдердің кәсіби дайындығын дамытумен, және әлеуметтік өзгерістермен байланысты болды. Бұл өзгерістер негізінен білім берудің қазіргі түсінігі мен ұйымдастырылуын анықтады.

Бүгінгі таңда оқытудың ең тиімді жаңа технологиялары:

1. Динамикалық сабақтар мен оқу материалдарын жасау үшін интерактивті тақталар мен электронды оқу платформаларын пайдалану.
2. Қашықтықтан оқыту және материалды өз бетінше зерттеу үшін онлайн курстар мен бейне сабақтарды қолдану.
3. Оқу процесіне геймификацияны енгізу-оқушыларды ынталандыру үшін ойын элементтері мен тапсырмаларын пайдалану.
4. Иммерсивті білім беру орталарын құру үшін виртуалды және кеңейтілген шындықты пайдалану.
5. Ақпарат алмасу, тапсырмаларды орындау және оқытушылармен кері байланыс үшін мобильді қосымшалар мен қызметтерді пайдалану.
6. Оқуды жекелендіру және әр оқушының қажеттіліктеріне бейімделу үшін машиналық оқыту мен жасанды интеллектті қолдану.

7. Оқушылар мен оқытушылар арасында білім мен тәжірибе алмасу үшін әлеуметтік желілер мен білім беру платформаларын пайдалану.

Дәстүрлі педагогикалық процестер, өз кезегінде, уақытпен тексерілген оқыту мен оқыту әдістеріне негізделген. Олар белгілі бір жағдайларда және оқушылардың белгілі бір санаттары үшін тиімді болуы мүмкін, бірақ олар әрқашан жеке дамуға және тез өзгеретін әлемге бейімделуге ықпал етпейді.

Барлық оқушыларға сапалы және заманауи білім беру үшін инновациялық және дәстүрлі педагогикалық процестер арасындағы тепе-теңдікті сақтау маңызды. Білім берудегі инновациялар мен дәстүрлердің үйлесімі ғана тұлғаның жан-жақты дамуына және болашақ кәсіби қызметке дайындалуға ықпал ететін тұрақты және теңдестірілген оқыту жүйесін құруға мүмкіндік береді. Сондықтан білім беру мекемелері білім беруді бай және терең тәжірибеге айналдыратын құндылықтар мен дәстүрлерді сақтай отырып, заманауи технологиялар мен әдістерді оқу бағдарламасына біріктіруге ұмтылуы маңызды.

Енді мысал үшін оқытудың бір әдісіне тоқтала кетейік.

«Проблемалық оқыту» әдісі мектептегі биологиялық білім беру мәселелерін шешуде үлкен маңызға ие. Іс жүзінде проблемалық оқыту жобалық жұмыс әдістерін, проблемалық модельдеуді, пікірталас әдістерін, сондай-ақ заманауи ақпараттық технологияларды қолдануды қамтиды. Бұл оқушылардың ғылыми ойлауын дамыту және табиғаттың негізгі заңдылықтарын түсіну үшін өте маңызды.

Биология сабағында «Проблемалық оқыту» әдісінде оқушыларды топтарға бөлуге болады және әр топқа бағдарламалық тапсырмамен танысу ұсынылады. Мұғалім бағдарламаның негізгі функцияларына қысқаша шолу жасап, мүмкіндіктерді зерттеуге және тандалған тақырып бойынша презентация жасауға тапсырма береді.

Жұмыс барысында оқушылар бір-бірінен кеңес алып, мұғалімнен көмек сұрай алады. Содан кейін әр топ берілген тақырып бойынша білімдерін көрсетіп және артықшылықтары мен кемшіліктерін талқылау арқылы өз жұмысын ұсына алады.

Барған сайын Экология мәселесі өзекті болып келеді және дереу араласуды қажет етеді. Қоршаған ортаның ластануы, жануарлар түрлерінің жойылуы, ормандардың жойылуы, климаттың өзгеруі - мұның бәрі біздің планетамыздың дағдарысқа ұшырағанын көрсетеді. Табиғатты сақтау және экологиялық жағдайды жақсарту үшін шұғыл шаралар қабылдау қажет. Экологиялық білім мен тәрбие беру, экологиялық таза технологияларды енгізу, пластик пен басқа да зиянды материалдарды пайдалануды азайту маңызды. Азаматтардың, үкіметтердің және бизнестің бірлескен күш-жігерімен ғана біз болашақ ұрпақ үшін салауатты және тұрақты ортаны қамтамасыз ете аламыз.

Проблемалық жағдайларды шешу үшін іс-әрекеттерді жоспарлау кезінде ең тиімді және тұрақты шешімдерді табу үшін олар пайда болатын қоғамның ерекшеліктерін ескеру қажет.

Сабақ аяқталғаннан кейін мұғалім талқылау жүргізіп, оқушыларға кері байланыс беру арқылы жаңа бағдарламалық жасақтаманы жалғастыруға шақырады. Бұл тәсіл оқушыларға жаңа технологиялармен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға және оларды оқу процесінде қолдануға көмектеседі.

Нәтижелер және талқылау.

Педагогикалық инновацияларды іске асыру келесі кезеңдерді қамтиды:

1. Білім беру жағдайын талдау: білім беру процесінің қазіргі жағдайын зерттеу, білім алушылардың проблемалары мен қажеттіліктерін анықтау, педагогикалық инновацияның мақсаттары мен міндеттерін анықтау.

Білім алушылардың проблемалары мен қажеттіліктерін анықтау үшін сауалнама, сұхбат, оқу процесін бақылау, сондай-ақ оқу нәтижелерін талдау жүргізуге болады. Алынған мәліметтер негізінде оқушылардың негізгі проблемалары мен қажеттіліктерін анықтауға болады. Әрі қарай, білім беру сапасын жақсартуға, оқушылардың ынтасын арттыруға, шығармашылық пен тәуелсіздікті дамытуға, сондай-ақ талдау барысында анықталған нақты мәселелерді шешуге бағытталған педагогикалық инновацияның мақсаттары мен міндеттерін анықтау қажет. Педагогикалық инновацияның мақсаттары мен міндеттерін анықтау кезінде

білім алушылардың ерекшеліктерін, олардың қажеттіліктері мен жеке ерекшеліктерін ескеру маңызды.

2. Инновацияларды жоспарлау: педагогикалық инновация тұжырымдамасын әзірлеу, оны жүзеге асырудың әдістері мен құралдарын анықтау, оқыту формаларын таңдау, шығындар мен ресурстарды бағалау.

3. Оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу: жаңа оқу материалдарын, әдістемелік құралдарды, оқыту бағдарламаларын, онлайн-оқыту курстарын және т.б. құру.

4. Пилоттық сынақты ұйымдастыру: білім алушылардың шектеулі тобында оның тиімділігін бағалау және түзету үшін педагогикалық инновацияның эксперименттік жұмысын жүргізу.

Пилоттық сынақты сәтті ұйымдастыру үшін сынақтың мақсаттары мен міндеттерін анықтау, қатысушыларды таңдау, бағалау әдістемесі мен критерийлерін әзірлеу, сондай-ақ сынақты өткізу үшін қажетті ресурстарды қамтамасыз ету қажет. Пилоттық сынақ аяқталғаннан кейін нәтижелерге талдау жасалады және өнімді нарыққа енгізу бойынша одан әрі қадамдар туралы шешім қабылданады.

5. Инновацияларды тарату және енгізу: инновацияларды табысты қолдану тәжірибесін тарату, білім беру практикасына оқытудың жаңа әдістерін енгізу.

6. Нәтижелерді бағалау және түзету: педагогикалық инновацияның тиімділігін талдау, қол жеткізілген нәтижелерді бағалау, білім беру процесіне қатысушылардың кері байланысы негізінде әдістер мен тәсілдерді түзету.

Педагогикалық инновацияның нәтижелерін бағалау және түзету үшін келесі әдістерді қолдануға болады:

- инновацияның мақсаттары мен міндеттеріне қаншалықты тиімді қол жеткізілгенін анықтауға мүмкіндік беретін бастапқы және соңғы нәтижелерге салыстырмалы талдау жүргізу.

- оқушылардың оқу жетістіктерінің деңгейін бағалау. Стандартталған тестілерді немесе сауалнамаларды қолдана отырып, инновацияны енгізгенге дейін және одан кейін оқушылардың білімін, дағдыларын және дағдыларын өлшеу.

- оқушылар мен мұғалімдердің мотивациясы мен қанағаттану деңгейін бағалау. Инновация және оның оқу процесіне әсері туралы пікірлерін анықтау үшін оқушылармен және педагогтармен сауалнамалар мен сұхбаттар жүргізу.

- Оқушылардың мінез-құлқындағы өзгерістер динамикасын талдау. Оқушылардың оқу процесінде мінез-құлқын және олардың қоршаған ортамен өзара әрекеттесуін бақылау.

Қажет болған жағдайда инновацияны енгізу әдістері мен тәсілдерін түзету керек. Нәтижелерді түзету оқушылардың оқу сапасы мен дамуын жақсартуға бағытталуы керек екенін есте ұстаған жөн.

Қорытынды.

Қазіргі уақытта экономикалық-әлеуметтік-мәдени ортаның және әлемдік басқа аспектілерінің тез өзгеруін мойындауы және ескеруі керек. Оқушылар жаһанданған әлем ұсынатын қиындықтар мен мүмкіндіктерді сәтті шешу үшін үздіксіз білім алуға және өзін-өзі дамытуға дайын болуы керек. Жаһандану дәуіріндегі жалпы білім берудің мақсаты-білім алушыларға әлемдік қоғамда бейімделу және табысты жұмыс істеу үшін қажетті білім, дағдылар мен құзыреттерді қамтамасыз ету. Бұл сыни ойлау, қарым-қатынас, ынтымақтастық дағдыларын, сондай-ақ мәдениетаралық құзыреттілікті дамыту болып табылады.

Мұғалімнің оқушыны тәуелсіздікке, өзін-өзі бақылауға және өзін-өзі ұйымдастыруға үйрету маңызды, бұл оған оқу тапсырмаларын сәтті орындауға және өз дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Мұғалім оқушыларымен сенімді қарым-қатынас орнату үшін мұқият, шыдамды, болуы керек. Ол қиын сәттерде оқушыларға қолдау көрсету, ынталандыру және кез келген мәселелерді шешуге көмектесуге дайын болуы керек. Жалпы, мұғалім тек мұғалім ғана емес, сонымен қатар оқушыларға тәуелсіз және табысты тұлға болуға көмектесетін тәлімгер болуы керек.

Әдебиеттер:

1. Ф. Б. Бөрібекова, Н. Ж. Жанатбекова Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014. – 360 бет.
2. Құрманалина Ш., Мұқанова Б., Ғалымова Ә., Ильясова Р. Педагогика. Астана: Фолиант, 2012.
3. Қоянбаев Ж.Б. Қоянбаев Р.М. Педагогика – Алматы, 2004.
4. И.Л.Шишкина. Методика обучения биологии: учебно-метод.пособ. г.Славянске-на-Кубани, 2018.
5. И.Н.Пономарева, В. П.Соломин, Г.Д.Сидельникова; Общая методика обучения биологии : учеб. пособие, М. Издательский центр -Академия, 2008.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМІН ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Мусабеков Айдос Туменбаевич

PhD., аға оқытушы. С.Сейфуллин атындағы ҚАТЗУ, Астана қ.

Пошаева Гулжамила Серикбаевна

б.ғ.к., аға оқытушы. Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ, Шымкент қ.

Полатбекова Карлығаш Айдархановна

магистр, аға оқытушы. Қ.А.Яссауы атындағы ХҚТУ, Түркістан қ.

Молдабеков Марат Артикбойұғли

7M01505-Биология педагогін даярлау мамандығының магистранты,

Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ, Шымкент қ.

Аңдатпа: Әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың дамуының қазіргі кезеңдегі ең маңызды мәселесі - интеллектуалды, жоғары білімді, мәдени дамыған, шығармашылық тұлғаны қалыптастыру болып табылады және қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуы мен жас ұрпақтың білім деңгейі арасындағы қайшылықтарды ғылыми шешу мәселелері қарастырылады.

Тірек сөздер: әдіс, бақылау, тәжірибе, белсенділік, дағды.

Кіріспе

Бұл мақалада биология курсын оқу кезінде оқушылардың ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік негіздері қаралады. Қазіргі уақытта жалпы білім беретін мектептерде биологиялық білім беруде оқу материалдарын игеру кезінде оқушылардың өз бетінше ізденуге құлықсыздығы мен белсенділігінің төмендеуі байқалады. Сондықтан оқытудың шығармашылық әлеуетін дамыту өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Қазіргі уақытта жалпы білім беретін мектепте биологиялық және экологиялық білім беру саласындағы өзгерістер мен жетістіктерге қарамастан, мақсаттар мен мазмұнның өзгеруі оқу материалын игеру кезінде оқушылардың белсенділігі мен өзіндік белсенділігінің әлсіреуін сезінеді, бұл білім деңгейінің төмендеуіне, оқушылардың өз бетінше білім алуға деген құлықсыздығына әкеледі. Қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуы мен жас ұрпақтың білім деңгейі арасындағы қайшылықтар бұл мәселені ғылыми шешудің қажеттілігін тудырады.

Материалдар мен әдістер.

Зерттеу көрсеткендей, жалпы білім беретін мектептің тәжірибесінде осы уақытқа дейін білім алу бойынша оқыту процесі оқушылардың жеке қабілеттері мен қызығушылықтарын ескерусіз, оқушылардың оқуда, зерттеу білімдерін, дағдыларын игеруде дербестігін көрсету үшін жағдайлар болмаған кезде жүзеге асырылады. Мұның себептері, бір жағынан, мұғалімдердің мектептегі инновациялық процестерге дайындығының жеткіліксіз кәсіби-педагогикалық деңгейі, оларға прогрессивті білім беру жүйелерін толық пайдалануға және оқыту мен тәрбиелеудің тиімді әдістемелік жағдайларын жасауға мүмкіндік бермейді, екінші жағынан-жалпыланған және күрделі игеру процесінде оқушылардың өзіндік іс-әрекетінің әдістемелік негіздерінің жеткіліксіз дамуы жаңа оқу пәндері мен білім беру стандарттарына негізделген білім, зерттеу дағдылары мен дағдылары.

Биологияны тиімді оқытудың бір шарты – оқытудың әртүрлі әдістерін кешенді түрде қолдану. Жалпы мағынада әдіс – белгілі бір мақсатқа жету жолы, шындықты практикалық немесе теориялық тұрғыдан дамытуға арналған амалдар немесе амалдар жиынтығы.

«Әдіс» ұғымын биологияны оқытуға байланысты қарастырайық. Биологияны оқыту әдістемесі – таным заңдылықтарына негізделген және оқушылардың жалпы биологиялық білімді меңгеруін және қажетті дағдыларды меңгеруін қамтамасыз ететін оқытушы мен оқушылардың өзара байланысты оқу іс-әрекетінің әдістері.

Биология курсының ерекшелігі тірі өсімдік объектілерін зерттеуге байланысты әдістерді қолдануды анықтайды: тәжірибелер мен бақылаулар. Оқыту әдістерін қолданудың

тиімділігі олардың үйлесуі мен бірін-бірі толықтыруына байланысты. Оқыту әдісін таңдағанда мұғалім белгілі бір сабақтың мазмұнын, оқушылардың дайындық деңгейін және олардың жас ерекшеліктерін ескеруі қажет.

Оқытудың белсенді әдістерін қолдану: тәжірибе, бақылау, тәжірибелік жұмыс орнында және жануарлар әлемінің бұрышында биология пәніне дербестікті, белсенділікті, танымдық қызығушылықты дамытуға ықпал етеді.

Білім алушылардың өзіндік жұмысының әдістеріне мыналар жатады: бақылау, тәжірибе, қосымша әдебиеттермен және оқулықтармен жұмыс, көрнекі құралдармен жұмыс.

Бақылау мен тәжірибе өздік жұмыстың негізгі әдістері деп саналады. Биологияны оқыту кезінде бақылау интеллектуалдық және практикалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Білім алушылардың өз бетінше орындаған тәжірибесінің биологиялық түсініктерін қалыптастыру және дамыту, мектеп оқушыларының танымдық және практикалық әрекеттерін белсендіру үшін үлкен маңызы бар. Оқулық пен қосымша әдебиеттерді пайдалану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі. Студенттер баяндамалар мен хабарламаларды дайындаған кезде зерттеу тапсырмаларын пайдалану олардың интеллектуалдық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді (талдау, салыстыру, жалпылау, қорытынды және қорытынды жасау).

Сабақта көрнекі құралдарды (фильмдер, диапозитивтер, диафильмдер) пайдалану түсініктілігін арттыруға мүмкіндік береді, бұл әсіресе биологияны оқитын студенттер үшін маңызды. Көрнекі құралдармен өзіндік жұмысты ұйымдастыру кезінде білім алушыларға сұрақтары бар тапсырмалар алдын ала таратылады, бұл оларды фильмдерді мақсатты түрде көруге мәжбүр етеді. Тапсырмада оқушыларды талдауды, салыстыруды, жалпылауды, қорытынды жасауды талап ететін сұрақтарды пайдалану көрнекілік әдісті қолдануға мүмкіндік береді және зерттеу әрекетінің негізінде жатқан интеллектуалдық дағдыларды қалыптастырудың тиімділігін арттырады.

Ғалымдардың: биологтардың, мұғалімдердің, психологтардың және басқалардың зерттеулерінің нәтижелеріне сүйене отырып, биологияны оқытуда зерттеушілік тәсілді қамтамасыз ету студенттерді оқытудың, тәрбиелеудің және дамытудың тиімді шарты ретінде мүмкін және қажет деген қорытынды жасауға болады.

Биологияны оқытудың сәйкес әдістемесін жасағанда сабақта өзіндік зерттеу әрекетін ұйымдастыру мәселесі бойынша педагогикалық әдебиеттерді талдау мұғалімдердің алдында тұрған мақсаттарды ескеруге мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта зерттеу дағдыларын дамыту мәселесі ерекше өзектілікке ие болды. Білім алушылардың оқу-танымдық іс-әрекетіне қызығушылықты дамытудың ең маңызды ынталандыруы оқушылардан шығармашылық шешімдерді, білім мен зерттеу дағдыларын белсенді іздеуді талап ететін өзіндік зерттеу жұмысын кеңінен қолдану болып табылады.

Отандық және шетелдік мектептер тарихы бойынша оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту мәселесін зерттеу зерттеудің қажетті кезеңі болды, өйткені ол: оқыту процесінде оқушылардың дағдыларын дамыту мәселесі бойынша мұғалімдер мен әдіскерлердің ұстанымдарын анықтауға мүмкіндік берді. Биологияны оқытудағы дағдыларды қалыптастырудағы мәселелерді анықтау; саналы түрде меңгерілген білім мен дағдыны талап ететін биологиялық білім беру міндеттері мен тұлғаның белсенділігі мен дербестігін дамытуды есепке алмай, білімді дайын меңгеруге бағытталған оқу процесін ұйымдастыру арасындағы қайшылықтарды анықтау.

Қазіргі кезеңде оқушылардың дербестік деңгейінің жоғарылауы және ғылыми-зерттеу іс-әрекетіне енуі жағдайында оқушылардың табиғи орта туралы білім жүйесін меңгеруі ең маңызды болып табылады.

Оқушылардың биологиялық білімін зерттеу үшін олардың білім деңгейі мен материалды түсіну туралы объективті мәліметтер алуға көмектесетін әртүрлі әдістер мен тәсілдерді қолдану қажет. Төменде білім алушылардың биологиялық білімін зерттеудің негізгі әдістемелік негіздері келтірілген:

1. Білім деңгейін анықтау: алдымен биологияның белгілі бір саласында оқушылардың білім деңгейін диагностикалау қажет. Бұл тестілеу, сауалнамалар, практикалық тапсырмалар және т. б. болуы мүмкін.

Оқушылардың білім деңгейін анықтау белгілі бір пән немесе тақырып бойынша оқушылардың білім деңгейін, дағдылары мен дағдыларын өлшеу процесін қамтиды. Оны тесттер, емтихандар, практикалық тапсырмалар немесе жобалар сияқты әртүрлі әдістер арқылы жасауға болады. Оқушылардың білім деңгейін анықтау оқытушыларға оқудың тиімділігін бағалауға, оқушылардың әлсіз жақтарын анықтауға және оқу нәтижелерін жақсарту үшін оқыту тәсілін бейімдеуге мүмкіндік береді.

2. Нәтижелерді талдау: диагностикадан кейін алынған мәліметтерді талдап, биология саласындағы оқушылардың әлсіз және күшті жақтарын анықтау қажет.

Диагностика нәтижелерін талдау оқушылардың биология саласындағы білім деңгейі мен дағдыларын түсінудің маңызды кезеңі болып табылады. Диагностикадан кейін әр оқушының әлсіз және күшті жақтарын анықтап, одан әрі оқыту және қолдау қадамдарын анықтау қажет.

Нәтижелер және талқылау.

Алынған мәліметтер негізінде келесі қорытындылар жасауға болады:

1. Оқушылардың күшті жақтары биологияның негізгі ұғымдарын терең түсінуде, ақпаратты жақсы есте сақтауда және қабылдауда, деректерді талдау және салыстыру қабілетінде, жаңа ақпаратты оңай игеруде көрінуі мүмкін.

2. Оқушылардың әлсіз жақтары биологияның белгілі бір тақырыптары немесе бөлімдері бойынша білімнің жетіспеушілігінен, оқу процесі кезінде жұмыс қабілеттілігі мен шоғырланудың жеткіліксіздігінен, алған білімдерін іс жүзінде дұрыс қолдана алмауынан көрінуі мүмкін. Оқушылардың анықталған әлсіз жақтарын ескере отырып, әр оқушымен жеке жұмыс жоспарларын жасау қажет: оқу материалдарын, жеке кеңес беру, оқытудың әртүрлі әдістері. Осылайша, диагностикалық нәтижелерді талдау оқушылармен одан әрі жұмыс істеу бағыттарын анықтауға және оларға биология саласындағы білім мен дағдыларды жақсартуға көмектеседі.

3. Оқыту әдістерін әзірлеу: зерттеу нәтижелерін талдау негізінде оқушылардың жеке ерекшеліктеріне негізделген оқыту әдістерін әзірлеу қажет. Бұл жеке сабақтар, топтық жобалар, зертханалық жұмыстар және т. б. болуы мүмкін.

- жеке сабақтар бұл жеке оқушыға арналған оқыту немесе жаттығу түрі. Жеке сабақтардың бір бөлігі ретінде маман оқушының жеке қабілеттерін, мақсаттарын және дайындық деңгейін ескере отырып тікелей жұмыс жүргізіледі. Бұл тәсіл дағдыларды тиімді дамытуға, мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

- топтық жобалар бұл оқушылар топтарға бөлініп, берілген тапсырманы немесе жобаны шешу үшін бірлесіп жұмыс істейтін оқыту әдістерінің бірі. Топтық жобалар коммуникациялық дағдыларды, ынтымақтастықты, көшбасшылық қасиеттерді дамытуға, сондай-ақ ұжымда жұмыс істей білуге ықпал етеді. Жоба барысында оқушылар тәжірибе алмасып, бірін-бірі толықтыра алады және шығармашылық ойлауды ынталандырады.

- зертханалық жұмыстар- бұл оқытушылардың бақылауымен арнайы жабдықталған бөлмелерде орындайтын практикалық оқу тапсырмалары. Зертханалық жұмыстардың мақсаты теориялық білімді практикада қолдану, жабдықпен жұмыс істеу дағдыларын бекіту және білімнің нақты салаларында эксперименттер жүргізу болып табылады және теориялық материалды іс жүзінде игереді және ғылыми зерттеулерде жұмыс істеу дағдыларын дамытады.

4. Оқыту тиімділігін бағалау: зерттеудің маңызды кезеңі оқу тиімділігін бағалау болып табылады. Ол үшін оқушылардың білім деңгейін қайта диагностикалау және оқудан бұрын және одан кейінгі нәтижелерді салыстыру қажет.

Оқыту тиімділігін әртүрлі критерийлер бойынша бағалауға болады, соның ішінде:

- а) оқу бағдарламасының мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізу
- б) оқушылардың алған білімі мен дағдыларының деңгейі
- в) оқудан кейінгі өнімділікті жақсарту
- г) оқуға ынтасының артуы

Оқытудың тиімділігін тестілеу, сауалнама жүргізу, сұхбат жүргізу және бақылау сияқты әртүрлі әдістер арқылы бағалауға болады.

Оқытудың тиімділігі оқыту бағдарламасының сапасына, оқытушылардың кәсібилік деңгейіне, оқыту әдістемелері мен технологияларының барабарлығына, сондай-ақ басшылық пен ұйым тарапынан қолдауға байланысты болады.

5. Түзетулер енгізу: оқыту тиімділігін бағалау негізінде оқыту әдістеріне түзетулер енгізу және оқушылардың білім деңгейін арттыру үшін зерттеуді жалғастыру қажет. Биологиялық білімін зерттеудің әдістемелік негіздеріне білім деңгейін диагностикалау, нәтижелерді талдау, оқыту әдістерін әзірлеу, тиімділікті бағалау және оқушылардың білім деңгейін және материалды түсінуін арттыру үшін оқытуды түзету кіреді.

Қорытынды.

Оқу процесінде білім алушылардың қателіктерін анықтап, оқыту әдістемесін өзгертуге, қосымша жаттығулар мен тапсырмаларды енгізуге, жұмыс материалдарына өзгерістер енгізуге болады. Осылайша, оқудың тиімділігін арттыруға, және білім алушының білімін бағалауда жақсы нәтижелерге қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Абдигалиева Т.Б. Ғылыми зерттеулердің әдістемесі: Оқу құралы.-Алматы: АТУ РББ, 2019. – 137 б.
2. Кенжебеков Б. Маманның кәсіби құзіреттілік мәселесі // Ұлт тағылымы. -2004. - №3.
3. Rickheit, G. The concept of communicative competence [G. Rickheit, H. Strohner, C. Vorwerg]; Handbook of communication competence; [eds. G. Rickheit, H. Strohner]. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2008. – P. 15-62.
4. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня.– 2003. - №5. – С. 34-42.
5. Белялова М.А. Формирование исследовательских умений студента в образовательном процессе вуза: дис. канд. пед. наук: 13.00.02. - Краснодар, 2002. – 139 с.
6. Л.В.Байбородова, А.П.Чернявская, Методология и методы научного исследования, Учебное пособие, «Ярославль» 2014.

СТУДЕНЧЕСКИЙ ИНФАНТИЛИЗМ: ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

*Ильяс Алина Гылымбеккызы
Магистрант 2 курса,
Торайгыров университет,
Казахстан, г. Павлодар*

АННОТАЦИЯ

Студенческий инфантилизм – это явление, которое все более привлекает внимание в образовательной среде. В настоящей статье мы рассмотрим причины возникновения инфантильного поведения среди студентов, его влияние на учебный процесс и социальную сферу, а также предложим стратегии преодоления этого явления.

В связи с обширным ростом и развитием уровня образования в обществе одним из приоритетов у молодежи стало выбор правильной специальности и вуза, необходимых для вхождения в общество. При этом многие студенты не готовы к столь резкой смене обстановки, требований и задач, в отличии от которых они привыкли в школе. И выходя из привычной за более чем десятилетие среды молодые люди испытывают шок от новой обстановки, из-за чего долгое время не могут выйти из привычных шаблонов поведения, которые применялись в школе [1]. Такое поведение может сохраняться не только в первые месяцы адаптации к высшему учебному заведению, но и растянуться на более продолжительный срок, что может существенно осложнить учебный процесс, как для педагогического состава, так и для самого учащегося. Подобное явление мы можем обозначить как «студенческий инфантилизм» [2].

Студенческий инфантилизм можно разбить на три части: мотивационную, когнитивную и эмоциональную. Мотивационная составляющая выражается в неспособности самостоятельно выбрать будущую специальность и вуз, нежелании брать на себя ответственность за свое будущее, отсутствие желания развиваться в выбранном направлении. Когнитивная составляющая выражается в отсутствии желания подстраиваться под новые методы обучения и выработке новых стратегий, подходящих под них, и нежелании отходить от старых школьных привычек, что у некоторых студентов вызывает отторжение к учебному процессу. Из чего мы можем выявить, что подобное состояния может порождать как негативные, так и позитивные эмоции, что образует эмоциональную составляющую [3].

Студенческий инфантилизм является одной из главных препятствий у студента на пути становления квалифицированным специалистом, при котором студент должен выражаться как субъект познания, постоянно находящийся в поисках новых знаний, а не как обучающийся со «студенческим инфантилизмом», который имеет конкретный образ для будущей профессии и карьеры, он понимает принципы карьерного строительства и т.д.

«Студенческий инфантилизм» один из путей бегства от трудностей, который вредит будущему обучающихся как в личностном, так и в профессиональном плане. Мы считаем, что одним из приоритетов обучения в вузе следует поставить преодоления студенческого инфантилизма и изменение отношения к учебе у студентов, для возможности обучения более квалифицированных специалистов.

Список литературы:

1. Миронова Г.В., Москаленко О. В. Взаимосвязь профессиональной самореализации молодежи с процессами ее самоактуализации, самоопределения и самоосуществления. //Мир психологии, 2011. №1. – С. 74-44.
2. Москаленко О.В. Личностно-профессиональное развитие современного человека// Мир психологии, 2004. №4 – С. 166-170
3. Москаленко О.В. Роль знаний в построении карьеры человека// Акмеология, 2014. №3-4 (спецвыпуск). С. – 115-116.

“Международный научный журнал АКАДЕМИК”

№ 2 (252), 2024 г.

МАЙ, 2024 г.

В авторской редакции
мнение авторов может не совпадать с позицией редакции

Международный научный журнал "Академик". Юридический адрес:
М02Е6В9, Республика Казахстан, г.Караганда

Свидетельство о регистрации в СМИ: KZ12VPY00034539 от 14 апреля 2021 г.
Журнал зарегистрирован в комитете информации, министерства информации и
общественного развития Республики Казахстан, регистрационный
номер: KZ12VPY00034539

Web-сайт: www.journal-academic.com

E-mail: info@journal-academic.com

